

Máj
Literární almanach Umělecké
besedy

Znění tohoto textu vychází z díla *Máj : literární almanach Umělecké besedy* tak, jak bylo vydáno v nakladatelství Grégr a Dattel v roce 1872 (*Máj : literární almanach Umělecké besedy*. Praha : Grégr a Dattel, 1872. 238 s.).

Další elektronické texty naleznete online na www stránkách Městské knihovny v Praze: <http://www.e-knihovna.cz>.

Verze 1.0 z 26. 04. 2010.

OBSAH

V PŘÍRODĚ.....	4
RUDOLF MAYER.....	10
SNOVÉ.....	26
CESTOPIS NA OUPOR.....	41
V HLUBINÁCH.....	52
NA HROBECH.....	55
VYŠĚHRAD.....	59
NA TROSKÁCH LÁSKY.....	61
MÁ SVĚTNIČKA.....	63
PÍSEŇ Z JEZERA.....	64
OKAMŽIK.....	65
ÚRYVEK Z DRUHÉHO DÍLU ROMÁNU „PAN VYŠINSKÝ“.....	84
JAN KOPIDLANSKÝ.....	90
DOMOVINĚ.....	95
LOUČENÍ.....	98
O PODMÍNKÁCH VÝVOJE A ZDARU ČINNOSTI UMĚLECKÉ.....	99
U OBRAZU DÍTĚTE.....	132

Vítězslav Hálek

V přírodě

I.

Matičko má, tys hněvala se,
Že nejsem v kněžském oděvu,
A já jsem přece stal se knězem,
Ne kázáním, víc po zpěvu.

Však bible má je kniha stará,
Ač nový na ní každý list,
A zem a nebe – to v ní jedno,
A blažen, kdo v ní umí číst.

U nás má srdce první slovo
A mluvu s ptácat mládeží,
A co ty vyřknou, to mně pravdou,
Aniž bych šel s ní k papeži.

O pekle ničeho jsem nečeť,
Leč o šotcích a díblíku,
Však svět je při nich plný jara,
A jaro plno slavíků.

A při nich tváře, oči, ústa
Tak milá – zrovna zulíbat,
A jen kdo neví, nač to všechno,
Ten odsouzen je v celibát.

II.

Dva jeřábi letí od jihu,
Jim do spěchu tak a do mihu,

A jeden z nich s výše blankytu:
„Zda vezmete jaro do bytu?“

I jakž bychom jaro nechtěli?
Toť nad svátek nám a neděli;
Den ode dne samá muzika,
A čas nám jak letmo utíká.

Dva skřiváci, odkud, neví se –
Těž ubytovací komise,
A volají s výše blankytu:
„Zda chcete nás s jarem do bytu?“

I jakžbychom, pane, nechtěli?
Vždyť s vámi jsme teprv veselí,
Už z rána, jen padne rosička,
A celý svět jedna písnička,

A táhnou, a lidem do skoku,
To květ nesou, písně v tlumoku,
To hnula se ves i ohrada –
Toť nejveselejší armáda!

III.

Jabloň v květu! Po větvičkách
Pěnkava se prochází,
V drobném hnízdě čtyry krčky,
Každý matku provází.

Vrcholkem se větřík houpá,
Větve v teplém oddechu,
A dva kvítky pozvedly se
V třepotu a prospěchu.

Světlo po listech se krade,
Kam si sedne, pozlatí,

Čtyry krčky vypnuly se –
„Hleďme, my jsme bohatí!“

Sousedního stromu čermák
Přines' velkou novinu:
Stará sedla na vajíčka,
Bude mítí rodinu.

Čtyry krčky poslouchají,
Větrík ani nedutá –
Květy prší na mou hlavu,
A má duše pohnutá.

IV.

Až, člověče, je sotva chápu,
Ty bludy tvoje všeliké,
A přec nemohu s srdcem od nich,
Že jsou tak příliš veliké.

A bývá mně až k pláči trudno,
Zřít od věků tě na scestí,
A přece jest mně na útěchu,
Žes velký jen v svém neštěstí.

A bývá mně až k hněvu žalno,
Žes v bludu svém tak trvalý,
A přec bych zas tě k srdci tisknul,
Vždyt to ti právě vyrvali.

Však jedno přec ti musím říci:
Ne z nebes bloudíš dopustu;
Hleď, každý den vychází slunce
A chce ti svítit na cestu.

V.

Šustilo mladé rákosí,
Volalo na mne, kývlo si,
Rádo se někdy pozeptá,
Rádo mi lecos pošeptá.

Zvláště kdy v lunny potaji
Děvčátka tam se brouzdají,
Každá si něco zavzdychne –
Rákosí hned to zachytne.

Ale dnes šustí ve zmatku:
Stalo se tuhle děvčátku,
Přišlo sem, srdce znavené,
Okřálo, a je studené.

A co mně ještě s podivem:
Rákosí jest jí stelivem,
Poduška hlavě z leknínů,
Příkrývka jen tak ze stínu.

A co mně divno nejvíce,
Němé ty v smutku bělice:
Postojí, sotva uvidí –
Vše to nenašla u lidí.

VI.

Den májový, jak ze zlata,
Stráň po srdce až zahrátá,
Po ní si ptáček pěnká jen:
„Den májový, jen pojd'te ven!“

A co jen zve se kytičkou,
Už běží s žlutou hlavičkou,
Však též, co ani nekvěte,

Vybíhá přes prah z doupěte.

Dva stíny mušek bzukotem,
K nim laštovičky mihotem,
A kolčavka, ta bělrouchá,
Ta kouká jen a poslouchá.

A teď, jak puklé poupátko,
Jde modrooké děvčátko,
To sedne, v dál se zadívá,
A slunce v květ je zahřívá.

A nedaleko s kamena
Ještěrka šustne zelená,
A ptáček pěnká v plesání:
„Jsme na výsluní, na stráni!“

VII.

Ti ptáci jak vojsko v pochodě:
Jen o zrně žijou, o vodě,
Co za každým holek, kdož to ví,
A ne-li, to hned si namluví.

Jsou jako ti naši šumaři:
Vždy bez práce a vždy v rozjaří,
Den hvízdaje probije celičký,
A na noc má ještě písničky.

Jsou jako ten národ poetů:
Vždy bez pouta a jen do letu,
Nic nesejou a nic neklidí,
Všad doma hned, nejmíň u lidí.

VIII.

Vím já, kdy k modlitbě se kleká:
Když v kláscích hne se země ret,
Kdy duše má jest plna zvuku
A duše mé jest plný svět.

Vím já, kdy zpovídat se bohu:
Kdy šípek v květ se upraví,
Kdy bůh rozpráví s každým broučkem
A též se se mnou zastaví.

Vím já, kdy světit velký svátek:
Když otevrou se nebesa,
A mladá země z plné duše
V květ, vůni, píseň zaplesá.

Tak není to sic v kalendáři,
Však světů kniha od věků
A každý lístek jara ví to,
Kdy bůh je nejbliž člověku.

Josef Durdík

Rudolf Mayer

Literární zpomínka

Smutná to byla doba za rokův padesátých. Nejen nedostatek politické volnosti, nejen utištění snah národnostních – co nás při zpomnění ještě větší plní hořkostí, toť jest vlastní naše chování. Ono dvojí zlo nám způsobeno jest zvenčí, to – můžeme říci – bylo neštěstí; ale jak jsme neštěstí to snášeli! Statečnost jakby byla zmizela; v kruzích neodvislých rozmohla se taká skleslost mysli, jakoby už vůbec žádné budoucnosti nebylo. Mužové svobodní a zámožní zrovna závodili o palmu tehdy tak zvané loyality, hnusnými tvary projevovala se zbabělost i patolízalství. Bývá tomu tak ovšem vždy v dobách reakce, ale tolik toho přece nebylo potřeba. Jakobychom byli bůh ví co trestuhodného spáchali, cítili jsme se kajícími hříšníky a upadali jsme až v krajnost pokání. Můžeme si to nyní už směle říci: Tenkrát jsme se nechovali důstojně! Cokoli se nažalovalo na dobu Bachovskou, právě tento nejtajnější, však nejmocnější důvod hořkosti naší nebyl posud nikde uveden. Ano stud jest to, co se v nás budí slovem doby Bachovské, stud, tento trapný ponižující cit. Není třeba líčiti hojných známek tehdejšího času podrobněji; každý, kdo sebe byl vědom, má jich pohříchu v paměti dost. –

Stav literatury byl tomu přiměřen. Ani jednoho politického časopisu jsme neměli; dá se to ovšem vysvětliti, ale tím neztratí své truchlé významnosti. Na poli vědeckém žádná činnost nemohla vzkvátati, ješto všechny vyšší i střední ústavy vyučovací byly úplně poněmčeny; kým, jak a pro koho měly se psáti vědecké knihy!? Básnictví a krásná literatura skoro ležely ladem neb živořily pouze; celá ta doba nemůže se vykázati nějakým znamenitějším dílem – jediný „Lumír“ repraesentuje celou tehdejší činnost. Ač si naň vděčně zpomínáme, ač jsme rádi, že aspoň něco odtud máme, přece nemůžeme sobě zatajit, že toho jest velmi, velmi málo.

Ale desetiletí chýlilo se k svému konci, a co značí opět rok 1861,

nemusíme obšírněji vykládati – řekněme zkrátka: Po dlouhé zimě nové jaro! Před tím rokem už jakási předvěst plula vzduchem, že se věci změní; znamení se množila, nejen venku u velkém světě, než i v našem středu. Lidé bystřejších smyslův cítili z dáli toužebný obrat a věstili jej. Jedním z těch znamení blízkého jara byl též zpěv český, nově probuzený. Několik švarných druhův spojilo se, jiné, smělejší tony zazněly, vyšla malá kniha, již dali na upomínku Karla Hynka Máchy jméno „Máj“ a české básnictví se opět bylo našlo – ono předstihlo změnu politickou o celá dvě leta, píseň stala se zase věstitelkou života, a nový ruch v krásné literatuře počíná rokem 1858.

Očekávání, které se vzbudilo, a uvítání, jakého se „Máji“ dostalo, věru, mělo by se nyní teprv podrobněji vylíčiti – kdežto dokladův o tom písemných z doby té nám schází. Nyní se o každé knize takorča než vyjítí má, napřed píše, a když vyjde, zazní vždy bližší o ní zpráva, řídící se podle hodnoty knihy, od jednoduchého oznámení až k nadšenému uvítání neb podrobnému rozboru. Těchto veřejných známek bylo tenkrát po skrovnu, za to byla radost soukromá tím hlubší a upřímnější. „Máj“ byl skutečně vůbec vítán jakožto milá, nadějná známka jara, jakožto netušený, vzácný dar, vzbudil v mnohých mladých srdcích živou ozvěnu, byl v poušti doby pravou událostí literární. Vyznám její byl tím větší, čím méně mohlo se konati v oborech jiných, čím více nás obmezili na říši našich nadějí, a čím více nám bylo třeba známek života. Jen z doby jeho pochopíme váhu literárního plodu, jeho záměr, účinek okamžitý i působení další. Jako v dusném parnu svěží zavanutí člověka posilí a povzbudí, působil tak dech z „Máje“ vanoucí na mladé pokolení – od té doby nit se sprádá dál, i šlo to zas! Ale vždy si musíme zpomínati při tom na dobu Bachovskou, chceme-li býti spravedliví a uznati, čím byl nám tenkrát „Máj“.

A naděje se nezklamaly. Jména, která tam poprvé vystoupila na veřejnost, razila si statně dráhu v před, následovaly další ročníky „Máje“, jmen přibývalo, mnohé z nich zaskvělo se později plnějším svitem a má své místo už v historii literatury. Jiná zmizela z kruhu pěvcův, zanikla buď životem – buď smrtí.

Jeden z prvních „druhův Máje“ byl Rudolf Mayer.

Mnoho se u nás namluvilo o světobolu – a divná věc, skoro vždy

pouze uštěpačně. Jakoby potřebovalo to důkazův, že bol jest také údělem lidstva, jakoby nenáležel k nejmocnějším vznětům srdce lidského. O něm pějí už básníci věkův nejdávnějších – a je-li dovoleno, aby básník světu hlásal svůj vlastní bol soukromý, bol ze své lásky, z nezdaru svých nadějí, jest jen nutný článek téže látky, že si může všimati bolův jiných, strasti pozemské vůbec. Ale právě že bol tak rozšířen, není prosté jeho projevení ještě básní, o básnický výraz bolu jedná se. Tohoto výrazu nejuplněji dodal mu v století našem, jak známo, slavný pěvec anglický Lord Byron. V tom zakládá se právě jedna stránka jeho významu, a ona zvláštní tajemná moc, jíž nás ke svým krásám vábí, jeho hluboká pravdivost a věčné právo. Ton tento zní básněmi Mayerovými; ano tklivě tak a z hlubokosti srdce vedle Máchy nezapěl nikdo u nás o bolu jako on. Jeho písně tvoří jedinou elegii, on jest naším básníkem světobolu. Neshody života, kterých zažil sám, vedly jej k neshodám života vůbec – tím hloub cítil i ostatní –

„Je tu v světě bolův moc,
Je jich mnoho – k nesečení,
Pro něž slába lékův moc –
A pro mnohé žádnych není.“

Jest to skutečný soucit, co se takými slovy jeví – sympathie, soustrázeň – a proto nedá se odbyti pohodlným řečením, že to jest vše příliš subjektivní. Že vše pozemské hyne, krása pomíjí, tvar se rozpadá, čas prchá, aby se více nenavrátil, to projímá mysl básnickou vždy mocněji než člověka všedního, jehož síla záleží vlastně v nedostatku útlého daru toho. Náš básník také neutkví na zoufalém, zlobivém výraze bolu svého, hledí šíř.

„Kde máš, země, ráje svoje?
Každý květ tvůj v hrob se sklání!“ –

Z odpovědi této plyne želání jeho. Jeho vlastní život nebyl věru radostnou poutí, což divu, že úkazy truchlivé, zánik tvarův v přírodě i v historii, hlavně mysl jeho poutaly! Co prospěje útěcha okamžitá?

„Netěš to srdce, co mi v prsou bije –
Bez útěchy mu věčný bol je dán.“

Utíká-li se v přírodu, vnímá tam jen ohlas vlastního nitra. I ty sosny milované Šumavy

„Vyrostly jen ku želání,
K mlčení a slzám tajným,
Vyrostly jak srdce naše
K bolům velkým, touhám bájným.“

A z ústrkův dne touží po noční samotě, skládá „Znělky noční“, i oslovuje noc:

„Milenko má, ty noci tmavá, tichá –
Tak jemná, jako bys jen blažit chtěla,
Pro všechny byly hojných léků měla,
Ztiš srdce mé, jež v divné touze vzdychá!“

Tichý elegický ton Znělek nočních mění se v mocnější zvuk; stoupání toto ukazují „Písňe v bouři“:

„Letí divá vichřice,
Letí po uvadlé pláni,
Bouří jako vzteklice –
A já slyším její lkání.“

Týž motiv opětuje se vícekrát; člověk hledá v přírodě to, co se k jeho náladě hodí. Mayrovo zalíbení v bouři jest zvláště význačné – bylot' v něm tak mnoho látky nahromaděno, jako elektřiny v parném vzduchu – však ku pravému zabouření to nedošlo – srdce jeho jen

„S tajnou bázní živlům přizvukuje,
Živlům, na svůj osud klejícím.“

Není to snad škodobilost, ale plyne také z podstaty soustrázně, že zírání cizího velkého bolu jest myslí potěchou. Měříme mimovolně svůj subjektivní bol oním větším, a přicházíme ku poznání, že jest skrovný. Takým rozjímáním přemáhá konečně básník bol svůj, a vyřknuv jej, opatřil si útěchu.

„Přestaň pro své ráje lkát,
Přírodou bol větší vane;
Můžeš v hrobě klidně spát –
Její bol však nepřestane!“

A zas klidná noc jej tím jistěji ukonejší. Zahleděv se ku hvězdám, v tiché velebné světlo jich, líčí své naladění jednoduchým, tušivým slovem:

„Jak světlům nočním, tak mé duši volno,
Jíž tušení věčného míru vlaje.“

Druhá vlastnost Mayera charakterisující jest ona jemnost, která se jeví i v myšlenkách i v slově. Dokladem jsou všechny jeho básně – vyhýbá se vši přílišnosti a nehledá účinu přesilením výrazu neb přetížením elementárního citu. Řekl bych podobenstvím z jiného umění, výtvořiny jeho nepůsobí na nás přirozeným půvabem barvy, kteráž někdy snad až křiklavou se stává, nýbrž veskrz umělým, citlivým rysem svým – barvy jest jen tolik, co jí zrovna třeba, ale nikde nenahrazuje nedostatek kresby. Abych to podrobněji ukázal, vezměme právě báseň „Věčnost“ – jest výpravná, objektivní, obraz to z kruhů prostých, ze středu lidu a bídy, kde živá víra ještě v srdcích tkví. Venku zuří bouře, a v bouři té dítě ptá se matky své na otce sebevraha:

„A je to dlouho, věčně mučen být? –
Jak teď nebohé dítě spokojit? –
Ten Bůh, ta všehomíra dobrota,
By neměl míti pro něj slitování?
Ten Bůh, jenž k přírodě se v lásce sklání,
By neslyšel co dítě šepotá?“

Udeřil hrom,

„A ticho zas – ukončen boží soud,
Dvou mrtvol klidné, zbožné usmívání,
Jeví tam zjevně Boží slitování
A věčné lásky věčně živý proud.“

Bouř, zoufalství, sebevrah, věčnost – jakých silných dojmův byl by mnohý jiný básník zde nakupil – ale jak jemné smírné zakončení zosnoval Mayer!

Další doklad budiž z druhé epické básně: „V poledne.“ Topič parního stroje v továrně rozjímá o své minulosti – opět obraz ze života lidu před námi rozestřen – „dělnická otázka“ kmitá v pozadí,

a celá propast mezi zoufalým dělníkem i prostopášným pánem zeje před zrakem našim – nespokojenost topiče nešťastníka stoupá, on topí víc a víc a nad ním panstvo hoduje.

„Ač z lidu, ztratils srdce k němu,
Lid není bližním ti – jen strojem bídným.
Tys zapřel jeho řeč, v níž jemu
Jen láti znáš, ne mluvit slovem vlídným!

Hoj, jak to v kotli bouří, víří –
Jen ještě jeden okamžik –
A stejná záhuba nás smíří,
Mé vykoupení a tvůj dík ---
Však žij! – Ne všech to vykoupení,
Jednoho tyрана-li v světě není!“

Výbuch se nestal – a jaká tu byla příležitost k hlučnému zakončení, k efektu nad jiné říznějšímu! Mimo to pozorujme důvod, jež si nešťastný topič sám uvádí, proč neuskuteční záměr svůj: Pro své vlastní neštěstí byl by se pomstil, byl by sebe vykoupil z bídy a spolu zničil krutého pána. Ale opět jest to zpomnění na neštěstí a bídu většího množství, ostatních, tedy světobol, jenž jej od pomsty odluzuje – a báseň končí jemně, smírem: vznešenou myšlénkou v prsou nešťastníka. Už z těchto dvou ukázek vysvitá, že Mayerův světobol není lichá affektace, nýbrž že má právě znamenitý účín zmírňujíc subjektivní bol a bouřlivé hnutí myslí jednotlivé.

Básnická mluva Mayerova má konečně milou jednu vlastnost, jež také není veskrz majetkem českého básnictví.

Máme pěkných básní, ale čtème je! Úloha to tím trudnější, máme-li číst nahlas. Při vši kráse jednotlivých myšlének, obrazův a ozdob čtou se přece velmi těžko. Mayerův verš plyne nenucenou lehkostí, tak že se čte snadněji než prosa; mělť on choulostivý smysl pro krásy jazyka; mluva jeho jest nad míru ladná, jednoduchá, průhledná, a při všech chybách zevnějších proti pravidlům přízvuku má vždycky svůj určitý, líbezný rytmus –jako vlnění unáší sluch. Vlastnost tato každému musí brzo vyniknouti, kdo jen něco z jeho básní četl, ba vyniká už dosti z těchto několika zde citovaných veršů. Obvyčejně se všecko, co se básníku povede, vkládá

na vlohu; i ladnost jazyka, hladkost formy zevnější. Však to jest aspoň z valné polovice výplodem práce. Neboť tentýž jazyk jest látkou dvěma básníkům nadaným a přece jeden z nich skládá libější verš – přihlédneme-li hloub v dílny obou, shledáme, že tentýž i více sobě dává záležitosti, že nešetří pohodlí, a co se nám zdá tak lehkým, jest v skutku výsledkem těžké práce, kdežto naopak těžký verš bývá výsledkem lehké práce. Mluvím ovšem vždy o verších, pokud mohou tvořiti báseň – o planém rýmování neb neúhonných stopách, které nic básnického neobsahují, nemusí se tuším dokazovati, že se ani s básněmi porovnávatí nemají. Tolik jisto, že bychom měli o mnoho krásných básní více, kdyby původcové byli dbali zevnějšíku pilněji. To činil Mayer svědomitě, a byl velmi přísným kritikem nad sebou samým. Ladnost jeho verše není ledabylý dar, jemu bez namáhání s nebe seslaný, nýbrž ozdoba, moudrým uměním a svědomitou snahou zjednaná. Nyní pak, kdy jsme už svědky jakéhos pokroku byt' ne v básnické mluvě právě, ale v jazyce vůbec zajisté, bylby Mayer požadavky své zvýšil a spolu důkazův podal o plynosti, ladnosti a lahodě ještě útleji vytríbené, a zvukův líbeznějších.

Básní jeho není mnoho, ano svazek, jež sebrané zaplní, bude velmi tenký. Však on teprv počínal, a nikoli tím, co vykonal, nýbrž spíše nadějemi, které vzbudil, vepsal se všem, kteří ho znali, hluboko v paměť. Jsouť jeho básně – několik hrdých počátků: Znělky noční – jest jich několik, měla jich býti celá, samostatná sbírka. Podobně Písně v bouři ukazují jen, kam básník byl zaměřil. Písně, sem tam roztroušené, hlavně milostného obsahu, byly by teprv později dospěly v četnější sbírku, která by byla vyšla o sobě. Pak jeho tklivé Motivy Šumavské, které ve skrytu různých knížek notičních teprv skládaly se znenáhla v pravé útvary, zazněly také jen prvními tony. Dvě epické: „Věčnost“ a „V poledne“, v nichž se osvědčuje objektivnost vlohy jeho, byly by brzo v delší řadu vzrostly, a byla by to zajisté nová sbírka zvláštních hlubokých básní. Jinak shledáváme samé trosky, jednotlivé verše, nádherné plány – nic dokonaneho. Jedna z takých trosek jest počatá báseň „Sefenusser – povídka z východu“, dále Ahasver na bále, Žížka, drama Rostislav a. j. Aby nějaké větší dílo mohl v potřebné prázdni a v zevnějším klidu provésti, k tomu se Mayer ani nedostal. Dožil se

jen doby plánův, které se později provádějí, a uvnitř té doby samé nebylo mu popřáno času. Pamatuju se z rozmluv našich na mnohou ideu, na mnohou krásnou látku neb rozvrh více méně určitý. Tak zejména mluvíval o dramate „Václavu IV.“, jež chtěl vyvoditi z povahy reka samé. Pojal k tomu konci Václava proniklého už ideou, jež později se teprv skutečnosti dodělávala, totiž čistého demokratismu. Ale hrozné důsledky záměru toho přemohly ho, v tom záleží jeho pád a tragika celku. – Jindy rozvrhoval si Mayer vznešenou látku „Obou Gracchův“ v mohutný obraz historický, v římskou tragoedii. Starší zahyne už na konci prvního jednání, a v mladším hárá pak nejen záměr politický, než i náruživost osobní, pomsta proti optimátům za vraždu bratra. Mayer k této látce tím spíše se táhl, poněvadž mu i podrobnější věci v ní velmi běžny byly, a zejména otázky právnické – bylť „romanista“. O jiných pouze v myslí počatých, však nenapsaných myšlénkách nebudíž povídáno víc; však každý, kdo zná takové rozmluvy, ví dobře, jaká hojnost záměrův a úmyslův tu proudí, jak snadno se nejsmělejší myšlénky vyslovují.

Chtěje líčiti Mayera dále, líčím zajisté tak mnohého z nás. Ano jest to postava tak mile známá s celým tím nadšením mladosti a rozpnutím nedozralé síly. Ale mnohý přeťrval dobu a stal se jiným, jen zpomínka zůstala mu. I tomu bude příjemno, shlédnouti v postavě básníka našeho část sebe také vtělenu. Jsou pak jiné kruhy, ku kterým se obraz tento přímo vztahuje. Mayer sešel se světa právě v onom rozvoji sil a trvá nám v paměti co student. Ano studentem ho mohu zváti; studovali gymnasium, fakultu, psal verše, dával hodiny, udělal doktorát a umřel! V této fasi, v této podobě utkvěl v naši zpomínce a zůstal nám, a jakožto zvláštnost mohu ještě přidati český student; co českým studentem vře a hýbe, vřelo a hýbalo jeho duchem v nejčistším smyslu. Avšak všecku strast života studentského bylo mu přeťrpeti též. Poměry českého studentstva jsou, jako všude jinde, rozmanité – ale zajisté jest u nás poměrně „chudých“ studentů více, než jinde. Hluboko v politické i sociální situaci leží příčiny stavu toho; chudost studentův není hanou národa, ba naopak – právě ze řad a z lůna chudého lidu vynikali jednotlivci mocně spějíce ku vědění; tím stalo se, že měli jsme a máme učencův, spisovatelův a vůbec buditelův. Neb z tříd

bohatších, zámožných měšťanův i šlechticův nemáme posud ani básníkův ani vůbec českých spisovatelův. Ano jistým způsobem právě chudoba, děsná trýzeň hmotná byla zkouškou a osvědčením, jímž se naše hlubší jádro ukázalo. Vše nám pobrali, ale ducha vzítí nemohli; jím si dobýváme opět půdy vlasti. Může-li kdo říci s Robertem Burnsem, jsme to bez odporu my,

„My smíme chudi být –“

Pak zbude nám síla ještě jiná – jiní národové téhož čísla nebyli by směli tak zchudnouti, byliť by chudobou zanikli. –

Avšak jakých obětí stálo probuzení naše! Popírati nelze teskný účín nedostatku, když se rozšíří národem – když bohatší třídy s velikou horlivostí tíhnou jinam, neb jsou netečné. Nedostatek jest ta pravá vezdejší strast, dusí nelítostně všecky útlé květy ducha, překáží vývoji povahy, a jest největším hlasatelem prosy tohoto života. Jak má v sobě člověk udržovati vědeckou snahu, touhu a nadšenost ideálu, když se kostlivá bohyně Nouze vznáší nad drahami a záměry jeho! Mnohý přes nátlak všecken odolá, ale více, více jich podléhává – ne tělesně zrovna, ale duševně – pessimismus, neb netečnost, neb nízké chlebařství, krátkozraké a neosvícené, zmocňuje se mysli. A tudíž, poněvadž jest u nás poměrně chudých studentův víc, ale právě na těch naděje českého lidu spočívají, jest nám tím světější povinností, aby se vůbec poměrům našeho studentstva věnoval pilný, zejména v tomto materiálním směru pilnější zřetel – jest to jednoduše příkaz, který plyne z pudu sebezáchovám, který káže, abychom pěstili na příští dobu záštitu svou. Jestli kdy dobrodiní se vyplatilo, jest to příspěvek k zvelebení hmotného stavu studentstva. Pozastavovati se nad tím, že mnohdy nehodnému dostane se podpory, jest nelidské; kdyby na deset nehodných podpora promrhána byla, ziskem jest, jedenáctý-li zachován a k vyššímu snažení přiveden bude.

Chudým studentem, aspoň v Praze, byl také Rudolf Mayer – a kdo naše poměry zná, dovede oceniti význam slova toho.

Narodil se na „Nové Hospodě“ u Stránčic (okres Pláničky) dne 13. října 1837, a studoval gymnasium v Klatovech; měl bohatého strýce ve Vídni, jenž mladého abiturienta do Vídne vzal na studia právnická – avšak jakož často i mezi nejbližšími příbuznými bývá –

neshoda náhledův stále je od sebe více vzdalovala. Strýc byl – ač ne rodem, přece smýšlením – Vídeňák, a Mayer Čech – tím jest řečeno vše – k tomu ještě mladá básnická mysl! I rozloučil se s Vídní, kdež byl v r. 1855-1857 vystudoval první dva ročníky práv a právnickohistorickou zkoušku státní s vyznamenáním odbyl, a přišel na podzim r. 1857 studovat do Prahy. Mayer nebyl z těch, kteří domnívají se, že když zrobí několik veršů, týmž už mají právo všemu vědeckému snažení výhost dáti: „Já jsem básník, talent, já se více učití nemusím, a zejména ne těm suchoparným vědám!“ On právě verše považoval posud za věc vedlejší a studoval velmi rázně, ovšem způsobem svým. Charakteristické jest, že právě Římské právo, tuto matematiku mezi právníckými naukami, si především obral. V rozmluvách se mnou projevil tajný záměr svůj, ba ideál, který se Čechovi v těch rocích musil zdáti nedostižným, ješto ani my mu nejsme blíže – totiž strojí a líčil si budoucnost, že udělá doktorát a pak chtěl stati se docentem římského práva na universitě!!! Kolik míst podala rozprava tato, odkudž by se mohla rozpřísti celá pojednání, episy rázu nejvážnějšího, skoro vždy žaloby na tak zvaný osud! Už rokem 1850 počínajíc mohlo by se uvésti několik jmen, záruk dostatečných, kterým všecka snaha o cíle tak vysoké – docentství na universitě – marnou se býti ukázala. Vůči tohoto nezdaru netroufal si Mayer ani sám o tomto ideálu svém mnoho mluvití, a nevím vůbec, zda-li to někomu ještě projevil. Tenkrát zdálo se arcí podniknutí takové mnohem obtížnější než nyní – totiž bylo nemožné!

Scházívali jsme se v kavárně. Nebudiž nikomu hrůza z toho slova. Studenti a kavárna! Předně, já byl právě absolvoval universitní studia svá, a Mayer byl právníkem, tedy mohl do kavárny choditi. V karty jsme nehráli nikdy, ale pamatuju se, že několikráte kulečník, zůstávajice vždy pouhými „packáři.“ Mohu z nejvlastnější zkušenosti říci, že o jakémsi záhubném vlivu v případě našem ani řeči býti nemůže. „Kavárna“ byla tehdy před r. 1860 místem oblíbeným jako nyní, než měla trochu rozdílný ráz. Předně nebylo toho politického ruchu: noviny české skoro žádné, život byl mnohem jednodušší, klidnější – čas spolkový ještě nebyl nastal. V některých kavárnách to bylo jako v kostele. Četlo se také dost a zdlouhavěji – týdeníky a odborové časopisy zvláště hledány

bývaly. Student, který neměl nazbyt, nemohl se odvážiti do společnosti vůbec, byl by tam smutnou úlohu konal – ano i hostinec byl příliš dráh: tu mu byla kavárna jediným útočištěm. Poskytla mu místa, tepla, laciné kávy, ku sklenici několik housek, a novin, listův do sytosti. Mimo to shledali se lidé stejného smýšlení, kteří svůj koutek si obsadili a tak bezděky spolek bez stanov a bez výboru utvořili; každá kavárna měla své kroužky takové. Tam se četlo, ba i studovalo, rozmlouvalo, plány kulo, hádalo a zase smířovalo. Jeden takový kruh byl v „Kavárně Slovanské“ na nábřeží – a v něm jsme byli členové též Mayer a já. Několik dobrých mohl bych uvéstí přátel, jména ne neznámá, ale bojím se, abych někoho neopomenul. Kdo z nich tyto řádky čísti bude, zajisté si na to zpomene. Pomalu se náš kruh tenčil, a konec zasedání v kavárně té stal se znenáhla r. 1859. Pak jsme s Mayerem přesídlili povlovně v kruh jiný, jehož místo bylo v kavárně Novoměstské. Vážili jsme často síly své, totiž revidovali vzájemně sobě kasy, než jsme vstoupili do kavárny, můžeme-li se na takovou útratu odvážiti – ale tím blažšími jsme byli, když jsme to skutečně mohli. Tam jsme pak pěstili zábavu svou: četli a rozprávěli o svých záměrech, „vyměňovali své myšlénky“ a radili se o věcech malicherných i velice důležitých. Jeden druhému ukazoval, co zajímavého v listech odkryl, předčítal a rozkládal a tak jsme mnohou hodinu tam protrávili, které nelituju a za ztracenou nepovažuju. Tak milým stalo se nám místo ono, tak srostla i pro mne zpomínka na přítele s domem tím, že posud když jdu okolo, jakoby mne něco v nitru nutkalo, otevřítí dveře, a podívat se, zdali tam Mayer nesedí – jsou chvílky, kdy zapomínám, že jest mrtev. – Druhá zábava naše byly procházky po okolí pražském; bylo to právě za doby jarní, kdy jsme se vonným vzduchem loudili a několik jich zůstane mně nezapomenutelno. Tu v tváři Prahy povztyčili jsme myšlénky své výše, kochali jsme se v krásách jejích, v minulosti i v obrazech budoucna; poesie a mocnost jara i nám se osvědčovala.

Látkou rozprav našich bývaly hlavně dvě věci: Národní naše věc a úže poměry literární. V Mayerovi byl cit vlastenecký zvláštním tvarem vyvinut – on lnul k té půdě české, k vlasti a historii její a přikládal „Bohemismu“ velkou moc – „Bohemismem“ zval ideu o české zemi a lásku k ní. Bez ohledu k tomu, jak se poměry v okolním

světě vyvinou, pověděl, že tato myšlenka nám bude stále dobývat nových spojencův ve vlasti samé, nechť se tam venku děje cokoli. Dokud byl u strýce ve Vídni a smýšlení ještě nebylo na dobro rozdvajilo jich, vedlo se mu dobře – i psal příbuzným svým: „Vše mám, neschází mi nic, nežli mé drahé Čechy!“ Kdo uváží dobře, čím nám pro národní hnutí jest Praha, pochopí i touhu, kterou každá mladá básnická mysl ku Praze tíhne – tať mysl to cítí instinktivně, i rozumové důvody obestýlá sobě pelem obrazivosti. Tolik na pokynutí, proč Mayer Vídeň a celé pohodlí její opustil, a raděj volil zápasiti s nedostatkem. Útlost, slabost těla a statečnost ducha jest přece dvojí věc – měkký Mayer v politickém ohledu byl úplně „tvrdou českou palicí“:

„Ať osud do nových nás vrhne virů,
Neb nade námi sklene duhu míru –
Co Čechové to jedno heslo víme:
Bud zhynem – aneb zvítězíme!“

Hlavní zdroj rozhodných slov takých byla právě vždy rozhorlenost, která v každé ušlechtilé duši vznikati musí, vidí-li páchatí křivdu a bezpráví v historii i v přítomnosti ...

„A vzpomenu-li, slza z oka kane,
A v srdci hněv a divá lítost vzplane!“

On měl pravou národní hrdost, založenou na živém přirozeném citu pro svou vlast a zjemněnou, produševněnou hlubším poznáním.

„Svých slavných předků slavný hlídej hrob
A krásnou vlast' svou jařmu nepodrob,
Jí věnuj poslední svůj vzdech –
Jak statný muž a pravý Čech!“

A byl to jeho nejpřednější, nejhlubší cit – jakž to jinak ani býti nemůže v osvětlené hlavě české – podle zákona, že jedna protiva druhou vzbuzuje – čím urputněji se bude spravedlivost a vlast' nám popírati, tím mohutněji vzejme se v Čechách cit pro obé. – Čím starším se Mayer stával, tím malichernějším stával se mu všecken ostatní osobní svízeli.

S náhledem o „Bohemismu“ a s bližšími studiiemi jeho souvisí celý názor, jež měl o historii a vzdělanosti: – ač planul citem k vlasti, nedal se přece zmásti tak mnohým hlučným úslovím, a věděl velmi dobře, co už jest přemoženo, vybojováno, co jest už pouhou frasí a co musíme prováděti nyní; zde byl někdy až ku podivu strážlivý. Na takých základech spočíval jeho politický smysl. I zúčastnil se v politice samé. Byl prvním spolupracovníkem „Obecných Listů“, korrespondentem do některých polských novin, a mimo práce pražské býval za pobytu u přátel svých v Horažďovicích, v Klatovech a. j. ve smyslu národním velmi činný.

Blížila se doba doktorátu. Doktorát! Kdo ví, s jakými spojen jest obtížemi, jakých při něm rozličných ceremonií, návštěv, zvyků a návyků a při doktorátu právnickém hlavně peněz, pochopí, jak trudná to byla pro Mayera doba. Předně namáhání a nepohodlí takové vůbec zhoršilo zdravotní stav jeho znamenitě, a za druhé starost o zaopatření peněz mu mnohou chvíli ujala, majíc v zápětí svém všelijaké pletky nejvýše nepříjemné a rozpaky neblahé. Příbuzných svých nechtěl přílišně obtěžovati, a tak se nemocný, chudý student, básník a „koncipient“ sám pouštěl v peněžné podniky. Nemusím širě vykládati hořké tísně jeho, ale tolik je jisto, že doktorát hlavně zrychlil úbytek jeho sil a časněji přivolal smrt. Dalo by se o peněžné stránce doktorátu mnoho mluviti --- k tomu ke všemu jsou taxy v Praze nejvyšší. Nikde na celém světě nestojí doktorát právnický tolik, jako u nás. Jeden naivní kandidát vyzvídal kdysi při německém professoru, na universitu Pražskou z ciziny povolaném, zda by za příčinou chudoby své nemohl aspoň od jisté taxy býti osvobozen. „Tak vy chcete být doktorem a nemáte peněz?“ odpověděl mu profesor, jenž sám stal se doktorem v „říši“, kde jak známo doktorát ani čtvrtinu, ani šestinu nestojí, co zde. Jisto jest, že sehnání té velké summy peněz jest u nás nejhlavnějším rigorosem. Řekne se ovšem, že Mayera se mohl někdo ujmouti, a právě v otázce peněz pomoci. Ale případův, kde se něco takového by státi mělo, kde se vyžaduje pomoci hmotné, zda jest u nás tak málo? Zdaby i více maecenášův zde vystačilo? Mimo to má právě každý znamenitější člověk více hrdosti v sobě a nezapomíná tak snadno, kdy se mu slovu nedostálo. V příčině Mayerově nikomu přímo nemůžeme viny přikládati, snad pouze bohatému strýci

Vídenskému; on jemu mohl vždy a nejvíc pomáhati, an vládne značným jměním a žádných dětí nemá. Strýc tento ač původem a rodem Čech, byl a jest dosaváde smýšlení německého. Mayer vlastenectvím svým ho docela od sebe odvrátil; neb strýc chtěl z Mayera míti co nejdřív doktora ve Vídni, kdežby mu byl, vida jeho nadání a obratnost, vlivem svým jakéhos místa opatřil, „aby se jím honositi mohl“ – ale „přemrštěnce, blouznivce“ nechtěl znáti. Poměr takový mezi nejbližšími příbuznými vyskytá se u nás dosti často. Krásně se vedle těchto skutkův – neřku-li jiných – vyjímá pak tvrzení, že prý my Čechové jsme fanatické národnosti! Co jest ta národnost? – Nic! – kážou nám německé hlasy – nedbejte jí takým ohněm, a nebuďte fanaticky, totiž po česku: Nezpouzejte se, když národnosti vaší den co den děje se křiklavé bezpráví, ale přijímejte národnost naši! Sami se své theorie nedrží a vědí, že národnost jest cosi, ovšem jen německá! Na které straně pak jest fanaticismus?

Plicní neduh Mayerův stále se horšil a po promoci tím hůře bylo. Právě poslední měsíce svého života zdržoval se postoupně na několika místech u svých příbuzných – až slábna víc a víc rok po své promoci zemřel 12. srpna 1865. Pochován jest na hřbitově Loučimském v tváři Šumavy.

Jsem sobě dobře vědom, že člověk mluví-li o zemřelém příteli, jest v nebezpečí, aby obraz jeho nenadsadil idealisováním. V tom přece přisvědčí mi každý, kdo Mayera znal, že byl znamenitý talent, hlava bystrá, schopná samostatných tvůrčích myšlének. Svému nadání nedal ležeti ladem, a opatřil si látky dost – vědomosti jeho byly rozsáhlé a důkladné. Nejen že prodělal maturitní, státní i doktorské zkoušky, on vedle toho hleděl samostudiem stále vědomosti své šířiti a zdokonaliti. Nic mu nebylo tak proti chuti jako spisovatelská libertinage – v tom a v politice byl nad očekávání střízlivým. Až do poslední chvíle života bylo mu jedinou tužbou, své zevnější poměry urovnati, a zastávati nějaké určité povolání, už proto, aby se mu s nižádné strany vyčítati nemohlo. V klidu jeho doufal teprv dojíti příležitosti, aby mohl pracovati o provedení svých plánů a počatých rozvrhů básnických. Cit hluboký a jemný, povaha ušlechtilá, uhlazený mrav a živost činily ho v obcování tím milejším. Ne hlučná četná společnost jej poutala, spíše podléhal půvabům soukromé rozmluvy s jedním nebo dvěma přáteli. Tu byl

s to prochoditi s ním celý půlden neb kus noci. Pamatuju se, že jsme někdy už ve svých postelích ležíce dlouho přes půlnoc rokovali. Prodloužení takové stalo se zvláště tenkrát, když jsme se o něčem nemohli shodnouti, když jsme se „hádali“; tak zejména to byly základní věty aesthetické, při nichž se jevil vždy principiální rozdíl. Mayer jako umělci skoro vesměs byl přívržencem aesthetiky, jakž se spracovala v soustavách idealistických a po všech kruzích se rozšířila; já zastával směry Herbartovské, tedy reformatorské, a tak jsme se často „dostali do sebe“ o tom, co jest v umění forma a obsah, a jak se to má s oběma zejména v poesii a t. d.... Jeho milostné písně svědčí o různých touhách srdce jeho – ač se mu mnohá vnada zalíbila, ač do některé tváře dosti hluboko se zahleděl, přece mu žádná víc nemohla z mysli zapuditi obraz jediný – o ní stále mluvil, k ní se v myšlénkách vracel, s ní porovnával jiné milostné zjevy a shledal vždy, že Emilie byla tu krásnější, tam citu– a duchaplnější, jemnější a milejší. K ní se vlastně vztahují všechny písně milostné, i znělky „Nešťastné přítelkyni“, tehdy už provdané za důstojníka od husarů.

Mayer byl zevnějšku zvláště příjemného, útlého těla, bledé pleti. Velké hnědé oko mělo zvláštní tajemný lesk a pohled byl snivý, unylý. Že rád se kochal v proudu vlastních představ, čili že blouznil a v snění se nořil, toho netřeba popisovati. Bolí jej,

„Pravého že ráje vyhnanci
Se i ze snův vyháníme!“

Vady jeho plynuly hlavně z choroby jeho; zvýšená citlivost činila ho někdy nedůtklivým, vrtkavým, a na mysli skleslým. Tušení blízké smrti táhne se všemi jeho písněmi – mnoho veršův jest, které přímo k tomu narážejí. Ale jinak bylo-li mu trochu lépe, nedělal ze sebe zimomřivého úzkostlivého člověka. Byl čilý a vesel. A přec sám o sobě napsal:

„Zbloudíš, oklamán jsa citův od návalu,
Klesneš, jako hvězda s nebe ideálů,
Schladneš ledem necitu a netečnosti,
Zhyneš v sirem, pustém moři skutečnosti!

A nad skonem tvým se vlny nezarmoutí,

Vždyť jen plavcem neumělým budeš slouti –
A nad hrobem tvým to moře nezapláče,
Žes v něm utonul jak mdlé od letu ptáče!“ –

Povzdech tento platí ovšem mnohým, mnohým přátelům. Na Mayera si vřele zpomínáme – on zůstavil aspoň stopu po sobě; zapěl sobě tak, a náhrobní to verše jiným jsou. Kdyby se někdo přísný ptal po tom velkém, co Mayer vykonal, proč že ho tak slavíme a vynášíme, ana z jeho děl příčina k tomu dostatečná nevyplývá, odvětili bychom, že v něm opět vidíme celou dlouhou řadu zjevů jemu podobných. My máme už osud zlý, že nám dosti lidí nadaných hyne v časném mládí – ba ve všech oborech. Teprv když některého náhle ztratíme, zpomínáme si, čím nám byl a býti mohl. Proto nechte nám práva zpomínky, nechte nám gloriolu kolem těch několika prostých veršů, lesk, jež sálá milá osobnost původce básníka samého na ně. Vždyť má to býti jen vzpomínka, Národ sám ovšem může býti vděčným jen za to, co hotového se mu podá; jednotlivci mohou velebit i to, co by se snad bylo podalo.

A opět vychází „Máj“. Celý spolek, osobnost trvalejší, než člověk jednotlivec, tenkrát mu dává podklad svůj, spojuje přetrženou niť a přijav starý titul pro almanach svůj, koná skutek dvojí piety. Vezmeme-li pak za několik let tento almanach do rukou, zpozorujeme v literatuře své takový postup, jakýž se nám nyní jeví od Máchy k „druhům Máje“ a odtud až po tento den. To není pouhá naděje, nýbrž jistota! –

Svatopluk Čech

Snové

K nohoum noci matky do hvězdného sídla
Snů se shromáždila tíseň zlatokřídla;
Letem unaveni v odpočinku době,
Co dnes který činil, vyprávěli sobě.

I.

Zahlídl jsem jizbu. Měla plíseň
Na stropě a v šerém přístěnku,
V krbu chlad, v komíně větru píseň,
Černý les a hvězdy v okénku.
Žena s okem kalným, lící bledou
Bzučela tam nad kolébkou šedou:
Hajej, hajičkej!

Přikradnuv se ticho ku kolébce
Křídla nad robátkem svěsil jsem
A zrak jeho opatrně, hebce
Zaclonil svým pestrým vějířem.
Hvězdy, kvítka, perle, andělíčky
Rozsypal mu nad kleslými víčky –
Hajej, hajičkej!

Na to ženě před slzavé hledy
Rozestlal jsem jasné obrazy:
Dítě vzrůstá nedotknuto jedy
Hříchů sladkých, luzné nákazy,
Hvězdu cnosti na odvážném čele
S losem zpuřným v boj se dává směle
Hajej, hajičkej!

Matka sama. Jednou v síni kroky –

„Synu!“ „Matko!“ – Jásot do nebe.
„Paní ta? Andílek modrooký?“
„Žena, dítě. Jdu si pro tebe.“
Vnouče stařena teď laská, hřeje,
V dunách kolébá a nad ním pje:
Hajej, hajičkej!

V chýši blaho. Zaplašil jsem tíseň
Z hrudi její. Ticho v přístěnku;
I v komíně zmlkla větru píseň;
Les a hvězdy zdřímly v okénku.
Všechno kleslo míru do náručí,
Ze sna jen to nad kolébkou bzučí:
Hajej, hajičkej!

II.

Hošík smědý, snivých zraků
Ve plášť zabírá se hrubý,
Opice pak v rudém fraku
S ramene mu cení zuby.
Pod ním klobouk opestřený
Vybledlými fábory,
V jehož hloubi groš se stydí
Za neštědré siňory.

Nahradím ti, dítě jihu,
Strastiplné dnes i včera!
Hůlkou dotkl jsem se v mihu
Chlupatého premiéra.
A v tu chvíli – divno k víře
Uhladiv si v předu frak,
Chlapci v salonní manýře
Poklonil se opičák.

A prál jemně: „Vzácný pane!
Račtež shlédnout se své výše

Na ministra požehnané,
Rozkošné opičí říše.
Libo-li vám snížití se
Opičího do plesu,
Račte usednouti se mnou
V tuto dvorní kalesu.“

V nárožní se záři sloní
Vozík titěrného díla,
Před ním rolničkami zvoní
Koza divná, sněhobilá.
Vsedli, jeli, zastavili.
Po praskavém řebříku
Naposledy vyšplhali
Do jakéhos kurníku.

Uvnitř hlučí to a třeští,
Zvoní, klape, deptá, buší,
Kvičí, mlaská, piští, vřeští
Že hoch obě zacpal uši.
Hemží se tu, kupí, tísní
Opičáci, opice,
V různých barvách, v různém kroji
Přepodivná směsice!

V čáce, turbanu i čapce
S portou, chocholem i stužkou,
Kol do kola hvězdy, střapce,
S trubkou, vějířem i puškou,
V sukni, spodkách, kamizole
Plné třpytných knoflíků –
Jak by se sem byli shlukli
Se všech tyčí, řebříků,

Kruhů, bidel, kolovrátků,
Bubínků, velbloudích hřbetů,
Ze všech klecí, budek, sádků,

Zvěřinců a kabinetů,
Ze všech trhů, veletrhů,
Sbírek, výstav na odív –
Také mely neuviděls,
Neuvidíš jaktěživ!

A to vše se nosí, řídí,
Klaní, krčí, brvy klene
Po člověcku – jakby lidí
Stíny drobné, znetvořené.
Opičak tu se smetákem
V papírové koruně
Na rohožce tvář nadýmá
Jako mocnár na trůně.

Jedni po dvořansku křiví
Křivá záda všemi směry,
Druzí po lokajsku civí
Na zbytky a na dužery.
Jiný nakřivenou berlou
Divné tropí pabuňky,
Onen k vážným okularům
Směšné druží posuňky.

Jeden stropy nosem boře
Advokátsky mžourá okem,
Jiný paníčkám se koře
Kotrlcem je baví, skokem,
Opičky pak obličej
Rozšklebené v dél i šíř
Jakby studem nedovedně
Schovávají za vějíř.

Dívaje, se tomu reji
Nízkých, nerozumných zvěřů
S pitvornými obličejí,
Myslí hoch: „Toť směšné věru“

Však tu na ubruse řásném
Zočil náhle před sebou
Hrozný, mandle, fíky, datle
S ananasů velebou.

Pomeranč tu zlatohávy
Otevírá plná ňadra
A v paprscích vonné šťávy
Bílá objevuje jádra,
Slívy modrají se velké
Jako vejce slepičí –
A hoch myslí: „Krásný věru
Je ten život opičí!“

A již mnohou na lahůdku
Brouse zuby, bystře hledy,
Mnohou vodě do žaludku
Pozapomněl hošík smědý
Na hlad, žízeň, bláto, zimu,
Denní strasti, úkory,
Na groš ve klobouku hloubi
I na skoupé siňory.

III.

Já se, bratři! v podobě motýla
Snesl v ňadra rozpoutaná, bílá
Kněžky mladé. S houpavé té vlny
V obličej jsem zíral kouzla plný.

Ale prvé v neprůhlednou clonu
Zahalil jsem starou strážnou donnu,
Léč by skrytou na knížecí dcerku
Nezvětřila ve křídlatém šperku.

Dívka vzhledla. Vidí žasnouc tiše
Obrovského květů tovaryše

Na své hrudi – očka v brvy třiseň
Plaše ukrývá, však slyší píseň:

„Vsedni na mne, pojmi letné pásky!
Unesu tě v jasnou říši lásky:
Rozkoše, již srdéčko tvé nezná,
Okusíš tam, dívko přelíbezná!“

Váhá kněžka. Motýl vábí, loudí.
A již vstává, zlatý dešť jí proudí
Po bělostné šiji, po rameně –
A již vězí nožka ve třemeně.

Letí vzduchem – dole háje, nivy ...
Křídel velkých, ozlacených kyvy
Nad čelem jí vlásky rozvívají,
Do líbezných dum ji uvívají.

Divný komoň zanesl ji v letu
Do kalicha ohromného květu.
Ach, tam krásno! Rosa blýská z hloubi,
Se stínem zář růžová se snoubí.

Tu však, běda! vonnou nad kolébkou
Ruka kostnatá se jeví s trepkou.
Bdělá donna, pohřešivši děvku,
Únosce to stíhá v krutém hněvu.

Než i pomoc blízka: motýl pod ní
Již co loď se noří v tůně vodní
A jak plachty se zlatými kraji
Pestrá křídla nad ní třepetají.

Zlostná donna! Nad průsvitnou nivou
Vějírem svým bouří bělohřívou
Rozmávala. Vítr v plachty lehá,
Lanem hedbávným loď v boky šlehá.

Otvírá se opěněný jícen
A člun s hůry do propasti sřícen
Rozpadá se. Rozhlučené
Již se moře nad kněžicí klene.

Než, ó divy! v křišťálové stropy
Vln se hlavy pojiskřené klopí,
Sloupy průsvitné se vzhůru točí,
Květný koberec, kam noha kročí..

V kouzelném tom sídle jinoch krásný
Uvádí ji na trůn bleskojasný,
Líc mu plane, z oka nebe svítá
A ret slovy sladkými ji vítá:

„Krásná kněžko! Ne po boku sobce,
Který v zlaté pochová tě hrobce,
Démantem ti vrásky v čelo vpíše
Z vůle rodičů – zde buď tvá říše!

„Zde stan lásky, blaha! Nech tam v dáli
Boří, staví, přenášejí skály,
Učí, kupčí, dobývají světa –
Sem ta všední vřava nedolétá!“

Náhlý hřmot jí spánek plaší s čela.
Po třetí to donna omrzelá
Rozkoš její krátí. – Bylť jsem donnu
Letem štětce změnil na madonnu.

Jemné růže v pleti sněhobílé,
Ladné brvy, kadeř zlatou v týle
Nastínil jsem. Jarní půvab svěží
V oku plá a na hrudi se sněží ...

Pak jsem zrcadlo jí podal maně.

Jak tu výskla, zatleskala v dlaně,
S lože vyskočila v mladé kráse —
Stará bručíc vylezla tam zase.

IV.

Démant ve rmutu mne zvábil skryše.
Lampy čadné objevoval kmit
Pestrý cimbál, překocené číše,
Kostky, roucha, svůdný kovu třpyt,
Vrásky, oči vypoulené tupě,
Nahá ňadra – v divé, pusté kupě.

Spali po kvasu. A stranou v šeru,
Kde se vlna hříchu ztrácela,
Spatřil jsem – ne divou bajaderu –
Ale pokleslého anděla.
O loket tam dívka opírala
Hlavu krásnou – oči zastírala.

A jí k uchu skloněn, v němžto září
Budoucího hříchu zástava,
Démon s černou, divošklebnou tváří
Slova šepce mrzká, rouhavá:
O cnosti, že dým je, prázdné slovo,
O bídě, že tíží nad olovo ...

S druhé strany nachýliv se chvatem
Zanesl jsem duši její zpět
Do dědiny, kde se v klidu svatém
Kolem ní a v ní usmíval svět;
Nadrem vlálo prvé lásky přání,
Matka žehnala jí v umírání ...

Zachvěla se dívka. Pozdvihl se
K nebesům ten velký siný zrak,
Minulosti ráj v něm zamíhl se

Jako hvězda letíc přes oblak,
Slza s něho vyřinula žhavá,
Sepjaly se ruce – sklesla hlava.

Aj, tu démon – v divém soptě hněvu –
V cimbál udeřil. Hned vzchopila
K novému se chasa šumu, zpěvu,
Bleskly oči, v číši ztopila
Poslední se studu část – a z míry
Vykytěly smyslnosti víry.

Pokynul jsem. Mžikem řada roků
Tlupu minula. Tu zaplétá
Hnát se s bílým hnátem; zmije v oku
Siptí dutém; žebra oblétá
Pestrý cár; leb chřestí rozkývaná
V divém tanci – hrozná podívaná.

S děsným výkřikem tvář děva skryla.
Vzchopila se, letí do dveří;
Démon v patách: jeho dlaň se vryla
Do vlnivých, rusých kadeří.
Spěchám na pomoc – a tuhé zvřelo
Zápasení o spanilé tělo.

V tom to shůry na peruti tmavé
Sestra – bledá smrt – mi přispěla,
Sklonila rty chladné, bolnosmavé
Klesající dívce do čela,
V náruč pojala ji stinnou, řásnou,
Ku hvězdám ji vznesla – bílou, krásnou.

V.

Zalétl jsem těsné do prostory
Věže pochmurné. Tam nad čelem
Spoutaného muže strastí sbory

Peruti jsem uspal ševelem.
Vzlétal k nebi – letadla mu spjali,
O svobodu volal – žalář dali,
Kámen odvaloval s vlasti rovu –
Za to pohřben do tmy, do okovů ...
Teď mu světem na okénka lemu
Proužek nebe, vrabčí rodina;
Návštěvou já sám přicházím k němu
A v mých patách krásná vidina.

Zdálo se mu: Bleskem rozraženy
Dokola se řítí věže stěny,
A on z rumu, puklých okovů
Vznáší témě k nebes pokrovu.
A hle! nad ním v pobouřeném vzduchu
Jako chmury, bledě, kolísavě
Uhánějí legiony duchů
V nepřehledném tísňice se davě.
Na oblačných štítech, vozech, koních
Obrovské se mužů kreslí tvary;
Žen pak ladná těla vzhůru po nich
Pnou se přítulně jak bílé páry.
Zbraně dávné: kyje, šípů vaky,
Meče, kopí, rozhoupané praky
Nadhlaví jich plní blyskotem
A zpěv šumí větru hukotem:

První dav.

Z hloubi pravěků to hlučí temně:
Svoboda!
A zpět hřímá tisícere plémě:
Svoboda!

Leonidů v sbor.

Jak zákon velel nám, své životy

Jsme položili za hráz cizoty,
Meč perský sklál nás do mohyly,
Však věčně žijou – Thermopyly!

Makabejci.

Za chrám svatý, za praotců víru
Ronili jsme žití toky vřelé,
Nad vyhnanstvím plane zákon smíru
A chrám stojí v srdci Israele!

Gracchovci.

Hvězda Gracchů – problesknuvši krátce --
Za Aventin klesla truchlým letem,
Však boj jejich za lid utlačený
Neutlumen dosud bouří světem!

Otroci římstí.

Okovy jsme pánům pohrozili
Zlomenými, na kříže nás vbili
Řadou nepřehlednou. A hle! s kříže
Den se snesl na otroctví mříže!

Nové davy. Bliže, zřetelněji
Postavy se odstiňují hrdé,
Viděti zrak bleskný, rysy tvrdé
V osloněném reků obličejí.
Slunce hávů ozlacuje řasy,
Štít se třpytí, uzda, podkova,
Na přilbicích křídla kovová,
Plameníte meče, pukle, pasy,
Krunýře, korouhvi zlatá třiseň,
Bubny víří, rozlehá se píseň:

Albigensové.

Krutý Montfort bouřil na Tulúzu,
Béziers poklesl v rum,
Však duch pravdy nad oheň a hrůzu
Čelo vypjal k nebesům!

Švýcarští spolčenci.

Vzpomeň na den slavný u Morgartnu!
Nevymřelo plémě Winkelriedů,
Ještě mnohý s prsou svého lidu
Ve svá srazí cizou halapartnu.

Srbové s Kosova.

Velký hrob nám ustlal Turek na Kosovu –
Vnuk náš z něho vstává – Osman klesá k rovu
Jména naše slaví píseň jasnozvučná
A hrom kletby drtí – Brankoviče Vuka!

Husité.

Zableskl se kalich v duchů noci,
Tábor novým Betlémem se stal,
Národ jeden celé světa moci
Myšlénky své silou odolal.

Geusové.

Zem, již vydrali jsme Oceánu,
Po druhé nám Filip zatopil
Naší krví. – Nám z té krve zkvetla
Svoboda – on v ní se utopil!

Bělohorští.

Zdálo se, že celý národ zhasl

Mžikem tím, kdy meč nám přetřal vazy;
A hle! národ dvěstěletý strásl
Náhrobek – a kde jsou naši vrazi?

A dál nové řady bohatýrů.
Šíře, šir se stelou mračna pluků,
Zaniká jich píseň v písni víru –
Jediná to bouře slavných zvuků.
Však ta bouře sama píseň hlasná,
Jejíž slova anděl nadšení
Tuto vepsal v oči, čela jasná –
Píseň slávy, píseň vzkříšení!
Píseň o myšlénkách velkých, svatých,
Které nad malátnou země hrudou
Duchů smělych, srdcí božstvím zňatých
Hledají – a věčně hledat budou!
Píseň o boji, jenž s otců k synům bouří,
Nade proudem staletí se kouří;
Nevidomě, v siném bezmezí –
V němž i poražený vítězí!
Kdo je sečte, stíny bojovníků
Za vlasť, právo, pravdu, svobodu
Světa obnovení? Tíseň šiků
Úžasná, směs pestrá národů,
Oblak praporů a zbraní lesy –
Letí tu jak orkán pod nebesy ...

Prapor hvězdnatý zde týčí mrakem
Hubic pralesů a otročiny;
Za ním v rudé čapce bleskným zrakem
Hrdá Francie své vede syny;
Tamo tlupa starců, žen i dětí –
Obrana to vzdorné Saragossy;
Nad vojem, jež sbor proroků světi,
Péra vlajou, míhají se kosy;

Vlach tu ohnivý, tam Irčan smělý,

Řecký fes, albánské fustanelly,
Srb tam rvoucí poloměsíc bledý,
Pusty syn i Arab, Hindus smědý ...
Však ó viz! Jak druhdy při něm stáli
V jednom šiku za věc posvátnou,
S ranami, jež vrahové jim vkláli
V prsa věrná zbraní malátnou,
Nyní tamo v jasném proměnění
Pod praporem starým vesele
Pozdravují vězně v šumném pění
Bratří v boji, druzi, přátelé.
A teď s hůry komoň jeden bílý
Pražným sedlem v dol se k němu chýlí,
V střemenu se rozhoupala pata,
Prsa ovlála mu hřiva zlatá
A již ve velebné duchů vřavě
Jak list vichrem stržený se chví.
„Kam?“ zašeptal – a kol kolem v davě
Odvět šumný: „Tam, kde vítězství!“
Ohlédl se. Juných zraků třpyty –
Družné pozdravy – palašů kmity –
A dál nových vojáků spousta šedá,
Šírá, šumná – konce nedohledá ...

VI.

V šedém domku přebývají
Dědeček a babička,
Ve dvou tělech nahrbených
Jedna dobrá dušička.

Ve dvou hlavách osněžených
Jedna tichá myšlénka.
A do srdce jediného
Čtyry jasná okénka.

A nač oba po den celý

Spomínají jedině,
Ruka má jim odestírá
V temné spánku hodině.

Zdá se jim, že anděl bledý
V jednom retů dotknutí
Oba uspal; k nebi vznesl
Na bělostné peruti;

A že k domku podívat se
Chvátá celá vesnička,
Jak tam v jedné rakvi spějí
Dědeček i babička;

Že jim jedna hrana zvoní,
Jedno miserere zní
A kněz za oba že čítá
Jedinou mši smuteční;

Jeden hrob že oba sloučil,
Jediný kříž nad nima,
Pod křížem pak jediná jen
Růžička se ujímá;

A tam na nebeské báni
Obě dobré dušičky
Světa pán že ubytoval
Do jediné hvězdičky ...

Nevím, co tam dále mluvilo snů plémě,
Neb se jeden s hůry náhle snesl ke mně
Nevšeptnu jej ani v krásné ouško děví –
Vždyť sen prozrazený prý se nevyjeví.

Vítězslav Hálek

Cestopis na Oupor

Mělnická krajina! Když se na ni zasměje slunce, odpovídá úsměvem rozsáhlá rovina, v jejímž středu v lesklé modro odívá se Říp; chce-li nebe se kaboniti, Říp to cítí nejprve, zahalí si čelo a po něm přestane se usmívati krajina. Není romantická, ale když praotec Čech ji uviděl tak otevřeně přímou s Řípem, zalíbila se mu a usadil se v ní. Jest střízlivá jako ten „chleb náš vezdejší“ v otčenáši, ale jest úrodná, jest vtělený „chleb náš vezdejší“. Mělnická skála k tomu chlebu nalévá víno: a víno a chleb jest nejslavnějším výrazem našich dějin.

Nevím, zda-li proto, že tam nejprve jsem si zamiloval modrou oblohu a pod ní vše co roste a květe; že tam dětskými hrami počal mne vábiti život, ves, pole, Vltava, na níž lodě s bílými plachtami poprvé zarazily mne svou vážností, že jsem se počal ptáti: odkud a kam – nevím proč, ale miluju mělnickou krajinu a dosud o vše, co mně milé, s ní se dělím a na ni přenáším.

Střízlivá to krajina; pole se střídá s polem, lesu sotva uvidíš, pahorek tam vzácností. Ale je v ní kus poesie, jemuž není rovno. Jest v ní kus země, kde Vltava s Labem se počínají umlouvati o společnou pouť, kde Vltava Labi vypravuje o Šumavě a toto Vltavě o Krkonoších. Jest v ní místo, kde jedna řeka s druhou se hádá o přednost své kolébky: Vltava vynáší Šumavu, Labe vynáší Krkonoše. Jest tam místo, kde Vltava jako na ukázkou a na pochluvení přinesla s sebou kus Šumavy a Labe na ukázkou a na pochluvení kus Krkonoš – hádejte sami, zda-li jsou lepší Krkonoše, zda-li jest lepší Šumava. Tam to máte obojí v jednom, kus toho i onoho; máte to v onom jazyku, v onom úzkém pruhu půdy, která dělí ještě Vltavu a Labe, než se sejdou docela. Ale nechť mají Krkonoše přednost, nechť má přednost Šumava: kdo tento jazyk navštíví, pozná, že mají obě řeky krásochuť – přeneslyť sem překrásné věci svého domova. Tento kus poesie v střízlivé krajině mělnické, tento překrásný pruh mezi Vltavou a Labem jest Oupor.

Projděme se v něm, za procházku stojí.

Vyjdeme sobě v čas, kdy pole již valně dozrávají a nastává doba sena. Na polích nevidíme ještě žence, za to na lukách jest pilno a živo. Červnové slunce se drží, po poledni má vřelou krev a zahřeje, čeho se dotkne. Jdeme podél břehu Vltavy, směrem k Mělníku. Od Vrbenského přívozu odbočíme na vozovou cestu, a ta nás vede na Oupor. Pokrajem vidíme listnaté lesíky, nepatrné lesíky. Po obou stranách vozové cesty zvedá se dozrávající bujné obilí, před námi uzavírá rozhled zas jiné stromoví; jsme jako ve kruhu polí, vroubených stromovím. Potkáváme vozy prázdné i naložené a poněvadž nejsme tu orientováni, zastavíme se s vozkou.

„Jdeme dobře na Oupor?“

„Dobře; tady je Oupor.“

„Kde pak jsou tady nejhezčí místa?“

Vozka nám jaksi nerozuměl a odpovídá: „Tady nejsou žádná nejhezčí místa.“

„Slyšte, příteli, kde se vám tu na Oupoře nejlépe líbí?“

„Líbí se mi tu,“ praví nám, ale tak, jakoby nám chtěl dáti na srozuměnou, bychom ho déle neměli za blázna.

„Kde pak bychom se poptali?“ tážeme se.

„To budou vědět ve dvoře, ta cesta vede do dvora.“

Jdeme dále vozovou cestou a vidíme již panský dvůr. Před dvorem potkáme bělovlasého hošíka.

„Chlapče, kde pak jest to tu nejhezčí?“

Chlapec na nás se dívá nedůvěřivě a jako by se nám divil; pak se pousměje a praví: „Tady není nic nejhezčího.“

„Počkej; snad si přece rád někam tady vyběhneš, kde se ti obzvláště líbí?“

„Mně se nic nelíbí obzvláště.“

„Nu, krajina, kde jsou veliké stromy.“

„To já nevím.“

„Je-li pak ve dvoře jaký moudrý člověk, který by nás tu provedl, aneb nám pověděl?“

Chlapec ještě více se usmál. „Tady není žádný moudrý člověk.“

„Snad přec, poklasný, šafář –“

„To jsou poklasný a šafář, ale žádný moudrý člověk.“

„Pan správce –“

„To taky není žádný moudrý člověk.“

S hochem tedy také nelze se smluviti, musíme do dvora. Tam ptáme se po šafáři, poklasném, po autoritách dvora – nikdo doma, vše v polích a na lukách, a koho se ptáme po té pěkné krajině na Oupoře, každý nám odpoví jako ten vozka a jako ten chlapec. Vůbec nic není těžšího, než ptáti se prostého venkovana po pěkné krajině a učiniti se mu srozumitelným.

Prohledáváme dvůr, abychom přece někde se zeptali a v nedostatku moudrých lidí alespoň našli člověka. Stodola jest otevřena, do té zaměříme. Ve stodole skládají seno.

„Příteli, chceme vidět to nejhezčí místo na Oupoře, povězte nám cestu.“

„O tom já nevím.“

„A kdo o něm ví?“

„Tady nikdo.“

Jsme opět v koncích. Vzpomněl jsem si, že Oupor náleží knížeti Lobkovicovi, a ptám se:

„Přijíždí sem někdy pan kníže s hostmi?“

„Přijíždí.“

„A kam je vozí?“

„Tady po Oupoře.“

„Líbí se mu tu nějaké místo obzvláště, kam s nimi jezdí?“

„To nevím.“

„Ku starým, vysokým dubům –“

„A, k dubům! To jezdí. To už vím. To jsou ty staré duby, k těm jezdí. V loni tu měl malíře a dal si je schválně omalovat.“

Chvála bohu, už nám jeden člověk rozumí! „Příteli, nemohl byste nám ukázat! cestu k těm ,omalovaným‘?“

Přítel nám vypravoval asi, abychom šli v pravo, pak tam někde se dali v levo, potom zas v pravo a tam někde že už to je. Ale povšechný směr nám přece ukázal, tak že jsme se mohli vydati na cestu k dubům, které si dal pan kníže „omalovat.“

Za dvorem počínaly se rozstírati nejkrásnější louky vždy do kruhu aneb do polokruhu, na všech stranách vroubené listnatými vazy, duby, olšinami a p. Na lukách ženské rozhrabávaly seno, aneb je dávaly do kup, jinde z kup nakládali je do vozů, na jiné louce seno teprv sekali.

Bylo to veselé podívání na tu veselou práci. Kosy zvučely, hrábě

v suchém seně šustily, a všude vůně až omamující. Kdy by člověk nic jiného neviděl než tyto louky Ouporu, každou jako zelený kruh, vroubený tím zamyšleným stromovím: cesta sem stála by již za to.

Když jsme přecházeli přes louky, děvčata a ženy ustaly vždy na chvíli od práce, aby se na nás podívaly. Ten, kdo byl u nich dozorcem, přibližoval se nám, jako by na nás bylo vidět, že hledáme a potřebujeme poučení, neboť jsme šli pouze směrem, udaným nám ve dvoře, nic nedbajíce cesty a také o cestě nevědouce.

Tu jsme opět na louce, vroubené dokola několika řadami stromů s temnou zelení listův. Louka s jasnou zelení jako jezero, a stromy kolem jako břehy; ty travičky na louce jako hravá mládež, a ty stromy kolem jako zamyšlení duchové, obři. Obzor se nám tu ztrácí, vidíme nad sebou pouze tolik modrého nebe, mnoho-li nám ten kruh vysokých stromů propouští, mnoho-li se toho nebe vejde, aby bylo stropem nad těmi dokola rostoucími sloupy. Sekáči kladou trávu v několika řadách a když nás uviděli, zastaví se v práci, vyzvednou kosy, vyndají za pasem brousek a zvoní jim o kosy. Jeden z nich pozoroval, že chceme se ptáti.

„Jdeme tady dobře k dubům?“

„K dubům? K jakým?“

„No, víte, k těm –“

„Tady jsou všude duby.“

„K těm, které si dal pan kníže malovati.“

„A, k dubům! Víím, víím. Ale, pane, tou cestou byste tam dnes nepřišli. To bloudíte.“

„Neděláme si nic z bloudění. V kterou tedy stranu?“

„To je těžko. Je to v tuhle stranu, ale to byste šli přes samé močály. Chcete-li obejít, to raději tamtudy.“

A ukázal nám cestu tamtudy. V směru tom stál člověk a cosi okopával. Když nás uviděl, také ustal v práci, podepřel obě ruce o motyku a hleděl k nám. Jako by věděl, oč se nám jedná, pravil, když jsme se přiblížili k němu, jako pro sebe: „To je těžko, když člověk tady nezná cestu; to snadno zabloudí.“

Když to pověděl a my přešli, jal se opět okopávat, a já rozjímal, zda-li může býti pravdivější průpovědi? Nezná-li člověk cestu, snadno zabloudí.

Ale zdaž možná blouditi tam, kde vše jest již krásné, kamkoliv se podíváme? Což na tom, pak-li cesta tudy nevede? Stromoví počíná houstnouti a vidíme již jednotlivé velikány. Vejdeme-li do toho stromoví, slunce se nám skrývá, jsme v pološeru, a ta louka, která se nám za ním opět objevuje: jako by nepatřila více k ostatnímu světu. Barva její jest do temna, zeleň její má cosi nevlastního; vše jest jako by těžké, vzduch těžký, tráva těžká, světlo pochází od jiného slunce. Cosi jako by po člověku sáhalo, vábí to a hrozí to a tělo jako by obešel mráz. Jest odpoledne, a tu jest nám, jako by bylo pod večer; a kdy by bylo pod večer – na této louce uvěříte, že jsou víly, tento zvláštní kolorit musí míti zvláštní své obyvatele.

A však tu ještě setkáváme se s člověkem, snad s poklasným, snad s šafářem. U toho se budeme moci poučiti na další cestu. Potkati na prahu pralesa lidskou duši, jest tolik, jako zastaviti se u pramene v parný den, a posilniti se douškem na cestu.

„Příteli, jdeme tady dobře k dubům?“

„Dobře, ale není to nic platno.“

„Co není platno?“

„Jít k dubům.“

„Proč by nebylo nic platno?“

„Jsou všechny na stojato.“

„A jakž by měly být?“

„Nu, chce-li si člověk dub prohlednout, musí být na ležato.“

„My ale chceme si dub prohlednouti na stojato.“

„Pro mne, s pánem bohem, ale není to nic platno.“

Můj ty bože, co má ten člověk s tím „není to nic platno“?

„Poslechněte, příteli, jdeme tudy dobře k dubům?“ ptám se znova, abych ho přivedl k rozumné odpovědi.

„Dobře, ale je to marné.“

Už zase tak začíná. „Proč marné?“

„Není žádný na ležato; a na stojato neprodáváme.“

„Co nám po tom, jak prodáváte –“

„Vždyť se ptáte na duby?“

„Arciť.“

„Což pak nechcete koupit?“

„My?“

„Což pak nejste truhlář?“

„Já?“

„A, to je jiná; já myslel, že jste truhlář.“

„Nikoliv, příteli. Víte, já jsem takový člověk, který má z krásných dubů náramnou radost, ale koupit je nechci. Jsem člověk, který k vůli krásným dubům v krásné krajině jde třeba několik mil cesty, ale truhlář nejsem. Jsem člověk, který vůbec miluje vše, co jest krásné, ať jest to na prodej neb není, ale nekupuju to nikdy. Jsem člověk, který dovede se na jediný strom dívati celé odpůldne a srdcem hopkovati po něm jako ten střízlík, když probírá větvičku za větvičkou, ale truhlář nejsem. Jsem člověk, který kdykoliv ptá se po dubech, nikdy marně k nim nejde, ale nekupuju je; vždy si z nich něco odnesu, ale truhlář nejsem.“

Nyní se ten milý muž díval na mne, jako by si myslel: „Co s ním; má o kolečko víc!“ A na hlas řekl: „Aha, k dubům, jen tak se podívat, už vím.“

„Nu, a jdeme tu dobrou cestou?“

„Dobrou, to je hnedle tady.“

„Děkuju vám; vida, tedy jsme se přece dohodli o těch dubech.“

„Nu, já myslel, že tenton, truhlář. Ale když tenton, jen tak podívat, také dobře. Ale to musím kousek vyprovodit, znám dobře cesty.“

A dobrý ten muž, který s námi měl taký kříž a my s ním, vyprovodil nás a ukázal nám bližší cestu.

„To se stává často, že tenton, truhlář,“ pravil jako na rozloučenou. „Inu, pravda, hezké jsou, dříví výborné, ale na stojato. Člověk to také pozná, rozumí-li tomu, ale na ležato je to jinší.“

Pak odešel.

A my se nacházeli opět na pokraji jakoby louky, vroubené do kruhu stromovím, ale jaké to louky! To již nebyl docela úsměv lučin, na které jsme přicházeli poblíž dvora, tu bylo vše jako vážností prosáklé. Tráva, možná-li to tak jmenovati, této louky sáhala nám až po ramena a když po cestě, kterou nám náš sprovoditel ukázal právě u prostřed louky, ubírali jsme se ku předu, místy až jsme do ní zapadali, jako bychom šli u prostřed polí mezi nejvzrostlejším obilím. A kolem dubové velikáni větve své tak rozestírali nad loukou, že málem tvořili nad ní střechu, paprskům s těží proniknutelnou, střechu to, od níž i louka se barvila pološerem.

Jdeme-li v polích za vysokého obilí, jest nám veselo. Celé modré nebe nad námi, a z polí k němu prýská ptačí zpěv. Ale vysoká travina, kterou jsme šli tady, nic neměla veselého. Nebe sotva jsme viděli a jeho barva byla cizí. Ptačí zpěv tady se neozval žádný, ani cvrček nepromluvil, ani motýl se nezahoupal. Za to člověk leká se vlastního šustu a první jest myšlénka, že to šustí had. Jediným mžikem jest nám, jako bychom kráčeli tropickou prérií a nezbavíme se pomyslení, že by tu nečíhal v té houštině jedovatý plaz.

Avšak nečíhal tam. Přešli jsme touto lučinou, přenesenou sem ze Šumavy a po cestičce, kterou jsme neztratili, přišli do houštiny stromů takové, že nám bylo pojednou, jako by slunce bylo již dávno zapadlo a na nebi měly se objeviti měsíček a hvězdy.

Stromy, vesměs listnaté, jsou tu všeho druhu. Ale pány všeho jsou duby tak mohutné a v takém množství, že se tisknou dojem svým docela v popředí a právem celou naši pozornost k sobě strhnou. Měříme ten a onen svým náručím, ale musíme hezky několikrát náručí rozevřít; o obejmutí není ani řeči. Ale nelze také přistoupiti ke každému dubu, abychom jej měřili; jeť mnohý tak obrostlý kolem do kola bujnými, vysokými travinami, pichlavými i nepichlavými, jako by si schválně byl utvořil kolem sebe plot.

Jdoucím dále jest nám, jako by ani nebylo možná, že jsme ještě před půl hodinou viděli modré, jasné nebe a ty usmívavé lučiny. Jest nám, jako by to ani nebylo pravda, že jsme v krajině mělnické, tak otevřené, tak střízlivé, a tážeme-li se samých sebe, jak dlouho nám bude jíti tímto lesem, jenž má všecky vlastnosti pralesa, musíme si skoro odpovídati, že dnes již z něho nevyvážnem, že nelze sobě mysliti, aby na blízku spojovalo se Labe s Vltavou, kdeby tomuto divadlu byl již konec. Vzduch kolem nás má barvu těch stovkových kmenů, jdeme jako podzemními chodbami v temnu, a oko naše znenáhla tomu uvyká. Kdy by nás sem někdo přenesl ve spaní aneb se zavázanýma očima, tuto pak nás probudil aneb oči nám rozvázal a řekl: „Jsi asi hodinu cesty od Mělníka –“ věru bychom sobě myslili, že větší šalby a lži není pod sluncem.

A přec je tomu tak.

Kolem nás nikde ani hlasu. Ani list se nepohne. Kdež pak by to listům na těchto velikánech stálo za pohnutí, třeba mírný větřík na ně dorážel! Větřík si to odbude všude tam na pokraji s travinami, s

mlázím, s ohebnějšími tvory v rostlinstvu. Ale sem! Jen tak že chvíli jakýsi táhlý dech se ozve; ale to snad stromy samy o své ujmě tak oddychují, bez větříku. Větřík! Toť cosi příliš laškovného sem, těm vážným mudrcům. Ten tak někam jen na louky, kam se odváží včelka a motýl – ale sem! Sem by musil se ohlásiti hodný vítr, aby ti stromové s ním se dali do řeči, neřku-li do hry, I příroda má svou aristokracii ducha.

Nikde ani hlásku, jen naše kroky šustí, a naše srdce tluče tajemnou rozkoší. Na cestě, po které kráčíme, čas od času uvidíme veliké, složité pastě v zemi, snad pro tchoře, snad pro lišku, dojista pro nějakou škodnou. Žeť pastem nerozumíme, obejdeme si je a pak holi skoumáme, kde to sklapne. „Taková past asi dlouho se načeká,“ myslíme si; „vždyť tu nikde ani živého tvora, neřku-li aby se sem přišel naschvál chytit.“

Ale sotva to domyslíme, větve nad námi zachrastí, vzduch zašumí – „kra, krá!“ volá jakýs opeřený dravec, máchá mocně křídlo a uletuje odtud. Bezpochyby tady nad pastí číhal, kdyby se něco chytilo, aby hned mohl tomu vyklovati oči a uspořil si honbu. A my mu to snad svými kroky zkazili. „Krá, krá!“ ozývá se to ještě, a celým lesem kolem nás to hnulo, a nám jest jako bychom celý les slyšeli si povídat od větve k větvi: „Dravec tu seděl a uletěl.“ Dojista že tyto větve málokdy bývají vyplašeny podobným křikem; nač by se zákeřník tak nejapně prozrazoval?

Díváme se tím směrem, kam uletěl; ale kdež pak v té houštkce větví, v tom nedostatku světla možná čehos rozeznat podobného? Oko tu vnímá vše jenom u rozměrech velikánských; jen ucho by stačilo na podrobnosti, a ty nám zanikají v dálce. „Krá, krá!“ ozve se to ještě jako na rozloučenou, a pak jest opět ticho jako před tím. Stromy domluvily, jiná věc jim nestojí za řeč.

Díváme se v pravo, díváme se v levo, zda-li kde jest jaký svit, který by nám ohlašoval, že někudy již odtud vyvážnem, ač se nám tu docela nestýská a chtěli bychom, aby tato cesta trvala třeba více než celý den. Nikde ani stopy po svitu. Přáli bychom si, abychom měli tu obratnost v pohádkách: vyléztí na některý ten strom velikán, rozhlédnouti se s něho, a změřiti okem tu prostoru, která nás tu drží v libezném klamu, že cestujeme pralesem. Vždyť oku, přehlížejícimu Oupor se skály mělnické, se zdá, že ani nestojí za řeč

ten pás, jímžto my se právě procházíme a jenž nezdá se nyní míti konce.

Však hle, tu! V pravo se protrhla ta těsná síť stromoví: stojíme pojednou na dosti vysokém, příkrém břehu a u našich nohou valí se voda. Můj ty bože, co to za vodu? Houština stromů nedovoluje nám rozhlednouti se, vidíme právě tolik, co vidíme, a to, co vidíme, nestačí nikterak, abychom si udělali jasný obraz. A jaká voda! Barvena tou tajemnou barvou, jako ten vzduch kolem nás, barvou, v které jsem dosud nikdy neviděl vodu. Až to na člověka sáhá, tato nezvyklost barvy, tento docela nový kolorit.

A teče bystře, více během než krokem, řekli bychom koňským klusem. Teče jako jediná hladina, bez šustu, bez huku; ani o jediné vlně nevíme, nic, co by jen trochu zažblunklo, trochu si zahrálo. Jest to Labe? Což by to mohlo být než-li Labe? Nevidím sice víc, než asi na deset kroků té vody, o protějším břehu není ani zdání – ale což by to mohlo býti za vodu, ne-li Labe? A ani hlasu v něm. Jako by si bylo vzalo vzor z toho pralesu, do něhož právě přispělo: beze světla, beze zvuku, jako ten les. Snad že ani ten větřík by se neodvážil, aby si zalaškoval s vlnkou. A kdež by se tu vzala vlnka, která se hodí do potůčků, do jezer; ale zde! Jest to dojem nad míru úchvatný, podlé toho němého lesa viděti na pochodu řeku, která rovněž jest docela němá. Dva velikáni, a jdou podlé sebe mlčky.

Jdeme dále v před a tu se nám již vyskytují širší rozhledy na Labe, že vidíme už i protější břeh. Ale výraz řeky jest týž, jako když jsme ji uviděli před chvilkou: zahalena v šero, tajemná ve své chůzi a prosta všeho hlasu. Snad že již ví, kterak družka Vltava jest na blízku, snad že již ovládá ji pouze touha, pojmouti v náruč tu, o jejížto krásné kolébce slýchala již v Krkonoších – a blízka cíle svého umlká.

Ale přece se nám zachce, porušiti toto ticho. Čekáme – vždyť po Labi plovou vory a lodě, snad se něčeho dočkáme, snad popluje loď a na ní sobě plavci vesele zazpívají; toť by muselo býti zvláštní: veselý zpěv v této tajemné zamlklosti. Avšak nedočkali jsme se. Jako by nám se to stalo naschvál, ani vor ani loď nepřicházela, ani hlas to tajemné ticho nerušil, ba ani laštovičku jsme neviděli, která by po té hladině se proletovala a veselým mihem blížila se k svému obrazu.

Hodíme kamenem do té prchající hladiny. Voda vykřikne, vystříkne, ale nic to nemění její slavnostní tichost; voda i les mají tu svůj sluh, a naše mysl rychle vpraví se do něho.

Jdouce cestičkou dále, která jest jakoby naschvál ušlapána pro podobné bludné rytíře jako my, dlouho ještě se napájíme tímto mohutným, celkovitým dojmem, dlouho ještě jdeme šerem i tichem. Tu pojednou i v levo počne se svítati. A ku podivu, ihned vidíme palouk, kolem do kola obstouply řadami stromů, jako by to bylo jen pokračováním tam těch palouků, po nichž sme bloudili před tím. A ty palouky skvějí se již zase svou jemnou barvou, temné šero nad našimi hlavami počíná se rozprchávati, na nebi jako by zase zasadil to zlaté slunce a všecko se usmívá. Jdeme dále a na jiném palouku zvučí již kosa v trávě, sekáči kladou v řadách seno a někdy zazvoní si brousek o kosu. Vlaštovek tam roje, komáry a mušky poletují v četných společnostech a sekáči žertují a popěvují. Vše jest zase tak, jako bylo, nad námi i s námi jediný úsměv – jsme zase v mělnické krajině. Sotva tomu věříme, že bylo vše tak, jak jsme to viděli. Ale bylo tomu tak. Můžeme se ještě ohlednouti, můžeme několik kroků nazpět, a tajemné to pološero již již se zase na nás dívá svýma očima.

Jdeme dále směrem k přívozu. Tu již louky a pole se střídají neustále a na louky jeden pohled pěknější než druhý. Co jsme viděli v pralese v množství, vidíme tu již jen jako vzácnost: mohutný dub tu a tam postavil se o samotě, vedle vozové cesty, jako by chtěl poutníkovi říci: „Naše rodina bydlí vlastně tamhle!“

Vozová cesta k přívozu (Hadík aneb Hladík mu říkají) vede rozkošným stromovím, ale pravým překvapením jest přívoz sám. Vyznávám se, že jsem neviděl přívoz podobného půvabu. Na naší straně tu krásnou zeleň stromů a břeh na straně protější jako by ho vyňal z obrázku! Labe tu má již volný krok, rozhled jest volný, půvab tu docela jiný, než jaký jsme viděli před tím. Před námi se rozvírá idyla se vši svou naivní pohyblivostí, se svým úsměvem, i se svou zádumčivostí, protějším břehu nemůžeme odolat.

Přicházíme-li jinde k přívozu, pomýšlíme na praktický jeho účel, abychom se dostali na druhý břeh. Ale tento přívoz jest ještě kusem poesie a volá na nás: „Pojď, užij mne!“ Stojíme u něho ještě v zanícení a každý pohled jako by mluvil: „Ejhle, krásný přívoz,

krásné břehy!“

S protějšího břehu sjíždí vůz na prám a na našem břehu přijíždějí vozy naplněné senem. Dva hoši s protějšího břehu vidouce nás odvázáli loďku a střelbitě plují přes řeku. Když připlouli k nám, vidíme podle hodin, že nám mnoho času nezbyvá, abychom se před nocí dostali domů – slunce má se k západu –

„Nepojedeme na druhý břeh“, pravím k hochům, kteří nás očima vybízejí, abychom vstoupili na loď.

„Já ti to povídal“, praví ten starší z nich k tomu mladšímu a chtějí zase plouti na druhý břeh. Avšak nelze odolati; tuto musí se člověk převézt. Sednem si a jen abychom užili tohoto opravdu nejpoetičtějšího všech přívozů, přeplavíme se na druhý břeh, abychom hned se pak obrátili a plouli k našemu.

Vlny labské tu již povyskakují, vypravují si v spěchu, že už jest vidět vlny vltavské ...

A vlny vltavské jest taktéž vidět, kterak už čekají.

A brzy nastane povídání o Šumavě a Krkonoších. A budou se chlubití tím i oním.

Komu dáti přednost? Šumavě aneb Krkonošům? Na Oupore viděli jsme oboje v bratrském objetí. Nechť se obejmou i v naší mysli!

Eliška Krásnohorská

V hlubinách

Kdy vědění ti vzalo již tvou víru,
Kdy v ruchu světů zříš jen marný trud
A vznik i zmar jen matný ve všemmíru;
Jak modla hliněná kdy tebou zut
Ze slávy své i bůh, jež vyšší pud
Si z látky jemnější – si z ducha tvoří;
Kdy odvrháš všech báji vábný blud
A víš, co jest, že kdysi doživoří,
A v rum že surové to hmoty zákon zboří;

Kdy zdá se ti, že lůno přírody
Jak lakomec vše bez účele sklízí;
Kdy žhavé „proč?“, klíč temné záhady,
Ti otvírá jen bezdna sluje cizí,
Jak hloubky ty, v něž vlasatice mizí;
A po mnohou kdy noc ti bezsennou
Dar myšlení, znak lidství tvého ryzí,
Jest hrůzou jen a mukou šílenou,
Že bys jej svrhl rád, jak veteš bezcennou;

Kdy hvězda ta, jež čelo šlechtí tobě,
Ti v duši osvítí jen úskalí
A propasti: ó nech ji ve útrobě
Jen jasně svítit přec! Ať odhalí
Ti záhad nejhlubších vzhled zsinálý!
Střež hloubku svou, než mdlobu balzámovou
V ni vroní po kapkách čas ospalý
A v hladinu ji ztopí návykovou
I zhltní poslední ti výspu myšlenkovou!

Chceš zatopit v tom skvostném ložisku
Kov myšlenek, jenž v lidstva diadému

Se skvíjí má – a lenit na písku?
Změř hloubku svou až ke dnu strhanému
A v rozsedlou jen ránu bolu svému
Vpusť nořidlo – však mužně, bez chvění!
Či vlastní hloub tak strašná duchu tvému?
Či přírodní chceš zapřít určení?
Smí vůni zapřít květ, a člověk myšlení?

Ne; domysli! Važ – pravdivě a směle –
Co na dně duše Tvé jest ukryto;
Půl myšlénky nestihne pravdy celé!
Kdy srdce myšlením již rozryto,
Tož cele domysli a vyřkni to:
Že samotným tvůj duch se v tvorstvu cítí,
Spjat ve hmotu – či v nic? ó nazvi to
Jak chceš – leč hmoty úpad v nic jej řítí,
Neb v tvorstvu bezduchem proň nemůž cíle býti!

Jen domysli! a nezvi na pomoc
Lži mamidla, jež ducha ve sny vprádá;
Ne; domysli, kdy bezesenná noc
Ti na čelo své chladné ruce vkládá
A v oku tvém svým temným okem badá;
ó vrať jí pohled ten! a pojmeš-li,
Nač táže se, nač odpovědi žádá,
Tož opětuj ten stesk svůj předešlý
A vrz jí v tvář to nic – ó žaluj – můžeš-li!

Či nelze ti? Kdo jest ta tazatelka,
Že před ní kloníš zrak? Co jesti víc,
Než temný stín, než obžaloba velká,
Již metá hrdá zem na nebes líc,
Že slunce zašlo jí, tam zvěstujíc?
Ta noc, ta příbuzná jest tvému stesku;
Ó žaluj s ní -- že sluncí na tisíc
Za jediné tam zří ti v zlatolesku,
Kde zákon přírody na věčnou píší desku!

Tam zákon psán, jenž světy ve prostor
Tak ladně uvádí, tak milokrásně,
Jak v písni jen se stýká tonů sbor;
Zda lidský duch snil velebnější básně?
Zda tvůrkyní té tajné světů pásně
Můž hmota být jen slepá, bezduchá?
Či při tom pohledu tvé srdce hlasně
Co doplněk té písni nebuchá,
A nepojímá zas tě blažší předtucha?

Ó domysli! Ten zákon, větší tebe
I tvého důmyslu, jenž ve shodě
Zná udržet to světoplodné nebe,
Ten o velkém ti svědčí původě
A rozplynul by v malé náhodě?
Týž zákon ukládá vše u bezpečnost;
Ni prášku nezmaří se v přírodě;
Ty hvězdy tam jsou stupně v nekonečnost –
ó stoupej, hledej cíl – a nalezneš tam věčnost

A myšlení, jež s nebe svrhlo tě,
Zpět z hloubky nejtmaší tě k nebi zvedá
A ve hvězdné té ztápí jasnotě!
Ó nehledej tam bohů čela šedá –
Ten nebe nalezne, kdo hvězdy hledá
A dráhy jich! – duch vzlétá v zanícení!
A víry té ti sklátit nemůž věda,
Že v přírodě a věčném jejím vření
Plá lepý rozum, duch – ó duch! a krásné chtění!

Ladislav Quis

Na hrobech

Kolem hroby pozarostlé travou;
Jeden holý, z kypré, žluté hlíny,
Pošlapané, pozapadlé ony,
Jeden teprv čerstvě nasypaný.
On též slehne, on též pozaroste. –
Jsou ty hroby jak ta lidská bolest,
Život přes ně lehkou nohou kráčí
A jen někdy k nim se upomínka
Vrací, by si zaplakala na nich. –

Přes zeď nízkou na hřbitov zří stromy,
Přes ty stromy polospadlé hradby;
Brzo bude zbořena ta brána
Zející z nich bez dveří, mostu.
Nad nimi věž okrouhlá i šedá
Pne se k nebi, mrtvý mrtvých strážce,
Ve údolí hučí temně řeka,
Za ní vrchem černají se bory
Lišice se od jasného nebe,
Po němž letí stříbrořasný oblak. –

„Postůj mraku, plavče beze cíle,
Postůj mraku, bratře mojí duše,
Nemůžeš-li, vem ji na svá křídla,
Ona s tebou letíc širým světem
Bude bol ti lidský vyprávěti,
A ty za mne, jenž už nemá slzí,
S ní si nad tou zemí pozapláčeš –
Potom k druhům pozaletíš šedým.
První tebe potká od ledovců,
Druhý letě od siného moře,
Třetí ale z pusté širé pouště. –

„Bratře šedý, bratře od ledovců,
Mne-li podívanou měl jsi veselejší?“

„Viděl já jsem v ledu stuhlé štíty,
Po věčnosti v pouta spjatý život;
Dole všechno ze snů slunce budí,
Ale tam jen tisícere slze.“

„Smutný obraz, ale truchlivější
Viděl já jsem na té zemi bratře.
Tam ten život spjatý jenom v pouta
Doufat smí, že pouta svoje zlomí;
Život však, jenž v náruč smrti schvácen,
Z objetí již nevyrvé se nikdy.
Sluncem líbán stuhlý titán pláče,
Ale bol, jenž mladé srdce pálí,
Vysuší též léčivé mu slze
Na věky až ve svém hoři stuhne.“

„Truchlejší mně bylo podívání,
Oblaku, jenž viděl siné moře.
V divém vzteku vlny bijí v skály,
Tisíc jícnu řvaním lačných šelem
Otvírá se shtit vše, co žitím.
Stěžen zlomen, rozervány plachty,
Bez kormidla loď je hříčkou vlnám,
Plavci klnou, pocestní se modlí.
Zoufaje muž v náruč tiskne ženu.
Dravci šedí nad palubu pnou se,
Na svou kořist hledí kalným okem,
Pak se poji u jediný příval.
Koráb zdvižen hřbetem velikána
K výsostem se ještě jednou vznesl

A pak svržen v propast letí věčnou.
Pronik výkřik, děsný výkřik jekem

A již v skály tvrdé vráží trosky,
Obět truchlou hltá v jásu moře.“

„Dravé moře, dravější však osud,
Krutý los je, vlna milosrdná.
Ona chvátí, po čem lační, rázem,
Krátké strojíc oběti jen muky,
Nedělí, co v žití objalo se,
Lnoucí k sobě stejně světi smrti:
Ale osud s hltavostí moře
Poje hravou krvelačností tygra
Od srdce rve to, co nejdražšího,
V loktech lásky sápe kořist svoji,
Usmrcuje to, co milováno,
A pak velí ještě dále žítí.
A byť střemhlav sebe vrhal v proudy,
Ony vyvrhují zoufalého –
Jen co šťastno, kořistí jim libou,
Nešťastný jim žlučí jest a octem. –
Běda kvítí, odejde-li leto,
Běda srdci, kdy mu zhyne láska;
Však se leto budíc květy vrátí,
Srdci blaho prchlé jenom smrtí.“

„Ledu, bouře, smrti, zoufání vám
Zřítí bylo – a já spěchám z pouště.
Poušť jsem zřel! Kol písek, nad ním nebe
A nic více – poušť jsem viděl – poušť!“

„Píliš z pouště plný plaché hrůzy,
Blaze ti, že jsi jí mohl prchnout.
Viz tam dole mezi davem křížů
Na tom hrobě čerstvě nasypaném,
Viz jej tam, on poušť si nese v prsou;
Nekonečnou, bez nebe a slunce,
Z které nelze, nelze uprchnout!
Pustý písek dnové živobyті,

Noze šlápnout na každé je zrnko;
Teprve až slední trnouc potře,
Z prachu pouště povznáší se duše.‘

Sivá mračna srazila se v jedno,
Zahalila nebe jasné modro.
Proč má na zem jasné slunce svítit,
Když tam v hoři lidské žití hasne? –

Vítr zavál v temnobarvá roucha,
Že jich šumot rozlehl se hromem;
Mračna pálí bleskem svoji bolest
A jich slze zalívají popel –

Bouře, bouře, myšlének mých sestro,
Třes, ó třes tou nenasytnou zemí,
Jako tyto vzdorným chvějí tělem.
Bouře, bouře, bořte, palte všecko,
Vždyť jest spása jenom ve skonání! –

Ladislav Quis

Vyšehrad

Žebrák šedý truchlí podle řeky;
Vlny jemu omývají patu,
Ve vlnách se lisé týmě zhlíží,
Žebrák stojí, vlna spěchá dále.

„Řeko, řeko, kde ty vlny tvoje
V nichž se druhdy nach můj zhlíživával,
Které hrály s koruny mé leskem
Nádherou mou samy pychajíce?

„Dávno, dávno zaplynuly v moře,
Moře prchly parou mezi mračna,
Mračna rozvál rychlý vítr světem,
Po světě z nich trousily se deště
A jich rosu vpila černá země.

Stržen purpur se starých mi beder,
Koruna mi svržena je s čela,
Nezbylo mi nic než nahé jméno
A ten smutek, v který jsem se oděl.

„Moje tělo pozarostlo mechem,
Hlavu mou si hnízdem zvolil dravec,
Podle mne se posadila bída,
Spuštění mé ovinulo skráně.
Sláva má, již druhdy pěvci pěli,
Ona kletbou ve mně skameněla,
Mrtvý balvan žití nerodící,
Mohylu jen skytající mrtvým.

„Všechno jiné, jen ty vrchy kolem
Ještě vrchy, nebe ještě nebem

A to slunce, jež se druhdy s něho
Na mé zlato jasným okem smálo,
Směje stejně sešlosti se mojí.

„Někdy králem, nyní žebrák bídny –
Čí je vlast, čí národ, jimž jsem vládl?
Čí má dcera pod stohrotým vínkem,
Sirého že zapomněla otce? –

„V samotou mou nosí jenom větry
Na svých křídlech temné ke mně zvuky;
Nevím, zdali ohlas mých to žalmů,
Nebo nárek, který roven mému.

„Řeko, řeko, plyň tam k mojí dceři
A pak dále do těch širých vlastí,
Zvěstuj jim, co zde ti bylo zříti:
O královském zprav je žebrákovi.
Jsou-li šťastni, potom naň snad pomní,
Jsou-li v bídě, pochopí snad jeho.
Bývali jsme druhdy spolu blazí, –
Ó, kéž nejsme spolu bídni stejně!“ –

Starec truchlí, vlny plují dále
K jeho dceři stověžatě Praze,
V širé vlasti, ve vlasti to české,
Kudy plynou, smutnou píseň šumí.

Slyšíš vodu hučet s pražských jezů?
Víš, co zvučí z vln těch k břehům Labe?
Znáš tu píseň o té zašlé slávě –
O žebráku zlatém Vyšehradě?

Ladislav Quis

Na troskách lásky

Já ji hladil černé vlasy,
Líbal jsem ji v bílé čelo,
Zíral v oko, jež se skvělo
Blesk co mrakem z tmavé řasy.
Ó kde jsou ty krásné časy,
Kam se naše blaho dělo? –
Smutná noc a smutný den,
Truchlé žití, truchlý sen.

Drahá družko mého mládí,
Kterak mám se loučit s tebou?
Navždy-li nás rozkolebou
Vlny proudu, v dál jenž pádí?
Proč, co kdy jsme měli rádi,
Proude časů trháš s sebou,
Proč, co neseš, hoře jen,
Truchlé žití, truchlý sen? –

V zátíši jsem stavil chatu
V níž by s láskou svou jsme dleli,
Světa, lidí zapomněli
Netoužíce po návratu.
Teď však ten, jenž velí zlatu,
Také lásce osud velí –
Domek můj jest opuštěn,
Truchlé žití, truchlý sen.

V krov i stěny větry dují,
Chýže má se v bouři chvěje,
Rozvalem již dešť se leje,
Shnilé trámy povolují.
Na krbu mém tráva bují,

Z prázdných oken spousta zeje.
Vnitř hlod červa, praskot stěn –
Truchlé žití, truchlý sen.

Nohu opřev o trnože
Sedl sobě žal můj k stolu,
Zoufání pak s mukou spolu
Ulehly si v měkké lože.
Kolébka jen prázna. – Bože!
Kdy v ní zpláče dítě bolů,
Jímž by v hrob byl zaplašen
Truchlý život, truchlý sen?

Ladislav Quis

Má světnička

Kolem mé světničky
Čtvero holých stěn,
Jedno jest okno v ní
Jedny dvěře jen.

Myslénky malují
Po stěnách obrazy,
Oknem ne zastřeným
Nebe mi přichází.

Však byť na pět zámků dvěře,
Přece jimi ke mně deře
Mé se neštěstí.
Těžkým kráčí jizbou krokem,
Hledí na mne vpadlým okem,
Plným bolesti.

Rukou mi se stěny
Obrazy otírá,
Rouchem svým šedivým
Okno mi zastírá.

Jizbu mi slibuje,
Jež má více stěn –
Okna však není v ní
Ani dveří ven.

Ladislav Quis

Píseň z jezera

Zašplounaly vlny, zavířily v kola,
Za bublinou stoupá bublina pak z dola;
Kraj se v noci noří, hvězdy ve jezeru,
Prázdná loď se houpá v luny pološeru.

V rákosině šelest', mihavé tu stíny,
Rozhoupané vlny dujou ve květiny;
Vlna proti vlně, až se sešly spolu
Jedna ode břehu, druhá s tůně dolu.

„Vlno, sestro milá, vlno vzešlá z hloubí,
Užřela jsi někdy, jak se srdce snoubí?
Vlno, viděla jsi lásky objímání?
Sestro, slyšela jsi lásky naříkání?“

„Vlno, sestro milá, vlno, mílko břehu,
Spojila jsem na vždy vroucích srdcí něhu,
Objaté já v lůno milence jsem jala,
Ston jim s úst a s očí slze ulíbala.“ –

V rákosině šelest, stín a svit se mihá,
Vlna líbá vlnu, kloní klas a zdvihá,
Květ i řasa věncí objatá dvě těla,
Rokytím se píseň ve kraj rozšuměla.

Karolína Světlá

Okamžik

Fedor seskočiv na stanici s vagonu, nevstoupil do equipáže zde naň čekající, nýbrž hodil do ní pouze svůj příruční vak a vytrhl ze zápisek svých lístek, který po kočím Karlovi zaslal. Spěšně naznačil na něm příteli tužkou, že jsa utrmácen a nuděn jízdou po dráze za nesnesitelného vedra a ještě nesnesitelnější společnosti, teď raději šel pěšky, doufaje, že nabude procházkou přiměřenějšího naladění pro dnešní čestný úřad svůj. Byl totiž Karel Fedora pozval za mládence na svatbu svou, kteráž se měla ještě dnes večer odbývat u nevěsty, v sousedství ženichově bydlicí, a sice v domácí kapli rodinného sídla jejího.

Zámek Karlův, odkud s ním měl Fedor pak společně jeti do domu slavnostního, ležel za hřbetem vysokého a strmého výběžku poblížkého horstva, podle něhož se kroužila železniční trať, než byla pohlčena jícnem tunelu, do boku jejího vrytého. Kočár ji objížděl po silnici, ale Fedor ho nenásledoval, pustiv se přímo do vrchu.

Nekonal pouť přes zelenokadeřavé temeno výšiny té dnes ponejprv; když u přítele asi před rokem po delší dobu meškal, bývala cílem každodenních jejich vycházek.

Uvazuje se tehďaz v držení statku po otci zděděného, povolal k sobě Karel přítele, aby mu byl nápomocen v uspořádání všelikých záležitostí a zároveň mu poskytl radu, kterak by nynější svoje vlastnictví, správou na dávno překonaných hospodářských náhledech lpějícího nebožtíka úplně skleslé, nejrychleji povznesl a zvelebil. Toužil, aby mu bylo možno vyplatiti co nejdříve bratra ve vojště sloužícího, jenž se s ním v názorech politických co nejpříkřeji různil, zprostiti se tak konečně všeho útlaku a nabýti kýžené, dosud nepoznané samostatnosti.

Fedor, mladý to právník nevšedního nadání a vědění, byl důvěrníkem a rádcem všech přátel svých; spatřovali v něm budoucího svého politického vůdce. Podal již nejednou v rozličných případech skvělé důkazy duchapřítomnosti, energie a vytrvalé činnosti; avšak ti, kdož nebyli jeho přátely, mu vyčítali, že zneužívá

svého talentu přiosobuje si nadvládu nad myslí jiných, že nevede stranu svou, nýbrž že jí velí a nad ní panuje, že chce vždy jen vlastními náhledy prorazit, nejsa nijak zastupitelem jejím, nýbrž diktátorem. Nenít úkolem naším vyšetřiti, jak dalece byli k úsudku tomu oprávněni, nýbrž sledovati ho na osamělé procházce lesem přes horu k příteli.

Zabrán ve hluboké myšlénky, stoupal Fedor volně k vrcholu jejím. Nevšiml si půvabů, které jaro tak štědrě kolem něho bylo rozselo, kráčel ku předu se sklopeným zrakem a jeho tvář zastiňovala více a více jakási chmura. Jsa teď konečně sám a nepozorován, nebránil jí již déle rozprostřít dle libosti po jeho tazích.

Nerozladilo ho ni vedro, ni společnost, sedl si na dráhu již v nepříjemném tom ducha rozpoložení, ba zápasil s ním již po mnoho dní.

Nepotkala Fedora žádná zvláštní nehoda, vlastně nic, co by bylo stálo za řeč, ale přepadlo a pronásledovalo ho v poslední době jako hejno krvelačných jepic tolik malicherných mrzutostí, tolik osudných nedopatření a nedorozumění nemilých, z nichž povstaly klevety a částečně i zmatky takové, že se jimi stal terčem posměchu několika nejurputnějších svých soupeřů a dávných závistníků, nelenivších použití a vykořistiti okamžitý jejich nad ním prospěch nad míru vši dovolené slušnosti. Při všem tom musel Fedor zůstat chladným, nehnutým, nedati na sobě znáti, že utrpěl porážku, cit to nad každý jiný proň trapný. Kéž by si byl mohl aspoň soukromě s někým o tom všem zahovořiti a všechny zápletky ty mu objasniti; pocítil ponejprv v životě potřebu uleviti si slovem, postěžovati si a přijmouti rady i domluvy. Ale kdež měl přítele tak rozumně shovívavého, že by ho nebyl shovívavostí tou pokořil, neb tak spravedlivě přísného, aby rokuje s ním o věcech těch mu nebyl nové přidal vrtochy, nalézaje, že on přec jen také má v nich část viny? Byl by ho musel znáti úplně, měl-li mu vyhověti a vrátiti onu rovnováhu duševní, na niž býval dosud tak hrd; ale o kom můžeme říci, že nás zná a chce znáti úplně?

Dostoupiv výše malebného onoho návrší, jež tvořilo přirozenou hranici mezi panstvím přítelovým a souseda jeho a rozhlížeje se mimovolně, pousmál se náhle Fedor. Ano, tu aspoň stál dnes co vítěz – kapka to balsámu na tajnou jeho ránu.

Odpočívaje s přítelem po procházkách jejich společných vždy zde pod skupením starých velkolepých těch dubů, šumným diademem čelo hory zdobících, do jejichž stínu opět dnes se zálibou klesal, vyměňoval s ním svoje náhledy, rozprávěje obyčejně o nutných mu opravách a osnuje potřebné k nim plány. Zde, právě na místě tom to bylo, co vyslovil poprvé přesvědčení, že Karel nedojde žádaného cíle, bude-li chtíti nadál zůstatí jen rolníkem a nestane-li se dle potřeby časové, jako každý jiný poněkud pokročilý hospodář, vedle statkáře i průmyslníkem a obchodníkem. Navrhoval mu ihned některé závody, které zaraziti by bylo především prospěšno a snad i dosti snadno. Avšak jak začali zevrubněji o nich rokovati, tu se jim naskytovalo tolik překážek, pro tu chvíli aspoň bez nepoměrně velikých útrat na dobro neodstranitelných, že se ukázala nutnost, změnití, opravití a ustálití nejdříve základ celého hospodářství, a pak teprv na to pomyslití, aby sloužil za podstavec stavbě jiné, nové a výnosné.

„Nevidím pro tebe jiné spásy, než abys pro sebe získal zde tyto pozemky,“ rozhodnul konečně Fedor po mnohadenních marných úradách, ukazuje dolů do údolí pod horou se rozprostírajícího, jehož smaragdová zeleň byla proplítána stříbrným žilstvem hlubokých a prudkých potoků, bujně s hor se valících; „zde máš vše, čeho ti potřebí, přístupnost místa, mohutný spád vody, blízkost dopravních drah teď pro přívoz staviva a později pro rozvážení výroby. Místo to tu jeví se mi býti pravým zlatodolem; dostane-li se do rukou myslícího a podnikavého člověka, jenž dovede použití a vyčerpání výhod jeho, povýší ho za krátko na mocnáře této krajiny.“

„Škoda, že návrh tvůj, jenž skutečně je výborný, se nedá provéstí,“ vzdychl si Karel; „koupě ta je bohužel nemožná.“

„Nemožná? A proč nemožná? Co teď, prosím tě, je nemožného pod sluncem? Slovo to vyjde v nejkratším čase z oběhu co nepotřebné. Obáváš-li se nákladu, nuže pověz to, a já se ti o peníze postarám.“

„Vzal bych tě za slovo, kdyby zde jen peníze rozhodovaly, ale pozemky ty nejsou aspoň ještě pět šest let vůbec na prodej. Drží vedlejší panství vdova, kteráž nesmí do dospělosti dětí svých ničím hnouti.“

„Vezmeš-li si ale vdovu tu, tož pak přece smíš co manžel její za

svoje vlastní peníze podniknouti nějakou opravu na statku jejím? V tom ti nemůže brániti ani nejpedantičtější poručník.“

„Ale Fedore, kam jsi se již v horlivosti své dostal; vždyť je sousedka moje paní obstarožní, již zemřel před rokem syn mého stáří.“

Fedor se však nedal od své myšlenky odvrátiti, již pro ni zahořel, uznávaje za čestnou svou úlohu provésti ji.

„Není-li sousedka tvoje již sama na vdávání, snad má mezi svými dětmi tedy aspoň dceru dospívající,“ doléhal na přítele, „vždyť je dívka dvacetiletá před zákonem také ještě dítětem nezletilým.“

„Má ovšem odrostlou dceru.“

„A to mi pravíš tak chladně a váhavě? Jakýs to člověk! Vždyť ti nemůže osud více přát a ty se dáš ode mne nejen pobízet, ale takřka nutit, abys štěstí svého se ráčil uchopit!? Ihned musíš učinit i v této záležitosti jakýsi rozhodný krok u susedky své, aby tě nikdo nepředešel.“

„Vždyť ale úplně a snad naschvál zapomínáš, o čem jsem se ti teprve včera zase zmínil,“ zahořekoval Karel, „že chci totiž tak dlouho zůstatí svobodným, dokud mi poměry moje nedovolí, abych volil zcela podle srdce svého. Nenamítal jsi ničehož...“

„Jaký to důvod!“ zlobil se naň Fedor. „Což jsem včera věděl, co vím dnes? Schválil jsem ti také včera, abys vzal deštník a dnes jsem ti zas řekl, abys ho nechal doma, aniž jsi cosi namítal proti nedůslednosti takové. Radím ti co starý věrný přítel, abys vše jiné pro tu chvíli vypustil z mysli, přemítaje jen o možnosti sňatku toho. Vyžádáš-li si na susedce místo věna dovolení, zaraziti na panství jejím, kde to uznáš za prospěšno, závod jakýs a uvolíš-li se, nebude-li vyhnutí, poskytnouti rodině nějaké za to úroky z čistého výnosu, tož si může ona gratulovati a ty také.“

„Nevíš, čeho na mně žádáš,“ bránil se mu Karel. „Ta, kterouž za nevěstu mi určuješ, je dívka jemně řečeno zvláštní; opatrováním otce a bratra v dlouho trvajících chorobách stala se mlčenlivou, uzavřenou, zamyšlenou. Zním ji již od dětinství; býval jsem přítelem bratra jejího, přicházím dosud často k rodině její, kteráž obývá tam mezi těmi dvěma vrchy zámek, jehož cimbuří odtud i s vízkou kostelní zcela zřetelně od obzoru odrážeti se vidíš, ale nepromluvil jsem s Alvínou krom nej obyčejnějších frásí po celý ten

čas zajisté ani dvacet slov. Kde může, hledí ze společnosti uklouznouti, předstírajíc jakýsi planý důvod a patří-li člověk náhodou oknem, vidívá ji pak v zahradě s knihou v ruce se procházeti ...“

„Utíká-li se se zálibou ke knihám, tož není tedy úplně nevzdělaná a ošklivá snad asi také není – jinak by si toho byl dávno již byl proti mně použil co zbraně.“

„Hm, ošklivá právě není, lhal bych, chtěje tak tvrditi; ale mně se ženštiny jejího rázu nelíbí. Přejí si za choť blondýnku švitořivou, která smějíc se ukazuje rozkošné bílé zoubky, jejížto trilkování celý den po domě se ozývá.“

„Jedná se o nejdůležitější otázku života tvého a ty mi přicházíš s takovými malichernostmi!“ rozhněval se Fedor znova. „Dokazuji ti, že se můžeš státi v okolí tom v krátkosti vladařem, pravým to vladařem a ty se rozmýšlíš přijmouti žezla, poněvadž jsou vlasy dívky, jejížto ruka ti je podává, snad temnější, než si právě přeješ a že mluví snad hlasem altovým místo sopránovým.“

„Možná že to jsou malichernosti, ale láska se rodí z takových malicherností, závisí na nich a živí se jimi, pro ni jsou to samé věci rozhodné.“

„Ty dnes věru trpělivost mou vyčerpáváš, Karle! Tuším, že jsi se namilkoval dosti, abys byl mohl dospěti k poznání, co na celé té věci jest; nebyl bych nikdy věřil, žes ještě nyní dosti dětinským, domnívati se, že přijdeš láskou na jakousi novou myšlénku. Tedy tě dosud neomrzelo hledati, stopovati ji a dostati se znovu zas jen na ten starý, otřelý, směšný přeludu toho rub, přesvědčiti se opět, že jsi se měl sám za blázna, a že můžeš bohu děkovati, dopřeje-li ti, odbýti si vše notným jen zívnutím?“

„Nemluv mi o minulých mých poměrech a předmětech jejich; neuměl jsem voliti.“

„A kdož ti za to ručí, že až budeš voliti navždy, budeš lépe a šťastněji voliti? Či udělal jsi snad s osudem jakousi zvláštní smlouvu, že až se budeš chtít opravdu ženiti, tě svede s nějakým ideálem?“

Karel sebou mrzutě trhl.

„Věř příteli, všechny přednosti nevěsty jsou více méně problematické, nejlepší svou vlastností se ti může státi nepohodlnou

a nudnou a sevšedniti i při největší kráse; jen hmotné výhody, sňatkem ti poskytnuté, mají pravou cenu a platnost.“

„Jaký to ale život bez jiných květín, než těch, které kreslí mráz konvence ledovým prstem nám na okna?“

„Dělej si jak chceš, zůstaň při své nezapné blondýnce, ale až se nabažíš jejích trileků, pak mně aspoň nevyčítej, proč jsem tě nedal co nepřičetného pod lékařskou dohlídku, vida, že hodláš nohama šlapat budoucnost svou.“

„I to mi chceš upříti, že mezi manžely nutná shoda myšlenková?“

„Shoda myšlenková, můj milý, rodí se vždy ze shody poměrů a zájmů. Pohlédni do Anglie, vlasti to šťastných manželství. Bere si tam muž jako u nás ženu, aby si s ní hrál v prázdných chvílích? Nikoli, hledá v manželce rozumnou správkyni domácnosti své, vychovatelku obezřelou dětí a čeládky, účetnici spolehlivou a zároveň nejlevnější. Teď musí se každý státi vypočítavým, jinak nejen že nikdy nevynikne, nýbrž utone ve víru. Není jiného štěstí, než urovnané poměry, blahobyť a pohodlí z nich vyplývající.“

Podléhaje a cítě, že podléhá, utekl se Karel k poslední výmluvě:

„A což nebude-li mne Alvína chtít?“

Fedor se dal do smíchu.

„Kteráž pak dívka nechce mladého, hezkého, zámožného muže, jenž se může státi snadno millionářem, bude-li mít jen kapku praktického rozumu? Ten zvítězí, aniž mu je potřebí útoku.“

„Ne, nebudu se ucházeti o srdce, o které nestojím, nebudu lháti sobě a jí!“ zvolal Karel se zoufalou odvahou.

„Kdo si na tobě žádá lži? Považuj věc tu za podnik, pro nějž hledáš v ní společníci, s níž uzavřeš smlouvu pro život, shodnete-li se o výminkách. Cítíš-li se v záležitostech obchodních příliš nováčkem, tož vystoupím milerád za tebe a sprostředkují vše u sousedky sám co právní rádce tvůj.“

„Vždyť se nemusí vše touto hodinou vyřídit.“

Ovšem že mu Fedor nepřisvědčil a umkl – ale jen pro tuto hodinu. Již při večeři uchopil se první vhodné příležitosti, aby naň znovu dorážel a již ho nepustil, dokud se mu nepodařilo úplně ho vyrvat blondýnce, již vidíval Karel za dlouhých zimních večerů tak často vedle sebe sedět u praskajícího krbu, cíťe jemné stisknutí její ruky, když ho otec sužoval svým laním na nynější převrácenou

dobu. Jak smutně se s ní rozloučil, jak nerad dal výhost jejímu skrívánčímu zpěvu!

Jsa Karlem splnomocněn vyjednávat dle nejlepšího zdání, neměl Fedor přibyv do Prahy práce pilnější, než dopsati ihned poručníkovi a projeviti mu, oč mu běží.

Odpověď jeho nedala na sebe dlouho čekat. Nebyla v závěti nebožtíka, jenž mu svěril pozůstalou svou rodinu, jediného člunku, který by byl býval návrhu Fedorovu na překážku a též podmínky jim nabídnuté zdály se mu až na některé maličkosti příznivé a prospěšné. Sousedka prý byla nadšena, že se hlásí o ruku dcery její mladík, v celém okolí nejchvalnější pověsti požívající, jehož osobně velice si vážila; naskytovala se jen jediná pochybnost: zdali svolí dívka sama. Mívala prý ráda svoje zvláštní náhledy!

Fedor pohrdlivě očima zamhoural, čta o těch zvláštních náhledech. To byly asi náhledy, které se vylíhly v hlavě její. Neznala ze světa podle všeho, co o ní věděl, asi více, než co při některé návštěvě v Praze pozorovala z lože divadelní, viděla na výloze módního nějakého skladu a vyčtla z románu paní Muhlbachové neb Švarcové. Jak a kým by se byla dobrá ta dušinka dostala nad obzor zápujčnických knihoven?

Hodlal odpověděti asi v tónu takovém, jakým by byly ony dámy napomínaly dívku, vzpouzející se vůli rodiny své, tuše, že jí bude asi dopis poručníkovi nadepsaný k prostudování dodán; ale zasednuv k psaní a představiv si, že mluví k té vzdorné krásce sám, spustil se brzo ironie a plul nadutými plachtami proudem polemiky.

Opakovav všecky důvody, jimiž onehdy Karla sňatku tomu nakloniti se snažil, s přiosťřenými ještě hroty a pozastavuje se obšírně při výhodách, které vyplynou pro celou krajinu vydařením se plánu jí navrženého, vyslovoval Fedor spravedlivé podivení, že ženštiny tak mocně ku předu teď se tlačící idey časové přece tak nedostatečně pochopují, jsouce za tou snad příčinou tak málo ochotny, přinášeti jim obětí potřebných, a dosud tak zaujaty zastaralými předsudky; k těm směle počítal i lásku, tvrdě, že čas její na dobro již vypršel, anť nedůstojno ve věku tak osvíceném býti hříčkou fantasie, jejížto vládu prohlásil s toutéž virtuosností za přežilou a odbytou. Použití sil přírody, zlahodniti si poklady, které nám poskytuje život, toť poznala doba naše za úkol svůj, to zove

pokrokem, osvětou. Bohatstvím zabezpečujeme si kulturu, pročez směle by měl být zván zatemnělcem a zpátečníkem, kdož moha vydobýti si blahobytu, toho nečiní; nekonat svou občanskou povinnost. Více a více bledne před pravdou tou mlhavý ideál dobra a naší dosavadní humanity.

Fedor zapečetil svůj dopis v pocitu, že vyřknul samé hluboké, osvědčené již pravdy a sám sebou nad míru jsa spokojen – čímž obyčejně býváme, když k tomu máme nejméně příčiny – odevzdal znamenitý list ten poště.

Za krátko ho došel snubní lístek a opět za krátký na to čas pozvání k svatbě.

Jaký tedy div, že stál Fedor s tak příjemným sebevědomím na místě tom, kdež v něm vyklíčila myšlénka tak šťastná a že vysílal pohled tak hrdý a vyzývavý v stranu starého hradu, kdež právě teď si asi vila nevěsta myrtový věnec, kdež zkoušela bílé atlasové šaty, kdež upravovala záhyby krajkového závoje, aby jí večer dosti půvabně s hlavy splýval. Zdali pak měla kdy vzpomenouti si mezi důležitým tím zaměstnáním na svoje „náhledy?“ Otáže se jí na to, až jí odevzdá pouzdro s náramkem, které jí přinašels darem svatebním. Dal na černý aksamit velikými zlatými literami vytisknouti dnešní datum.

Fedor stále se usmíval, pohlížeje směrem k bydlíšti nevěstině, jehožto cimbuří se podobalo sivému nad vrchy mráčku, vystupujícímu na obloze nevyrovnatelné dnes jasnosti. Jemu aspoň se zdálo, že neviděl nikdy ještě nebe tak sladce modré, tak posvátně klidné, tak míruplné a milostné jako dnes; jediný byl na něm temný bod – krahujec, vznášející se nad domovem nevěstiným.

Zrak Fedorův mimovolně utkvěl na bodu tom a v jeho nitru ozval se cit, na muže jen praktickým zájmům příznivému jemně řečeno aspoň nepřiměřený – záviděl krahujci tomu.

Vše co v sobě sotva přehlušil, sotva uspal uspokojením nad vydařeným sňatkem přítelovým, znovu v něm se probouzelo, ozývalo, oblétajíc ho opět s neodbytností hejna komárů, mezi něž se člověk z nenadání dostane, když chtěje užítí chládku se prochází za krásného večera na břehu rybníka.

Vysoko v nedozírné téměř dále planul pták nad krajinou, pije paprsky sluneční. Kdož by byl mohl býti na jeho místě, vida pod

sebou celé to lidské počínání si, hemžení, pachtění a snažení se v několika jen matných rysech jako šedou ošklivou pavučinou, rozpředenou pod stříbrem věčného sněhu ledovců, mezi zelení pevnin, zlatem pouští a modrem okeanů!

Příznával-li se kdosi Fedorovi, že mívá někdy potřebu utéci se do přírody, tož ho kárával za blouznění takové, ale dnes pociťoval potřebu tu sám; pozbyl pružnosti duševní ubrániti se jí a, jak by byl jindy zajisté učinil, vnutiti se do jiného smýšlení a do citu směru jeho důstojnějšího. Kdož tvrdili, že terorizuje rád svoje přátele, měli vždy dodati, že terorizuje zrovna tak často a rád sama sebe.

Fedor v tichu a klidu lesním okřívával a jeho dráždivost proměňovala se znenáhla v tesklivost. Již nesváděl vše jen na lidi a bezkarakternost jejich; počal i k vlastnímu jednání poněkud ostřeji přihlížeti. Nastala u něho vzácná chvíle němé, upřímné zpovědi, kdež si pravil, že nestojí nikterakž tam, kde by stati mohl, že není tím, čím by býti měl, že se pořád víc a více uchyluje od oné dráhy, již si druhdy v jinošském zápale byl naznačil, že se příliš ochotně propůjčuje jiným za nástroj, dbaje při vši zdánlivé samostatnosti přec mnohem častěji jejich mínění než přesvědčení vlastního ...

Co to? Fedor se maně ohlédl, cosi vedle něho se zachvělo. Byl to vítr, který zaléhaje do roklin vrchu tam tak smutně si zavzdychl jako on sám v této chvíli? Ne, vítr to nebyl, vždyť panoval kolkolem úplný klid, nehnul se ani lupínek, ani stéblo. Snad to kdesi zalkal potok, jehož vlnky si byly příliš bolestně bílá řadra rozrazily o jakýsi skalní balvan? Vždyť ale nebylo nikde tekuté vody na blízku; Fedor věděl jen o několika studánkách. Možná že ho to klamal sluch; byl dnes tak přemrštěn.

Ale přece se neklamal; zas se otrásl vzduch, jako když praskne a dochvívá v dálce struna. Zkoušel v údolí pastucha na nástroji vlastnoručně shotoveném píseň svou zamilovanou, jejížto ozvěna tak úpěnlivě vedle něho zmírala? Či zakrvácela se to kdesi v houští holubice, nastřelena loučíc se vrkáním tak žalostným s manželem věrným a drobnými svými dětmi?

Vanulo to k němu z neurčitých dumných těch zvuků jako zoufalé loučení se. Zdaž to neplakala příroda sama nad sebou, že veškerá ta její krása, veškeré blaho a světlo její shasne a zanikne bez stopy jako hvězda, kteráž za jasné letní noci s nebe kane? ...

Fedor se vzpřímil, nedalo mu to, musel vypátrati původ zvuků těch, působících naň tak mocně a přitažlivě, jakoby v nich sám jakéhos podílu měl. Povstav ponořil se do té vonné lesní hloubky za sebou.

Vcházel jako do klenotnice přírody, do jejíhož úkrytu byla tato vložila vše, co vytvořila nejkrásnějšího, jí nejmilejšího; zde vrcholila co umělkyně. Po širokých aksamitových listech líčka panny Marie rozlila veliké skvoucí se perle rosy, na křoví zavěsila dlouhé vlající stříbrné nitě, do stínu zasadila všude malá lesknoucí se zrcadla, přirozené to nádrže vody dešťové se stromů skapané, nad nimiž lítaly živé safyry a smaragdy s průzračnýma křídly. Mezi trávu nasela plno zářivých, zlatých zrněk, kolujících, šplhajících a litajících od stébla k stéblu, mezi nimiž se někdy zamíhl v lesklých kruzích had. I v mechu se to blýskalo a třpytilo, vykvétal tam malý báječný svět, jenž měl svoje zvláštní rostlinstvo a živočišstvo, vysmívaje se bleskům a vichřicím, před nimiž se chvěly nad ním ty lesní velikánové v objetí vroucím k sobě se tulící, natahující po sobě toužebně svoje kvetoucí ramena, měnice tím celý les v jedinou vonnou síť lásky, po níž těkaly steré odstíny barev, bloudily nesčíslné jiskry světla, z níž se ozývaly nejrozmanitější septy, nápěvy, tlukoty, bzučení a šumění, k jichž vypsání žádné péro nestačí.

Fedor byl uchvácen a opojen; kouzelnice, již tak dlouho se bránil, podmaňovala si ho každým krokem, který činil ku předu, pevněji a neodolatelněji. Tu najednou zas to zalkalo a jemu tak na blízku, že ucouvnuv, jako kdyby byl šlápl na živé srdce. Zabělelo se cosi vedle něho v houštině, rozhrnul rychle záclonu větví, jednu s druhou těsně spletených – a co spatřil!

Na zemi ležela útlá ženská postava a zarývající hlavu do mechu, tlumila v něm usedavý pláč, jehož ohlas ho sem byl přivábil.

Fedor zůstal státi jako přikován. Neposlechl hlasu útlocitu, šeptajícího mu, aby tak nepozorovaně se vzdálil, jak se byl přiblížil, šetře bolesti té veliké, utíkající se do hluboké samoty; neodstraňoval se, ba připadalo mu, že ani odstraniti se nesmí. Nikdy ještě neslyšel tak hořce a tak usedavě plakati, nikdy ještě neviděl beznadějnost takovou, jakáž byla ve spůsobu, jímž se neznámá na zem byla uvrhla; a přec bylo i v prudkém vášnivém tom hnutí tolik jisté oné

zdrželivosti, kteráž bývá nemylným a nerozlučitelným příznakem každého v pravdě vzdělaného člověka.

Čím déle Fedor na tu štíhlou postavu u svých nohou pohlížel, tím více se k ní v duchu přibližoval, s bolestí její srůstal, tím více se mu zdálo, že nabývá nad ní práv a k ní povinností, že ho zvolil a ustanovil osud sám za jejího ochránce. Nevěděl, je-li mladá a hezká, ale o tom byl již přesvědčen, bůh ví jakým kouzlem, že je srdce velikomyslného, že zde neoplakává žádný rozmar, nýbrž že by nad tím, co v takovou truchlivost ji uvrhlo, měl s ní zároveň truchlit každý.

Tu nenadále se mu vymrštila z ruky jedna z větví, jižto chýle se ku předu s cesty si odstraňoval, a zavadivši o vedlejší, zašustila s nevhodnou všetečností. Při šumotu tom neznámá náhle pozdvihla hlavu a spatřivši nad sebou tvář muže jí zcela cizího, napnutě jí pozorujícího, rychlostí bleskovou se země se vypnula a mladistvá sličná její tvář slzami zatopená zahořela nejtemnějším šarlatem.

Fedor se zarděl rovněž tak ohnivě a zmateně jako ona, styděl a hněval se až do hlubin duše své, že zde setrval.

„Odpusťte mi slečno, jen náhodou a velmi nerad jsem vás zde znepokojil;“ pravil k ní a tahy jeho jevily výmluvně, že to, co pronáší, také cítí, „raďte mi věřiti, že bych radostně dal kdož ví co za to, kdyby se tak nebylo stalo. Pokutou mi bude, že mne zpomínka na nemotornost mou nikdy hrýzti nepřestane.“

Zaleknuv se nedomluvil Fedor; tvář dívčina planouc zmatkem, pokryla se náhle bolestí nehlubší. Kdyby nebyl rychle přiskočil, zachytiv ji za ruku, již jen tak dlouho podržel, co potřeboval času přiblížit ji ke stromu, aby oň opřítí se mohla, byla by znova, tenkrátě však proti vůli své na zem klesla. Vztyčivši se přenáhleně se země, porouchala se na noze, která jí teď, když na ni pevněji vstoupiti chtěla, vypověděla službu.

V chování se Fedorově zračilo se tolik uctivé šetrnosti a něžné vážnosti, že dívka i při zkušenosti jinak nepatrné a nedostatečné snad sběhlosti světové přec jen přesvědčení nabýti musela, že švihák ten, jenž tak nenadále v cestu jí vkročil, i bývá-li někdy hejskem, teď jím býti nechce a nebude, že nezneužije nijak její bezbrannosti. Poznání to umírnilo poněkud rozpaky její i vyslala k němu pod záslonou dlouhých porosených řas pohled pln ostýchavé,

zádumčivé vděčnosti, jenž srdce jeho na rub obrátil. Nepohledl ještě v ženské oko, zastíněné zármutkem tak opravdovým. Co asi ji hnětlo? Který to zlosyn si troufal ublížiti anděli takovému? Fedor holduje v každém ohledu moderním názorům zavrhoval souboj, ale v té chvíli byl by ho bez rozmýšlení podstoupil.

„Pozoruji, že si slečna značně ublížila a to opět, jak se obávám, jen vinou mou,“ pokračoval toutéž nelíčenou starostlivostí. „Kéž by mi dovolila, abych provinění svoje aspoň částečně napravití směl, vzdávaje se jí zcela k službám. Sotva bude slečně lze, aby se odsud bez podpory vzdálila.“

Fedorovi stalo se, co se mu ještě nestalo: hlas mu selhal, tak byl dojat.

„Na mně jest litovati, že jsem vás přenáhleností svou poděsila,“ omlouvala se mu dívka, přemáhajíc svoje duševní rozčilení i bolest tělesnou onou taktuplnou zdvořilostí mladé, dobře vychované dámy, které na tom záleží, aby nenechávala nikoho dlouho trpěti v nepříjemném mu postavení; „mohu-li přijetím vaší ochoty umírniti ten pocit jak tvrdíte nemilý, mileráda tak učiním. Avšak doufám, že nebude třeba, abyste se namáhal; pocítila jsem prudkou bolest jen jediný okamžik, slábne každou sekundu.“

A aby ho o pravdivosti slov svých přesvědčila, chtěla učiniti několik kroků, ale opět zbledla, zařala rty a ruka její hledala podpory.

„Nemohu a nesmím vás opustiti, i kdybyste mi to ihned nařídila,“ zvolal Fedor, „nehnu se od vás, dokud se mi nepodaří, odevzdati vás rukoum spolehlivým.“

Úzkostlivě pohlédla na slunce, které se již nížiti počalo za vrcholky nejvyšších stromů.

„Nezbývá mi skutečně, než obtěžovati vás,“ vzdychla si; „neoznámila jsem odcházejíc z domu, v kterou stranu si zajdu. Pohřeši-li mne, tož nikomu na mysl nepřijde, hledati mne zde, a obávám se také, že se to již stalo; neboť jak pozoruji, zdržela jsem se zde daleko přes čas. Prosim tedy, abyste mne doprovodil až k myslivně, as čtvrt hodinky odsud vzdálené, kdež naleznu každým způsobem někoho, kdož by vám starost o mne odejmul. – Ale,“, zarazila se náhle a opět se proměnila v tváři, „snad vám ani nezbývá tolik času. V okolí budou prý ještě dnes slaviti hlučnou svatbu;

nejspíš náležíte mezi hosty a jste očekáván.“

Ona mezi ně nenáležela, to bylo bohužel jisto; ale zdaž se jí mohl přiznati, že úkol jeho cesty uhodla? Zajisté by nebyla pak nikterakž průvod jeho přijmula, obávajíc se vším právem, že se jí k vůli opozdí. Málo však mu v té chvíli záleželo na ženichovi i nevěstě; nechť naň čekali libo-li jim, neb bez něho se vzali, bylo-li jim poslední více po chuti. U něho bylo vyjednáno, že se nedá nikým a ničím připraviti o jediný okamžik, který mu osud po boku neznámé dopřeje.

„Nejsem očekáván, ač hodlám konati návštěvu,“ konejšil ji; „slíbil jsem, že se dostavím, neurčiv ani dnu ani hodiny, chci překvapiti. Jsem tedy zcela pánem času svého, jak sama uznáte.“

Ona mu uvěřila, položivši ruku na jeho rameno a zachytivši se druhou vždy poblížké větve, aby se oň příliš opíratí nemusela. Byl by jí rád žádal, aby tak nečinila, aby se celou tíhou o rámě jeho opřela, že mu to bude milé a sladké, ale netroufal si; mělať cosi vznešeného ve svém způsobu, čemuž se obdivoval, co ho poutalo a vábilo, čeho dotknouti a čemu přiblížiti se ale štilil a obával. Netroufal si ani přerušiti mlčení, panující mezi nimi, co vedle sebe kráčeli, vida ji zabranou v myšlénky; živý tah bolesti vystupoval v tváři její s obnovenou ostroší.

„Vaše nevěstní ke mně šetrnost,“ ozvala se konečně, klopic oči ještě hlouběji k zemi než až posud, „ukládá mi povinnost dokázati vám, že se neobětujete osobě naprosto výstřední, ku kteréžto důmněnce jste ovšem zcela oprávněn, naleznuv mne v takovém stavu, na takovém místě ... Oplakávala jsem zde o samotě nešťastnou přítelkyni, s níž jsem od dětinství srostla jako sestra, sdílejíc se ještě dosaváde nejen o její osud, ale i o každou její myšlénku, o každou i tu nejmenší radost i žalost...“

„Zemřela vám?“

„Neoplakávala bych ji tak trpce, kdyby byla zemřela ...“

„Jsem hoden zvědět, jaký to hrozný los ji stihl?“

„Uzavřela sňatek ...“

„K němuž byla rodiči donucena?“

„Ne tak donucena, jako spíše odsouzena – odsouzena pověřivostí časovou k bohatému sňatku.“

Podiveně na ni pohlédl.

„Každá doba měla svoje pověry, kteréž pozdější věky nechápaly, jimž se pak vysmívaly,“ pokračovala dívka rozčileně; „užasnou potomci zajisté, jak slepě jsme věřili, že bohatství je blaženost, jak bláznivě jsme se za ním honili.“

Fedor byl výbuchem tím tak překvapen, že nevěděl, co by jí namítal. Považovala mlčení jeho za přisvědčení.

„Jak jsem ráda, že se mnou souhlasíte!“ zvolala. „Jste první muž, který tak činí. Každý, s nímž jsem se dosud setkala, byl toutéž závratí jat, odevšad ke mně zaznívá: peníze, peníze, peníze! – každý se proměňuje v sobce. Volají ovšem, aby lakotnou tu žízeň omluvili: ‚Což se chceme obohatit jen pro sebe? Zarážíme a vydržujeme svoje podniky, abychom lidstvo zaopatřili požitky, o nichž věky předešlé neměly ani zdání, abychom podporovali jeho vynalézavost a nastřádali zásoby pro čas potřeby, čímž přispíváme, aby se více a více vymaniti mohlo ze své závislosti na přírodě.‘ Avšak což nevidí, že osvobozující se s jedné strany stáváme se s druhé strany přece jenom tím většími nevolníky, že víc a více závisíme na tisících malichernostech, nejapnostech a zbytečnostech, bez nichž se nám zdá život nesnesitelným ba i nemožným?“

„Nelekám se toho jako vy slečno,“ ozval se konečně Fedor; „v čem vy vidíte jen povážlivou schoulostivost nynějšího pokolení, vidím já zvýšenou krasochuť. Svědčí mi o mocně se probouzejícím smyslu uměleckém, že se teď lidé tak rádi obklopují předměty pěknými a důstojnými ...“

„A co říká smysl ten tomu, s čím se setkává v dusné světničce dělníkově? Či vykázal si jen jisté obory, vrstvy a meze, přes které tykadla svoje nevystrčí? Cítí a vnímá jen někdy?“ tázala se ho dívka ostře; „cí náležíte k těm, kteří považují krásu za monopol některých zvolenců jako pravdu? Nevěřím v probouzející se smysl umělecký, neb ten by mocně si žádal, aby krása ozářila všechny poměry naše, aby z nebeského poháru jejího ukápla do každé domácnosti aspoň jediná kapka, kterou by se stal osudný náš luxus, k němuž se odvolávají mnozí co k nutnosti časové, zbytečným, aniž by tím průmysl utrpěl.“

Jaký to duch ozýval se z této dívky, do jakých to hlubin si troufala ponořiti se? Ne, nebyla jí přirozená neženská tato snaha, jí vstúpila jí zajisté jen ona přítelkyně, jejíž vliv na ni zdál se tak

velkým býti. Dobře, že ji poměry od ní odervalý. K jakým to krajnostem by ji asi ještě svedla; jaké to štěstí, že přišla sama pod dohled muže. Fedor hleděl zabočiti v jinou dráhu.

„Co bohatá dáma bude mítí přítelkyně vaše dosti prostředků býti dobročinnou; doufejte, že vtom najde útěchu.“

„Jaký to čin milosrdný,“ pousmála se dívka trpce, „podá-li paní fabrikantová matce, kteráž musela robátko svoje po celý den opustiti, aby prací svou přispěla k jmění jejímu – koflík rumfordské polévky, neb učí-li abecedě ve večerní, jí zaražené škole děti, které jsouce dvanáct hodin po sobě při strojích zaměstnané unavením a nedostatkem potravy klesají – o přešťastná přítelkyně! ...“

A dívka propukla znova v pláč tak hořký, že se srdce Fedorovo opět až k překypění naplnilo soustrastí s ní a že i přestal dbáti všeho toho, co v slovech jejích proň samého bylo nepřijemné.

„Nezoufejte si slečno,“ domlouval jí; „láska manželova smíří ji se vším, a vše kolem ní upraví v žádoucí soulad.“

„Což jsem Vám opomenula říci, že uzavřela sňatek v každém ohledu moderní? Nežádána na ní žádná láska, nýbrž jen přísné konání domácích povinností, jen doplňování se jměním a nikoliv duší, jen splynutí zájmů, hmotných a nikoliv mravních úloh životních.“

Stesk ten smířil zase Fedora poněkud s přítelkyní zajímavé neznámé; nebyla přec jen tak přemrštěná, jak si ji byl představoval.

„Musím se přiznati,“ pravil, „že by mne skutečně velmi zajímalo poznati, jaký as by si byla přítelkyně vaše zvolila osud, kdyby to její vůli bylo úplně ponecháno?“

Žár přelítl zbledlou tvář dívčinu při této přímé, určité otázce. Nebylo pochybnosti, že přítelkyně svěřivši jí, kterak by si život svůj nejraději uspořádala, i jí vštípila tutéž touhu. Odkrývajíc mu přání srdce oné, odkrývala mu zajisté zároveň i svoje vlastní přání. Z očí jejích dosud tak zatemnělých vyšlehl vřelý, spanilý paprslek, když Fedorovi tiše a slavně odpověděla:

„Byla by spojila osud svůj s osudem jednoho z těch, kteří pracují razíce v krvavém potu tváře duchu časovému cestu, kteří sami pro sebe bohatstvím pohrdají, ale za to jiné tím štedřeji obohacují zlatem svých myšlének, jimiž osvětlují jejich namáhavou pouť životem, kteří bdí, když všichni spí a se pachtí, když ostatní odpočívají, kteří

nikdy nemyslí na sebe, vždy jen na jiné a usmívavě umírají na tvrdém loži některé podkrovné komůrky nepoznání, neocenění, neoslavení a přec tisíckrát požehnání co neznámí dobrodinci – Pro takového muže chystala, třibila v osamělých hodinách vzdálena hluku a lesku světa srdce, jež by ho bylo nadchnulo, že se vzletně povznésti mohl, kamkoli by ho byl pudil vlastní duch, srdce, v němž by vraceje se unaven, promrazen, oklamán, byl našel nejutěšenější útulek, u něhož by byl mohl zapomenouti na všechny ústrky a boly svoje, kdež by ho byly obléaly samé jen zlaté sny, kdež zapíraje by byl musel věřiti, reptaje se modliti a pochybuje milovati, kdež by se byl musel přiznati, že je život přec jen krásný a že rád žije ... ach, vidím, že se vám moje přítelkyně zdá asi velmi ctižádostivá ...“

Oči Fedorovy tkvěly na dívce s výrazem tak, blouznivého obdivu, že jí veškerou krev do tváře vehnaly. Rozpacitě umlkla a jala se rychleji kráčet ku předu.

Fedor ubíral se vedle ní jako ve snách. Již věděl, co mu scházelo; jasnými slovy to vyřkla, proč vázly jeho nohy, proč se uchyloval se své dráhy. Konečně jí pravil s nejhlubším pohnutím, skláněje před ní tak pokorně čelo jako před svrchovanou jakousi kněžkou:

„Blaze tomu, komuž popřáno, setkati se se srdcem takovým; onoť činí z každého muže hrdinu, posilňujíc nebeským svým teplem rámě jeho k rozkotání oněch model, k zaplašení oněch pověr, na které před chvílí tak trpce jste si stěžovala. V srdcích takových spočívá ono bohatství, pokrok a osvětu nám zabezpečující. Často se ozývá obava, že člověčenstvo klesá – již jí nesdílím; ze srdcí takových vždy znovu zas se zrodí ...“

Ona ho poslouchala bázlivě a plaše se ohlížeje a zkoušeje kroky pořád smělejší a pevnější. Lekala se jeho patrného dojetí. On si toho nevšimnul, že mu hodlá dříve uniknouti než umluveno, až se zastavila, pravivši mu, ukazujíc při tom do dálky chvějící se rukou, z níž při tom upustila větev, kterouž byla cestou bezděčně utrhla, když slábnouc o ni se zadržela:

„Hle, tam myslivna ... děkuji Vám za průvod.“

„Již!“ zarazil se, zdvíhaje se země větev.

„Děkuji Vám za vše,“ opakovala, aby nesnáze svoje zakryla.

„I já Vám děkuji za vše,“ pravil s vřelým pohledem na větev.

„Prosím, vraťte mi ji,“ žádala ho s náhlým uzarděním.

„Není již vaším, co jste zahodila.“

„Vždyť je to hloch, trnitý hloch – přináší bolest.“

„Pochází z Vaší ruky, je posvěcen, pozbyl své vlastnosti – ale i kdyby – z ruky vaší vše rád přijmu.“ –

Ona zprudka od něho se odvrátila a než se zpatoval, než ji mohl zdržeti, zmizela mezi stromy. Chtěl ji následovati, žádati ji, aby mu pověděla, kdy zas se shledají, kde ji nalezne – ale k čemu? Byl jist, že se setkají a najdou bez úmluvy. Byla v domácím oděvu, bydlela na blízku, museli ji v okolí znáti, ne těžko doptati se na zjev takový nade všechny vynikající, zajisté ji znal i Karel .. teď teprv zpomněl si Fedor zas na zanedbaného přítele a spěchal ku předu.

Karel již seděl v kočáře, hotově se právě k odjezdu, když Fedor konečně se objevil. Podáváje mu jen zkrátka ruku, tázal se ho s úsečností u něho neobyčejnou, kde že tak dlouho se obmeškal; u nevěsty že prý budou čekati.

„Tedy o mne jsi neměl žádných starostí, vyčítal mu Fedor, vedle něho usedaje, „jen o nevěstu ti šlo, aby nemusela čekati? Hle jak jsi se stal galantním? Proto jsi mně tedy o ní vždy tak vyhýbavě psával, abys se vyznati nemusel, kterak úpíš v růžových jejích poutech?“

Fedor chtěl vtípkováním skryti svoji dojatost a předejiti nepohodlným otázkám; jak se ale podivil, když se přítel až pod vlasy zapálil.

„Karle,“ pravil skláněje se k němu, aby mu viděl do očí; „ty jsi zamilován?“

Karel se naň utrl, a chtěl patrně říci „nejsem,“ ale poctivé srdce jeho tomu nepřipustilo. Mlčel.

„Karle,“ opakoval Fedor hlasem tak měkkým, jak ho přítel ještě nikdy neslyšel hovořiti; „proč nechceš slyšeti, jak mne to těší, že jsi a budeš šťasten?“

Karel naň nedůvěřivě pohledl, ale vida jeho hlubokou opravdovost, padl mu okolo krku.

„Ano já ji miluji, bláznivě ji miluji. Jak ji nemilovati; je tak dobrá, srdečná, obětavá, láskyplná ke každému i k tomu nejnižšímu, má tak dobré, svaté náhledy – jen k jednomu člověku je chladně odmítavá a to jsem já! Vidím, že mi nemůže odpustiti spůsob, jímž jsem se o ni ucházel, má mne za vypočítavého, hrabivého spekulanta, a já ohromen nespravedlivou a přec zaslouženou tou

důměnkou nejsem s to říci jí, že bych se vzdal tisíckrát raději všech svých plánů, všech výhod, z nich vyplývajících, že málo dbám milionů tebou mi slíbených, že její láska, její spokojenost jsou teď nejdražšími poklady mými. Nejsem s to jí to říci; neboť obávám se, že by mi nevěřila. Neví to, neví, jak ji miluji a nebude to snad chtít nikdy věděti ...“

„Povím jí to,“ sliboval Fedor. „Kéž by citu tvého hodna byla a hodna zůstala,“ dodal s vřelým ruky tisknutím. Dobrý Karel se nemohl v tajnosti srdce svého dosti vynadiviti neočekávané, netušené změně jeho.

Vozová cesta, po níž cválali Karlovi koně pružně a radostně, jakoby byli věděli, k jaké to významné slavnosti pána svého vezou, kroužila se v měkkém písku mezi omýtnými kopci, nad nimiž spouštěl soumrak něžné sivé roušky. Najednou se rozstoupily a starý hrad před nimi na výši se mračil.

Již se nad ním nepnulo ono míruplné, milostné nebe, které bylo Fedora dnes odpůldne tak nadchnulo; zbledlo a zatemnilo se. Oblaka bez tvaru a barvy, divoce rozrývaná, nemotorně na sebe se kupící, táhla v dlouhých hejnech nad zámkem, odliky to pitvorné, zmrzačené všeho toho, co kdy na zemi žilo a žiti bude, opožděné to sny světa předpotopního, neb vidiny předčasné toho, v nějž se snad nynější přetvoří.

Fedor se zahalil v plaid, který přítel ochotně mu podal; mrazilo ho ne tak chladem večerním, jako proměnou tou v obraze tak spanilém, jenž se přesmykl v pravou svou protivu.

Starý hrad dosud temný jako ta noc, kteráž se chystala zahaliti ho v královský svůj plášť, jehož diamantové vroubení jakýsi kouzelník závistivý potměšile z něho dnes urval, skrýváje je v horstvu chmur, začal se náhle osvětlovati, jedno okno za druhým se zapálilo a oživilo. Stálť jako Argus na své skále, zíraje sty ohnivých očí posmívavě noci do zaražené tváře, do užaslé krajiny. Rozpačitě plížila se noc okolo něho, nevědouc, má-li před ním prchnouti, neb s ním se pustiti v zápas za práva svoje, jež porušoval, panuje dnes na místě jejím.

Šťastně se dokolébal kočár po skále nahoru do nádvoří zámeckého, kdež stálo již plno povozů hostí, již lépe si přispíšili než ženich.

Velice se zaň omlouval Fedor u poručníka, jenž zastupuje otce, je uváděl do slavnostní síně, staré to někdejší obrazárny hradu, kde na stěnách se kabonili obrnění rytíři vedle dam něžně a bážlivě se usmívajících.

Poručník je ubezpečoval, že nenechali nevěstu na sebe čekati, dostrojovala se teprve teď, byvši odpůldne poněkud churava. Uzavřena ve svém pokoji, ztrávila tam o samotě více hodin, znepokojujíc tím matku, kteráž si netroufala k ní vejíti, aby jí snad nepřerušila tiché loučení se s rodným domem svým; ale záchvat ten šťastně pominul, již byla prý zcela zotavena.

Najednou se rozlítly dvěře v pozadí sálu a před hosty objevilo se tajemné osvětlené nitro starožitné kaple, z níž k nim se ozýval přísný hlas varhan, zvoucí je k slavnosti vážné, rozhodující nad životem dvou lidí.

Na prahu kaple stála vedle matky mladá nevěsta, oplývána skvostným rouchem svatebním, zahalena v krajky, sama pak bledší nad kytici z bílých růží, kterou v ruce držela.

Ženich neviděl náhle než ji, vše vedle něho zmizelo před zjevem jejím. Nevzpomněl si, že ji má Fedor k oltáři dovésti, a když přítel o svoje právo se nehlásil, přikročil k ní a uchopiv se její ruky v blaženém zanícení, sám ji dovedl ke klekátku.

Teprve po vykonaném obřadě se ohlédl po Fedorovi, aby mu nevěstu představil a zároveň za odpuštění žádal, že již dříve tak neučinil.

„Fedor musel se na rychlo odebrati do Prahy,“ vyřizoval poručník, „vzpomněl si prý náhle, že tam naň čeká velmi důležitá, neodkladná záležitost; žádal mne, abych ho omluvil a nevěstě jeho svatební dar s blahopřáním sám doručil.“

Alvína lhostejně přijala aksamitové pouzdro a mechanicky stiskla péro u očka.

Otevřelo se, zlatý se před ní zaskvěl náramek, na němž ležel proutek hlohový, obtočený proužkem papíru.

Bylať na něm neurčitým písmem jen tři slova naznačena:

„On Vás miluje.“ ...

Gustav Pf. Moravský

Úryvek z druhého dílu románu „Pan Vyšinský“

On procitnul – ó bože, jaké krásy
Tu rájem jímají mu oko v plen!
Otvírají se jemu rajske pásy,
Jej kouzlí báje sladké mladý sen,
V němž nebeský se k němu život hlásí?
Ta víčka, křídlem dlouhé mdloby těžká,
S níž spánek na rozchodu ještě mešká,
V lehounkém chvění spadají zas dolů,
Jakoby s sebou milém u zápolu,
Buď spáči zachytit ten obraz ladný,
Či zastří ti ho, to-li klam jen vlnadný.

Ó byl to pohled, v němž se překonala
Samého boha první myšlénka,
Když tvůrčí síla v něm se mocně vzňala.
Neb rajských půvabů si jitřenka
Zde v kraji tomto domov vzbudovala.
Ba ve sladkém zde obejmutí sebe
Mrouc touhou země noří v obraz nebe;
Zde netušený svět svým leskem vítá,
Jak smrtelníkům v snách jen luzných vzkvítá!
Ó bláh ten, kdo zřel jednou obraz taký,
Ta krása navždy vtiskne se mu v zraky!

Když slabých víček prvé zvednul tíži,
Tu zřel se na květnatém tarasu.
Bujné se letorosty k němu níží,
Tož jakby v milém lnuly zápasu,
Jej chránit v stínu větví hustou mříží.
Nizounké zábradlí ten taras jímá,
Kol něhož květů stádo v rose dřímá;
A ku zábradlí z důla ze zahrady

Se vzhůru štíhlounkých pnou stromů řady,
Z nichž sladké vůně nese ranní vánek,
Jenž se svých víček otrás' krátký spánek.

A podle něho vynáší se villa,
Že luznější se v Arnu neshlíží;
Ji smělá ruka mistra vytvořila,
Jíž úzkost nejistoty netíží.

A ze stromoví rostouc v něm se kryla;
Lahodných forem útvar pravidelný,
Nad nímžto trůní krásy odznak čelný,
Tu jímá oko souměrností hravou,
Že jižjiž spěchá touhou nedočkavou,
By dlelo na výstupcích, na arkýři,
Až po sloupích tam ku tarasu míří.

A za tarasem kryjíc villu stínem
Se klene skupa bujných kaštanů;
Jich pod zeleným, chladným baldachýnem
Nás bílá cesta vede k altánu,
Pod nímžto bublá potok v proudu líném.
Odtud se čerstvá pažit mírně sváží,
Již jitro rosou démantovou vlaší;
Pak květný sad se v svěží park rozbíhá,
Kde zeleň v světle se a v temnu míhá,
Čarovná loubí, chladné stezky v křoví
Se táhnou křížem v lesík kaštanový.

A za ním kyne mile ze zákrytu
V panenské jara kráse údolí,
V němž květná zeleň jako z aksamitu
Se stříbrem šumné řeky zápolí,
Jež v dáli mizí v lesklém moře svitu.
A za údolím hor pruh volně vstoupá,
Jenž v modrém vzduchu hřebeny své koupá
A v dálku sivou nedohledně táhne,
Tu níží se, tu ku nebesům práhne,

Až labuťovým věncem sněhů smělá
Svých králův zdobí povýšená čela.

Však čarovnějším zjevem pohled vítá,
Když zří se tam, kde slunci nebes báh
Sladkého odpočinku v zlatě skytá.
Tu přes modrého moře měkkou plán
Již zpité oko u záchvatu lítá.
Zdá se, že nebe na hoře a dole,
V němž sluncí dvou zjev plove v zlatém kole;
A v záři té jak zlatohlavní ptáci
Se lodi snou, až vlajka jich se ztrácí –
A vlny dmou se, jakby v sladké době
Přírody prsa oddychala sobě.

A dál a dále ta vln řadra práhnou,
Jak touhou v kraj, kde slunce blaží sen –
I v letu toulavém tam lodi táhnou,
Tam ptactva pestrá čeled' pílí jen,
A žel, ach! těm, kdo cíle nedosáhnou.
Dvou pásem rozhraní se v sebe hloubí;
Zde východ hávem západu se vroubí,
Zde dýchá slasť vše, láskou se kolíbá,
Zde s dnem se v sladké hodince noc líbá,
Zde svět se klaní stvořiteli bohu
Ten zázrak přírody zře – v Zlatém rohu.

To uzřel on, když prvé víčka zvednul,
A nechápal, zda snů to lepší květ,
Neb mile zmámen obrazy, jež zhlednul,
Ten, kde se octnul, nepoznával svět,
A sladkých pochyb proudem hladkým břednul.
Kde byl to? Jaká tajemného hesla
Jej divotvorná moc v kraj tento snesla?
Což žije? Což tu černou přemoh' mdlobu,
Jež v těžkém objetí jej vlékla k hrobu?
Ó že zas žije! Že se clona stlelá

Slitovné zapomínky rozevřela!

Však sotva litost v duši se mu šerí,
Že život našel rád ztracený:
Již lásku k němu ve svém srdci měří
A mile řevně této proměny
Již v blaho chvíle té jak dítě věří.
Což nadarmo by náhody hra vedla –
Když smrti závoj neprůsvitný zvedla –
Jej v tento kraj, jež obzor předaleký
Nejskvostnějšími štědře zdobí vděky?
Což zoufat má, když plné u náruči
Mu nových nadějí květ v ústret pučí?

Tak v jaré síle chtěl on žiti znova,
Jak fénix, když se vzejme z popele;
Ze všeho vykoupěn, co v sobě chová
Jen osten bolesti a svízele.
Nuž, palmu míru ruka andělova
Ať na bojiště života už vsadí,
Kde upomínek příšery se řadí;
Ať kryptu všeho, co za ním spočívá,
Uzamkne víko, jež čas nerozrývá!
Tak před ním nového ať štěstí brána
Mu otevře červánky svého rána!

Tu duše jeho mocně zajásala,
Ve slasti tonouc svého vzkříšení,
A láska k životu se k výši brala,
Jsouc útrap vytríbená v plameni
A cesty růžemi si vystýlala.
Vše žily tepaly, a jaře dmula
Se řadra, s nichž se mdloby tíže snula;
Sladkého chvění elektrické proudy
Ty bezvládné mu projímaly oudy;
A v zraku vzplálo v nové síle světlo,
Jakoby slunce v rozkoši v něm kvetlo!

Tak zrak vše vůkol tyto krásy vítá
A pojednou již stane v dřevěni;
Neb druhý zázrak mile před ním vzkvívá,
Z něhož se půvab nebes pramení:
To žena, jakých svět jen málo čítá.
Po jeho boku žena tato sedí
A každé hnutí raněného sledí.
A když otevřel zrak, tu v libodechém
Si vzdechu radost klestí cestu spěchem;
Na její tváři vzplála různá záře,
A na rty slítnul úsměv s různé tváře.

Kdež přece byl? Sladkého míru tane
Zde v ráje zátiší jen pohoda;
Zde u čarovném šeptu vzduchem vane
Tajemných bájí milá lahoda,
Zde anděl v lidském zjevu s nebe stane!
On přece v krvavý se války děsné
Řev uvrhl, v něm nevěda kde klesne;
A do Kavkazu strmých, skalných spádů,
Kde věčnou vodí bouře s nebem svádu,
Kde slunce růže v led se sněhů noří,
Tam na bujném se vzhůru nesl oří.

Jak černé mračno, když se v kraji nese
V svém lůně krutou rodíc záhubu,
Když z dutých hlubin zážeh blesků rve se
Svou září barvě nebes obrubu,
Když duní hrom, až celá zem se třese:
Tak v širé stepi černý sloup se míhá,
Zde v chumáč srůstá, tam se v dál rozbíhá,
Tu ku předu se hýbá, tam se dělí,
By zase splynul v jeden chumáč celý;
A z jeho lůna srší blesky zbraní,
Až v mlze prachu hasnou v rudém plání.

Tak táhne vojska mračno zhoubou hrůzné,
Že kraj se děsí, kde as postane.
Když z noci černé třetí ráno luzné
Tam nad obzorem šedým zaplane,
Tu mračno rozchází se v mraky různé.
Opouští step a po cestách se úzkých
Již zvedá do hor na skaliskách kluzkých,
A dál a dál se k visočinám děře,
Kde oku zřídka lahodí zjev keře,
Kde pažit zelená se v srázích tratí,
A skalisko se svadlým mechem šatí.

A v čele čtyř starých kopinníků
Na černém hřebci jede mladý muž –
Tich jako hrob, válečných nedbá křiků,
A zdá se, žalost že má za svou druž.
Ten mrtvý klid jej starých bojovníků
Pravého vůdce činí myslí chladné,
Jenž buďto zvítězí, neb v boji padne.
On v boj se vrhá, by boj skončil jiný,
Jenž vržen srdce jeho do hlubiny.
A život proň má jednu tolko cenu,
Že za sebe smrt dává za výměnu ...

Adolf Heyduk

Jan Kopidlanský

Bylť to mladý, horkokrevný pán,
Janek Kopidlanský, pyšných skrání,
Od krasavic všude milován,
Od mužů však stíhán bez ustání.

Nemělť vous, však krásnou kadeř měl,
Štíhlost v zrůstu, lehkost v hbitém kroku,
Dvorně klonil se i rozprávěl
A čarovné blesky skrýval v oku.

Do Prahy když přišel, běda všem –
Konšelům i paním pravou mukou,
Na sta dívek ranil pohledem,
Muže nejmíň jednoho svou rukou.

Přec Janovi nikdo nezazlil;
Kde se zjevil, radost vzhůru šlehla,
Jen pan Cukr z Tamfeldu to byl,
V jehož ňadra zrádná pomsta sedla.

Dobře jej kdys Janek znamenal.
Bylť mu Cukr mrtvou matku zhanil;
Na klenotu takém míti kal
Nesnes Jan, a do lebky ho ranil.

Za to Cukr uchystal mu klam,
V zákoutí naň čekal v nočním času;
S tíží vyváznul pan Janek sám,
Zbraň však ztratil, komoně i chasu. –

Rušen býval staroměstský lid,
Až konšelé zákon urobili,

Že má všem být denně zvoněn „frýd“,
Těm pak umíráčkem, kdož se bili.

Když to Janek slyšel, zhurta vstal:
„Co, že nemám splatit psí tu zradu?
Cukr v noci na chlapa si hrál,
Za to ve dne pocuchám mu bradu!

„Rouš mně frýdem hodlá vytřít zrak,
Purkmistr být jistým strýce tuší,
Já však na vzdor radě hanby znak
Na čelo mu vpálím, na mou duši!

„Pěkný, ostrý žertík musím mít
Z radních pánů konšelů i Rouše,
A kdybych měl bujné hlavy zbýt...
Honem, hochu, sedlo na bělouše!“ –

Potkal se Jan s Cukrem v bráně hned,
Odstrčil ho v smíchu stranou v levo
A již pravou ruku k jilci ved':
„Zrno letí,“ vece, „stranou plevo!“

„Já, že pleva? To mi zaplatíš,
Smělé klouče, hled' – a oba tasí –
Frýd rušit a mne-li hanit smíš,
Zženštilý ty hejsku dlouhovlasý!“

„Já-li hej sek, jsi ty zbabělec,
Který v noci jiným do zad vpadá,
Z jedu srdce máš a z cukru plec,
Místo meče z pochvy bereš hada.“ –

Šermovali... Jene chraň se, krej,
Sok ti v srdce míří, padneš – běda!
Dobře odraženo! Nespěchej;
Ba tys ve všem všudy neposeda!

Ne tak zhurta! – „Cukre, chraň svůj prs
Zle je, zle! Už Jeníkova síla
Tenkým íránským pérem navekrz
Levou stranu Cukra prorazila. –

Jali jsou ho, dali v tmavý skryt ...
Milý Jene, chystej bujnou hlavu,
Rouš ti správu boží neposkyť,
Na ráno se připrav na popravu. –

„Noc se šeří, mistře nemeškej,
By ti kadeř nebránila seku,
Uřízni ji, pramének však dej
Na prstýnek smrti v mladém věku.

„Malý vínek z růží dej mi sem,
By se podivily paní pěkné,
Až Jan na úsvitě před špalkem
Jako před oltářem k svatbě klekne.

„Prstýnek už spleten – třeba jít,
Lid nás čeká, nekažme mu hříčku;
Pojď, chci ještě děvče vyprosít,
Co má vínek nésti za družičku.“ –

Komu dá as junák vínek ten?
Kterou asi černé oko zvolí,
Než odpraví mistr v smutný den,
Nejhezčího mládce ve vůkolí?!

Vesel kráčel Janek pod praněř,
Usmívá se, točí kolem skráně:
„Kdo ta dívka tamo?“
„Sirá dceř Toho, ježž jsi včera zabil vbráně!“

„Mistře postůj chvílku, měj přec cit,

Zadíval jsem já se do těch očí,
Že se mně chce srdce rozkočit
A hlava se letmo kolem točí.“

A už k dívce kráčí smělý druh,
Podává jí vínek, prsten z vlasů:
„Odpusť děvče, odpouštíť i bůh,
A bud družkou při mém hodokvasu.

„Až mi hlavu utnou, na rakev
Dej ty růže do skropené země –
Že jsem prolil otce tvého krev,
Přisám pánu bohu! líto je mně.

„Rouš mi nedal kněze; bohudík!
Mohu aspoň zpověď říci tobě:
Před andělem klečím kající, kněží,
Odpusť děvče, ať mám pokoj v hrobě

Vzkřikla dívka, ret se počal chvět,
Klnout chtěla – v hrdle váznou slova
Hlava klesá – v srdci nový svět –
Moře kletby perlu lásky chová.

Vizte! Ruka chví se, bere dar,
Odpuštění září z obličeje;
Snad že kouzlo jeho očí zmar
V rozbouřené ňadro dívky seje.

„Zčarována,“ volá Rouš „už čas –
Bledne, klesá, padá, rty se chvějí;
Zrubni mistře hlavu Jana v ráz,
Dřív než zhyne – rychle, odneste ji!

Jan už klečí – Rouš i lid má chvat;
V bubnů vír a trub se mísí hrana,
Meč se blýsknul – a z praněře kat

Ukazuje sličnou hlavu Jana ...

**Mistře, mistře! Kde jsi srdce vzal?
Vykonal jsi pomstu hrůzně tuhou;
Janovi jsi jednu hlavu sťal,
Ach! a první lásce hlavu druhou.**

Adolf Heyduk

Domovině

Ach máti, matičko,
Krajinečko rodná,
Jak jsi byla dobrá,
Jak jsi byla hodná;
Nosilas mi kvítí,
Popěvky křivánků
A zlaté hvězdičky
U večer do spánku.
Pospíchám já k tobě
Za zimy i leta,
A kdybysi byla
Třeba konec světa,
Svou rukou uhnětlou
Na prsa té vinu
A svou hlavu těžkou
Kladu ti do klínu.

Ach táto, tatíčku,
Zelenoučkový lese,
Myslím-li na tebe,
Ňadro se mi třese,
Srdce v žebra tluče,
Touží vylítnouti
Do hebkého mechu,
Do hebkého proutí.
Zpěvů na tisíce
V jaře jsi nosíval
A zelenou hlavou
Vítal mne a kýval,
Ba i při jeseni,
Když jsme byli spolu,
Zlaté jsi mi lístky

K hraní házel dolů.

**Ach sestro, sestřičko,
Studánečko čistá,
Jak často se k tobě
Pomýšlení chystá;
Pročechrá si křídla,
Čile polétává,
Pod rozkvetlým keřem
Poblíž ti sedává,
Veselost a čilost
Nabírá do dlaně,
Aby ovlažilo
Zvadlé rty a skráně,
A barvami duhy
Co v tvém zdroji leží,
K zpátečnímu letu
Křídelenka svěží.**

**Ach bratře, batříčku,
Skalní proude malý,
Jak často se k tobě
Cestou nohy daly,
Po vlhkém kamení
Na horu a dolů
V zpěvu a výskání
Spěchali jsme spolu;
Bránil-lis mi v schůzi,
Bránil já ti v toku,
Rybky jsi mi nosil
Pod mlýn na zátoku,
Nastavil jsem nohu
A ty jsi se zlobil –
Ach jak rád bych s tebou
Bratříčku můj pobyl!**

A vy zvony jemné,

Kam jste zvučnost daly?
Vždyť jsme dřív společně
Písně zpívali,
Vaše melodie
Lítly za mnou v hory,
Když jsem poslouchat šel
Drozdů rozhovory.
Mlčíte? Ó zvony,
Kde že srdce máte,
Kdy pak mne přec jednou
Domů zavoláte?
Ach mně smutno v světě,
Rád bych prosnil chvíli
V rodné krajinečce,
U vás, moji milí!

Adolf Heyduk

Loučení

**Tak se už loučím s junáctvím,
Už jarou bujnost ztrácím,
Mé mládí točí šátečkem
A já se neobracím.**

**Ach nemohu se zastavit,
Necht jak chce na mne volá,
A přec si na ně vzpomene
Ještě ta hlava holá.**

**A přec si na ně vzpomenu
Ještě ty kalné oči ...
Ach! v dálce bílým šátečkem
Mé mládí „s bohem“ točí.**

Miroslav Tyrš

O podmínkách vývoje a zdaru činnosti umělecké

Studie historická

Přihlídneme-li k dějinám umění veškerých, tož již povrchní pohled nám objevuje, že nikoli snad od časů starších až k dobám novějším jeden nepřetržitý postup a vývoj nám vykazují – jak celkem vědy jej objevují – než stoupání a klesání, rozkvět a úpadek, život jarý a ideální a živoření chabé až na pokraj zaniknutí a záhuby úplné zde napořád se střídají.

Odkud zvláštní a na pohled podivný úkaz tento?

Souvisíť snad s povšechným politickým životem národů, se stoupáním a klesáním moci, blahobytu a svobody jejich? Avšak umění řecké neupadalo daleko s onou rychlostí, s kterouž politická důležitost a občanská volnost za své vzaly, aniž byla Itálie za časů Rafaelových ve všem co možná nejsvobodnější; ba národové nejmocnější jako Římané, neb nej volnější a nejzámožnější jako Angličané neb Američané z vlastního lůna svého ničeho nevyvodili, čeho by mezi čelnějšími výplody uměleckými spomenuto býti musilo.

Je to snad vývoj literatury, s nímž rozkvět umění výtvarných souvisí? Než jak nízce kleslo umění v století osmnáctém, kde literatura samojediná pole ovládala, jsouc pro věk tento v téže míře charakteristická, jak umění výtvarné pro století předcházející? a nešlo by z toho spíše, že mezi oběma jakýsi antagonismus panuje?

Je to snad hloubka a šířka osvěty vůbec, s kterouž i umění stoupá a klesá? Avšak který věk měl lépe a hlouběji zdůvodněná přesvědčení vědecká a v kterém byla osvěta rozšířenější nežli v době naší a přece žádný Iktinos neb Kallikrates, žádný Phidias neb Praxiteles, žádný Michelangelo neb Rafael v něm nepovstal, ba nikdo jen poněkud věci znalý toho nežádá a neočekává.

Než přece se strany druhé ani politický stav ani vývoj národohospodářský, ani stupeň osvícenosti nebyly i pro vývoj umění lhostejné. Přece jak v Řecku tak v Itálii činnost umělecká jen za dob

neodvislosti a samosprávy hrdých obcí městských kvetla, přece s úpadkem hmotným všude též umění klesalo, přec národové v okovech hierarchických spoutání a volného světla duševního zbaveni – jak Egypťané a Indové – i v umění k nižádné slunečné výši proniknouti nemohli.

Jak všechny tyto na pohled odporné úkazy sobě lze vysvětliti a v soulad uvést? Jak srovnati možno, že umění od jedné a téže podmínky zároveň odvislým a neodvislým se býti ukazuje?

Přec je to možná!

Žádná z jednotlivých podmínek není o sobě dostatečná, než nutno, aby všechny se setkaly, by umění k stupni svrchovanému dospělo, a přemnohé aspoň, aby o zdárném prospívání jeho mluveno býti mohlo. V tom právě jeví se i nesnadnost i významnost věci samé.

Předmět tento vyčerpati bylo by tolik, co dějiny umění s hlediště toho sepsati; způsobem tedy dosud nikde důsledně neprovedeným. My zde na těsnějším nárysu přestávati musíme a chceme, majíce ovšem, pokud síly stačí, na zřeteli i důsledky ty, jež z rozboru minulosti pro přítomnost naši snad vyplývají.

Hodláme pak předkem o povšechných podmínkách zdárního vývoje jednat, od poměrů materiálních k politickým a kulturním vůbec přecházejíce a na konec přihlížejíce k stránkám, uměleckého tvoření a pojmání již bezprostředně se dotýkajícím. Po té pak k tomu poukážeme, čeho umělecká činnost sama vyžaduje, a jaké nároky na umělce činí i co do všeobecného i co do odborného vzdělání a snažení jeho.

Nemůže se požadovati, aby všechno všechněm zde nové bylo – v tom ohledu našlo by se ovšem předmětů vděčnějších – a taktéž úplnost jen v jistých mezích tu dovolena býti může; než přece nemyslíme, že by zcela neprospěšno bylo, povšimnouti si v jakési souvislosti nové třeba mezi jinými i věcí starých a znova přihlídnouti i k povědomým prostředkům těm, kterými národ i na poli uměleckém úspěchů dobývá a proslavenosti dochází.

Tedy nejdříve k vnějším a všeobecným podmínkám zřetele svého obracejíce, musíme z předu hmotných poměrů se dotknouti, pokud s předmětem naším se stýkají.

Umění je nejvyšší ozdobou života, avšak právě proto musí život ten především zabezpečen a pojištěn býti. Jestliť faktum snadno se vysvětluje, že nižádný národ nevyvinul jakousi značnější činnost uměleckou, pokud jistého stupně blahobytu se nedodělal. Nezbyvalo mu z počátku prostředků k tomu; čím více však později přebytek na statcích vezdejších vzrůstal, tím větší byl náklad, jež vésti mohl na umělecké vyzdobení i veřejného i soukromého života svého. Obráťme zraků svých k Řecku, k Itálii, k Nizozemsku co k nejčelnějším středištím umění v časech dřívějších, všade tentýž obraz nám se objevuje. Athény když za dob Periklových v říši umění na prvním místě se octly, stály zároveň na vrcholi moci a zámožnosti své. Bylyť předním městem námořním a středištěm obchodu a částečně i vlády pro více než patnácte milionů lidí, jemuž prese všechny ty ohromné podniky veřejné přec záhy v společné pokladně 8000 talentů přebývalo, a tak ovšem se stalo, že jedině na roucho sochy Atheniny víc než půl druhého milionu zlatých vynaloženo býti mohlo, a to při mnohem větší ceně peněz, než jaké za nynějších dnů kdesi požívají.

Podobně když umění italské za století šestnáctého hlavně ve Florencii, v Římě a v Benátkách vrchole dokonalosti a slávy své bylo dostoupilo, byloť i bohatství tam nastřádané převeliké.

Papežové, v jejichžto službě Michelangelo a Rafael pracovali, z celé západní Evropy ve formách nejrozmanitějších své důchody brali; Florencie, otčina Lionardova, byla sídlem obchodníků peněžních, k jejichžto dlužníkům i králové náleželi, a Mediceové, již městu vévodili, nebyli než prvními mezi velekupci přebohaté obce této; Benátky pak právě za časů Tizianových ve světoznámé báječné nádheře se leskly. Nenakládalo se ovšem peníze vždy způsobem prospěšným a důstojným; vždyť na př. se vypravuje, že Petr Roverský za jedinou hostinu dvacet tisíc dukátů vydal; avšak útrata podobná je přece měřítkem blahobytu v době tehdejší; a náklad v každém jednotlivém z čelnějších měst Itálie na sochy neb obrazy vedený byl takový, že bylo na severu celých zemí, které se jim nikterak vyrovnati nemohly.

A Nizozemsko v století sedmnáctém, když Rubens, van Dyk a Rembrandt kvetli? Nebylať samostatnost generálních států průměrem Antwerpským na dobro pojištěna a nehrnula se statným

obhájčům svobody odevšad též hojnost statků vezdejších? Dvanácte milionů zlatých zajetím tak zvaného stříbrného loďstva Nizozemčanům do rukou se dostalo, obchodní smlouvy se Švédskem, s Francií, s Tureckem a s Japonskem za podmínek nejpříznivějších uzavřeny byly; východní a západní Indie směly plavcům poklady své poskytovaly a v té míře, v níž města italská odkrytím námořní cesty kolem mysu Dobré Naděje chudla a klesala, zvelebovaly se postupem úžasným veškeré obce na pozeňnaných nížinách těchto.

Máme výrok Sylviův připomenouti, vyneseny o výstavnosti chrámů, paláců a domů, o bohatství v krojích i šlechtických i měšťanských, jak za Karla IV. se jevily, tedy právě za doby, kde Čechy zvláštní a výtečnou svou školou malířskou se honositi mohly? Máme dobou Dürera a Holbeina se dokládati, kde, jak týž Aeneáš Sylvius dí, králové Skotští měšťanům Norimberským jich domy záviděti mohli? Jakkoli pak doktrinářský nevďek na krále Ludvíka zanevřel, čím by bylo novější umění německé zvláště co do slohu velkého a monumentálního bez oněch desíti milionů, jež za vlády jeho na podniky umělecké vynaloženy byly? –

Se zámožností národa, pakli jen skutečnou prací dobyta a mezi všechny vrstvy jeho rozdělena jest, zároveň i moc i volnost jeho se šířívá a zvelebují; a tu ovšem svoboda jak zevnitř tak uvnitř nejmocnější pákou všeho zdaru a pokroku i v říši umění býti se jeví.

Nedá se upříti, že žádný národ podružný v popředí snah uměleckých se nezastkvěl; vždyť hyne buď na dobro, aneb velkou část sil svých na pouhé uchránění bytnosti své vynaložiti musí. Řecko stkvělou řadou vítězství zabezpečilo svou neodvislost od hrozící nadvlády barbarské Asie, než Phidias nepřekonanými díly svými půdu jeho pro všechny časy posvátnou učinil, a sotva že Makedonský Alexander chrám svobody hellenské stroskotal, klesalo i umění, ač z příčin přemnohých po staletí ještě se udrželo na výši aspoň nám pozdějším dosud nedostižitelné. S podobným úkazem v Itálii se setkáváme. Osm let po slavné bitvě u Tagliacozzo, jež dotíravosti Hohenstaufů na vždy konec učinila, narodil se slavný Giotto, velký tvůrce národně italského slohu uměleckého. I tam tedy se samostatností politickou započal rozkvět umění a trval až do druhé polovice sedmnáctého století, kde nad celou téměř Evropou

absolutní moc vládařů dusivá křídla svá rozestřela. Že v Nizozemsku s neodvislostí politickou i v oboru umění úžasný rozvoj počíná, již dříve podotknuto bylo. Nikde pak neobjevilo se tak zjevně, že právě výtvořiny umělecké jsou nejvěrnějším obrazem povahy časové a národní, a že již proto národ úplné volnosti zapotřebí má, aby tento ráz svůj beze všeho obmezování na jevo vynéstí mohl.

Avšak nejenom v ohledu státním je nevolnost pro umění záhubná; vedle politických začasté i theologické okovy ruku umělcovu ochromují. Vizmež všechny země, v nichž hierarchie kastovně vládla, vizmež Indii neb Egypt, všude umění stuhlo, jako by v nepřestupný kruh kouzelný začarováno bylo. Nezměnitelnost božstev i nezměnitelnost obrazů jejich to vyžadovala. Jak by se zdokonalit! dalo, co od bohů pochází neb jich se dotýká? Deset tisíc let, praví Platon, udrželo se umění egyptské nezměněno v podstatě své a v duchu svém, a toliko řemeslná část jeho se zdokonalovala; a my aspoň co se zobrazení bohův týče, musíme přistoupiti k úsudku tomu. Vždyť i v Helladě činnost umělecká dlouho úpěla v poutech podobných. I zde lid po staletí lpěl na nemotorných starožitných obrazech bohů a bohůň svých a umělec, když nových mu shotoviti bylo, nesměl se dlouho spustiti vzorů dřevných a obvyklých. „Bohové nechť, by změněny byly staré tvary jejich,“ tento výrok – zjevený kněžyni Spartánské, jež starou neokrouhanou hlavu božskou novější a umělejší nahraditi chtěla – ač snad ne doslovně zachovaný platil přec pro věky co zásada i v národě hellenském. Z pout těchto, v nichž svět východní na vždy ukován zůstal, muselo se umění řecké vymaniti; a teprv když neuznávalo nad sebou ustanovení jiných, než těch, jež v samé povaze jeho založeny byly, dostoupiloť plně slunečné výše své.

Známo, jak při náboženstvích monotheistických věc se měla, pokud tato namnoze v zobrazení neviditelného boha a předních vyznavačů jeho jen profanací předmětů vznešených spatřovala, a zároveň proti vlivu představ a vyobrazení pohanských se ohražovati musela. Nejen že Mojžíš zapověděl, aby lid žádných obrazů boha sobě netvořil, nejen že Korán všechna zobrazení naprosto zakázal a despotickým výrokem tímto všechno sochařství a malířství v přenadaném světě mohamedánském hned v zárodcích

zničil; pravda přiznati káže, že i křesťanství v počátcích svých podobně jednalo, že církevní shromáždění Illiberské zakázalo, aby předměty pocty náboženské, tudíž bůh a osoby svaté se vypodobňovaly. Později ovšem, když pohanství ze života se bylo vytratilo a tím i všeliké obavy byly zmizely, i s přisností této sešlo; a náboženství, jak v srdcích lidu žilo, jevilo i zde nevyhladitelnou touhu tu, čemu vřelá mysl se klaněla, též zevně v obrazu spatřiti, a z touhy této vyšlo ono vroucí a zbožné umění křesťanské, jež v obrazech Fiesolových nejvýtečnějšího výrazu svého se dopnulo. Avšak teprv když v dalším průběhu doby renesanční znovu vzkříšený duch antický celou tu spoustu forem konventionálních a symbolů mnohdy důmyslných, však v uměleckém ohledu nezáživných byl naprosto uklidil a na místo důcitných abstrakcí ve všem krásu a přírodu byl postavil, a když takto umění v století šestnáctém opět svézákonným činitelem se bylo stalo, tu teprv došlo výše svrchované a slavilo nejvyšší triumfy svoje. Vážily se sice dosud předměty ponejvíce z bible; avšak nikoli již jen pro církevní obsah jejich, nýbrž taktéž pro všeobecnou srozumitelnost, kteréž požívaly a především též, pokud lidský význam jejich k srdci mluvil a pokud краса a pravdivost motivů k znázornění uměleckému pohádala.

Phidiův Olympický Zeus a Sixtinská madona Rafaelova pravidlem za nejvyšší výtvořiny umění jednak antického jednak renesančního se pokládají. Nemůže býti sporu o tom, že oba k výplodům umění náboženského náležejí, jehož přednost a síla všude v tom záleží, že nejvyššího idealisování všech těch vlastností vymáhá, které předmětům jeho se připisují. Avšak taktéž přehlídnouti nelze, že oba na rozhraní dvou dob – starší a nové – vznikli, kde víra v podstatě své dosud v národu žila, úzkostlivé přihlížení k formám zevním však se všemi obmezujícími následky svými již za své vzalo. Tak vroucnost obraznosti výtvořin pravdy a velebnosti dodala, neobmezenost vnější pak vyličení čistě umělecké možným učinila. I pro umění náboženské nastala tedy klasická doba teprv tenkrát, když tradice a konvence co takové nutkajícího vlivu svého pozbyly a volnost v koncepci a kompozici tímto způsobem nabytá umělcům dovoľovala, aby nebrali ohledu leč k požadavkům těm, jež v povaze zvoleného předmětu založeny byly a z věcných a

všeplatných zákonů tvoření uměleckého vyplývaly.

Co se jinakého působení vnějšího týče, jež umění pravidlem téměř dráhu nepřiměřenou vykazuje, poukazuje tady toliko k vlivu dvornímu. Nepřihlížíme zde blíže k Egyptu, kde králové třikráte a vícekrát větší než ostatní smrtelníci se vypodobňovali, jak třeba celou setninu nepřátel na jednou za vlasy uchvacují a porážejí, taktéž pominuto budiž, že Nero v postavě více než 70 loket vysoké se vymalovati dal. Poukazuje tady toliko k bližší době francouzských Ludvíků, kde malíř zajisté jen prostřední hodnoty jako Lebrun, co představený veřejných podniků a sbírek uměleckých tak osudný vliv na veškeré téměř umění francouzské provozoval, a kde na konec podlízavě pochlebná apotheosa za vrchol umění malířského považována býti mohla. Taktéž bychom vytkli, jak po něm Adrian van der Werff, Boucher, Fragonard a napodobitelé jejich dle vkusu perrody milostnic se spravovali, jak v pseudo-arkadických obrazech a „gráciích“ svých o palmu frivolnosti závodili; mohli bychom vylíčit, jak umění francouzské vůbec tím porušení a nákaze vydáno bylo a jak vše to opět zhoubně na sociální poměry působilo. Avšak směr podobný je nyní i mimo Francii, a teď již i beze příkladu dvorního tak rozšířen, že netřeba jej jakožto věc méně známou blíže vylíčit. –

Avšak ani blahobyť ani svoboda nedostačují o sobě, aby jakýsi národ v umění vynikl. Na jakém stupni vývoje uměleckého by pak severní Amerika stála, a přece se i o poslancích na kongressu „Washingtonském diti mohlo, „žeť jsou sice mužové počestní, rozšafní a praktičtí v oboru svém, avšak též mužové, kteří by velkého rozdílu nespatovali mezi dekorací divadelní a freskovým obrazem mistra italského a kteří nenahlízejí, proč by se člověk bez namáhavého studia velkým umělcem stati nemohl, když přece zkušenost učí, žeť s přirozeným nadáním a s dobrou vůlí se slušným členem kongressu ano i zdatným presidentem stati může.“ Scházíť právě bodrým monymakerům velké republiky transatlantické, především v mystérie výtvarného a humbugu pohrouženým, ono – ať tak díme – poetické rozpoložení myslí, od pouhé užitečnosti a střízlivé rozumnosti odvrácené,¹ bez kteréž nižádný vzlet umělecký možný není. Jen sousedé na druhé straně oceánu, přerozumní, střídmi a opatrní Číňané jsou ještě prosaičtější a dle toho je též celé

to titěrné a u evropských Číňanů tak oblíbené umění jejich. Než i na kontinentu našem ona část osmnáctého století, která přede vším věkem „osvěty“ a „čistého rozumu“ slouti může, na výtvořy umělecké přechudá byla a na nejvš k sychravým allegoriím, těmto drahocenným výplodům naprosto rozumným, tihla. I to sem náleží, že i směšná pruderie, která na př. v sbírkách amerických do nedávná žádných neoděných soch trpěti nechtěla, i sprostá frivolnost, jež špinavou rukou svou pel poesie se všech předmětů stírá, pro pravý zdar umění a zdravý vývoj jeho závadné a záhubné jsou.

Bez vzletnějšího naladění myslí nižádná doba znamenitější plodnost uměleckou nevykazuje.

Jakou povznešenost srdcí a duší působily v Helladě a zvláště v Athénách vítězné války Perské, jež v řiši umění oslňující dobu Peryklejskou v zápětí měly. Než nechceme k tomu a k jiným příliš často uvedeným příkladům tu poukázati. Avšak nebylať to především vroucnost citu náboženského, křižáckými válkami zvýšená, jež za století třináctého v domu gothickém s nebetyčnými věžemi, s nesčíslnými vížkami, tentýž směr kolmý opakujícími, s klenbou od zemi nepřetržitě k výši tíhnoucí a s tím tajuplným, přitlumeným a magičně zbarveným světlem uvnitř svrchovaného architektonického vyjádření svého došla? A památno pak zároveň, že sloh románský nejskvěleji v Německu vyvinutý právě v téže době gothice ze severní Francie pocházející ustupuje, kde převaha německá záhubou Hohenstaufů i na poli politickém za své vzala a Francouzsko na čas v popředí vystoupilo. Pravda dále, že náboženská přepjatost, ustavičnými válkami s mohamedánskými dobyvateli podněcovaná Španělsko na dloubo vysílila a na pokraj hrobu uvedla; avšak , v době nejvyšší moci a slávy národa Španělského, když zbytky dřívějších opanovatelů nevěřících přemohl a vypudil, když protestantům německým na odpor se stavěl, když Chaireddina v Tunidě přemáhal, „aby potupě křesťanstvu způsobené přítrž učinil“, když proti nizozemským a anglickým kacířům armády své vypravoval, když Turky u Lepanta porážel a modloslužebníky nového světa panství a víře své podroboval, v době této vznalo se zároveň ono nejvyšší nadšení náboženské, jež napotom v obrazech Zurbarana Cana a zvláště v

extatických koncepcích Murilla nepřekonatelného výrazu svého se dopnulo.

Byl-li to v Řecku a jinde unášející proud událostí válečných, ve Francii a Španělsku zase enthusiasmus náboženský, jež ono poetické rozpoložení způsobily, na jehož základě pak umění se povzneslo, tož i události rázu truchlivého mysl umělecky naladiti mohou. Poukazujeme, abychom jednoho z nejnovějších zjevů se dotkli, toliko k obrazům Matějka, jemuž pokoření Polský dny dávné slávy na paměť uvádí a zvláště též k Varšavě a Litvě Grottgierově, jež úchvatnou moc svou ze srdce národa „najnižše pohrůžena v hoří“ berou a čerpají. –

Kde rozpoložení pro činnost uměleckou prospěšné se rozhostilo, tam zdá se, že o důstatek látek vhodných sotva jest se co obávati. Přece však v době románské a gothické vývoji jak malířství tak sochařství na mnoze na závadu bylo, že celkem velmi úzký okruh předmětů jim vyhrazen byl, a že zvláště umění sošnické jednotlivé postavy svatých vyjímaje – aspoň na severní straně Alp – téměř jen na vyličení prvotního hříchu, spasení, vzkříšení a posledního soudu obmezeno bylo. Teprva v době renesanční těsný obor čím dále tím více se šířil, tak že nejenom veškeré předměty biblické a církevní dějepavy do něho se pojaly, nýbrž že meze i dále se pošínily a svět hellenský, jehož svěží krásou umění novější se dovršilo, na konec i s božstvy svými uvnitř hranic těchto se octnul. Jestliť v tom ohledu charakteristické, že zvláště Michelangelo v Sixtinské kapli pohanské sibylly se starobiblickými proroky na roven klade, že v posledním soudu na hoře Kristus odsuzuje a dole řecký Charon zatracence z lodi své do pekla vyhání; že Rafael v téže stanci Vatikánské vedle disputy školu Athénskou maluje, filosofy řecké tak k otcům církevním stavě, že vedle madony též Galatheu nám líčí, že v téže téměř době i spasitele pod tíhou kříže klesajícího pro klášter Palermitánský i triumf lásky, a to nikoli platonické, pro lazební komnatu kardinála Bibieny zobrazuje. Podobně pak všude činnost, umělecká teprv tam plného rozvoje došla, kde počet předmětů a látek dojisté míry vzrůstal a všude, kde se takto nedělo, umění snadno v řemeslnou šablonovitost upadalo.

Jak na konec předměty nepřihodné, neznázornitelné a odjinud mu vnucené i největšího umělce v tíseň uvedou, tomu nejeden z

Vatikánských obrazů Rafaelových nasvědčuje. Stačí snad mši bolsenskou zde připomenouti.

Žeť modernímu umění rozsáhlejším pěstováním krajiny, genu a malby historické mnohé nové látky přibýlo, je vůbec známo. –

K vhodným látkám patří též místo vhodné. Toť ovšem by téměř se přehlídlo v době naší, kde tabulová malba převládá, a kde i práce sochařské namnoze do malých rozměrů se vtěsňávají. Naše díla umělecká jsou ponejvíce přenosná, mění s bytem a majitelem i místo své, jež takto skoro lhostejným se býti zdá. A přec nevěšíme obraz a nestavíme sošku na místo kterékoli, přec s větším menším uvědoměním volíme, přec s ohledem na účel komnaty, na osvětlení, na předměty sousední a p. rozvěšujeme a rozestavujeme. Čím vyššího druhu dílo umělecké jest, tím přiměřenějšího místa pro ně vyhledáváme. Doznáváme tím zároveň, že místnost a obraz neb socha se navzájem vyžadují a jestiť zjevno, že pakli by ve všem nejdokonalejší soulad panovati měl, místnost již z předu vzhledem k obrazu zbudována a obraz taktéž vzhledem k místnosti malován býti má. Při umění monumentálním bylo a jest to povždy nezbytnou podmínkou působivosti jeho, přirozená souvislost mezi architekturou, plastikou a malířstvím zde nejzřejměji na jevo vystupuje. Pocházely z toho někdy důsledky pro vývoj jednotlivých odvětví předúležité. Víme, že gothika všude na portálech, na galeriích, na štítech umění sochařskému hojného prostranství poskytovala a známo, kterak okolnost tato snad nejhlavnější příčinou byla, že sochařství gothické u značné míře nad románské vyniklo, ač obé pro přísnou podřízenost vzhledem k architektuře přec v podstatě nad ráz ornamentální sotva vypsěly. Avšak co do malby jaký důležitý rozdíl mezi gothikou severní a jižní! Kdežto na severu všechny zdi se prolomily, velkými okny se nahradily, tak že souvislé plochy stěnové úplně zmizely, a z celé budovy téměř jen kostra její zbyla; přestával slunečnější jich při lodi hlavní na malých, ponejvíce kulatých otvorech v hořené části lodi hlavní, a světlo především vysoce položenými okny lodí postranních do nitra padalo. Tak všude rozsáhlý, nepřetržitý prostor pro malbu stěnovou zůstal a to tím více, any i postranní lodi jen o něco málo níže než hlavní loď se vypínaly. Nelze upříti, že umění vlášské prostory tyto sobě zachovávajíc, základy k pozdějším velkolepým úspěchům

svým položilo; a že zvlášť velikost komposice a slohu, kterou malířství italské nade všechny současné pokusy tak nápadně vyniká, s touto volností prostornou souvisí. Naproti němu skoro všechno, co na severu se dělo, při vši niternosti své přec jen malicherně a zakrněle vypadá. Že skousovovaná a rozčlánkováním oken stísněná malba na skle přec jen – řekněmež upřímně – barbarskou a titěrnou náhradou za souvislou a prostrannou malbu stěnovou jest, netřeba snad dokazovati.

Která místa novější skulpture a malbě přibyla, o tom později promluvíme. –

Máme šíře rozváděti, že květ umění též vzdělanost povšechnou a do všech vrstev národa rozšířenou předpokládá? Máme opět snad dobu Periklovu připomenouti, „kde tichá mohutnost ducha, moc krásných a velkých myšlének celé těleso národa pronikala“, kde vyšší statky a zájmy života, jinak jen čelnějším kruhům vyhrazené i nižším třídám za úděl se dostaly, tak že ideální snahy veškerý život řídily a celá bytost národní k vyšším a ušlechtilým cílům se povznesla? Vždyť teprv vzdělanost všeobecná nás opět nad jednostrannosti a prosaicke všednosti zaměstnání a povolání našeho zdvihá a tím mysl k pojímání uměleckému připravenou a působitou činí. –

Máme připomenouti, jak ruku v ruce s týmže rozšířením vzdělanosti též národní uvědomění stoupává a vzrůstává, jak zvláště v Helladě s ním zároveň naporád více se zmáhalo, tak že Řek čím dále tím určitěji s oprávněnou hrdostí od „barbarů“ se rozeznával, v názvu tomto všechny nehellenské národy zahrnuje?ⁱⁱ Vždyť podobně v moderní Evropě tatáž idea národnosti též nový vzlet umění v zápětí měla. Francouzská revoluce a války, jež následkem světové události této vznikly, jak ve Francii tak v Německu podnět k směru uměleckému daly, který snad více než kdy jindy směrem národním nazvati možno. Podobně pak v Belgii, v Anglii, v Polsku a v Čechách umění na základech národních k novému životu se probudilo a povzneslo. Připouštíme výjimky, zvláštním směrem skvěle nadané, celkem však i umělec má určitý ráz doby a národa na sobě; a rovněž je to přec vždy přítomnost, z níž aspoň pojímání látek se čerpá; a z předmětů minulých hodí se venkoncem přec jen ty, které nám dosud příbuzný jsou a jakéhos

ohlasu v nás povzbuzují.

Než jsou to předměty příliš známé a blízké, nichž rozvodněji jednati netřeba. –

Taktéž myslíme, že se samo rozumí, žeť k svrchovanému výkvětu umění jisté – neříkáme mravnosti – avšak přec zdravosti života národního je zapotřebí. Svěžest a křepost, jež postavy řecké co odznak i nezalci nápadný objevují, svrchovaná schopnost k všestrannému zušlechtěnému užívání života, již vrstevníci velkých malířů italských na všech obrazech soudobných dýšou, ano surová ta bujnost na přecetných těch výtvorech malířů nizozemských – jsou z tří nejskvělejších dob uměleckých doklady pravdy této. Zdravost je aspoň nejnižší stupeň a všude nutný podklad ideální dokonalosti lidské, již umění ve svrchovaných plodech svých se dopíná. –

Avšak má-li umělec po absolutních cílech svých se snažiti, nutno všeobecného účastenství národa a přede vším vzdělavců ve věcech uměleckých, nutno, aby uměleckým snahám se rozumělo, a aby vznášelo se na ně též nároků svrchovaných. Bez povzbuzení snadno každá činnost ochabne a bez hlubšího pojmání se strany obecnstva umělec snadno na tom přestane, aby oku povrchně lahodil a s jakýmsi okamžitým efektem a dojmem se upokojil.

Je nutno, aby na př. malíř věděl, že též čistě uměleckým intencím jeho v kresbě, barvě a v kompozici všestranně se rozumí, jinak přirozeně si pomyslí: Nač se opravdověji snažiti, když celkem ocenění věcnějšího a vážnějšího přec jen se nedostává. Tak tedy živé účastenství, vytríbený vkus, pojmání a porozumění náležité jsou rovněž předležitými podmínkami zdárné činnosti umělecké. Nechceme se opět k svrchované době umění Athénskému vracet, o které se praví, že každý občan tenkrát uměním se zanášel a zanášeti musil, jelikož denně na náměstích, v krámech, v holírnách a v sloupeních gymnasií, v sadech veřejných, zkrátka na všech menších a větších shromážděních lidu o něm se mluvilo; nechceme opakovati výrok, že každý obyčejný Atheňan doby té byl lepším soudcem ve věcech uměleckých, než mnohý znalec doby pozdější; chceme raději poukázati k době kteréž obyčejně méně sobě všimáno bývá,ⁱⁱⁱ k době na konci republiky a na počátku císařství v Římě, kde zvláště umění sochařské nového a posledního výkvětu se dopínalo. Vážíme ovšem i nyní cesty, – arciť že za našich dob velmi pohodlné

- abychom umělecké sbírky shledali; avšak což je to proti tomu, že mnozí, aby na př. jedinou Aphroditu Praxitelovu spatřili, na dlouhou a tenkrát obtížnou a nebezpečnou cestu námořní do Knidu se vydali. Oklopujeme se i nyní sem tam rádi předměty uměleckými, avšak sotva teď kdo se najde, kdo by jak Brutus, C. Cestius neb Sulla i na cestách a při pochodech válečných od uměleckých pokladů svých se neodloučil. Podnikáme a ozdobujeme i nyní stavby monumentální, avšak což je to u porovnání s paláci a villami císařskými a soukromými, s oblouky vítěznými, s chrámy, thermami, portiky a divadly, jež tenkrát vznik svůj vzaly a nejvýtečnějšími pracemi sochařskými se vyzdobovaly. Když pak k tomu čteme, že mužové jak Pollius Felix a Asinius Pallio při všem tom nesmírném bohatství nejproslulejších soch a obrazů ze všech končin světa v Římě nastřádaných přec ještě drahocenné sbírky umělecké zakládali a to nikoli jen pro požitek svůj, než aby je zároveň všemu lidu přístupny učinili; vzpomeneme-li sobě na to množství znalců i mezi neumělci a mezi nimi i takových, již jako Nonius Vindex ze soch i nepodepsané shotovitele jejich bez rozpaku vyčisti dovedli: připojíme-li k tomu, že jeden z nejproslavenějších císařů římských, věhlasný Hadrian, sám znamenitým malířem a sochařem byl, ve snaze té Polykletovi a Euphranorovi se přibližuje; a dodáme-li na konec ke všemu, že živý interest co do předmětů a záležitostí uměleckých nejen snad na jistý kruh vzdělanců se obmezoval, nýbrž i v obecný lid v té míře vniknul a rozšířen byl, žeť tento - ač jinak jeho samovlády trpělivě nesl - přec všecek se vzbouřil, když Tiberius sochu Apoxyomena z veřejných lázní Agrippových do paláce svého přenést dal a že neustal, až císaře - tyrana donutil, aby slavné dílo Lysippovo vydal a všeobecnému požitku uměleckému je vrátil - když všeckno toto úhrnem si představíme, tož utvoříme sobě snad obraz o všeobecném ruchu a účastenství v záležitostech umění se týkajících i v době, kterouž v ohledu uměleckém přec pravidlem jen do druhého pořadí stavíváme.

Žeť pak v době v skutku umělecky naladěné tentýž jemný úsudek a vkus všechny potřeby života proniká, o tom jediný pohled na antická náčiní a nádobí nás poučuje. Ještě určitěji to ovšem z velké doby umění italského víme. Tentýž vrozený smysl pro krásu,

jenž italský lid dosud navádí, aby koše, kteréž na trh nese ověnil, „který zboží a byt' by i uzenářské zdobí a šperkuje,“ který obžinky a vinobraní vlašské s čarovným půvabem vystrojiti dovede, tenkráté i v kroji i v nábytku a ve všech výkonech jak soukromého tak veřejného života se jevil, tak že všechno jak v částech tak v celku a zvláště pak u příležitosti slavnostních dojem činilo, jaký i s přesným citem uměleckým naskrze se srovnává.^{iv} –

Tento smysl pro krásu jakož i všechny zvláštní směry jeho, kterými právě umění u rozličných národů způsobem tak rozličným se projevuje, má ovšem kořeny svoje přede vším též v povaze podnebí a zemi, již národ obývá. Nebude lhostejno, zda mezi nebetyčnými horami se rozhostil, zda poblíž pólu neb rovníku aneb zdali v mírném pásmě žije. Avšak to do podrobná zde rozváděti nikterak možno není, a poukazujeme tedy toliko na uzavřenost a zjevnou ohraničenost jednotlivých krajů hellenských, na určitost, přesnost a ladnost všech linií v krajině řecké, poukazujeme na tu květenu ve vynikajících zjevech svých ve všem téměř jasně rozčlankovanou, s pevnými určitými obrysy jak v celku tak v částech její, upomínáme na toto soustředění všech těch živočichů, jež nejvyvinutější a nejkrásnější formy nám objevují a konečně na člověka řeckého s tou pevností a ladností vývoje, s tím jasným rozčlankováním veškerého těla jeho – poukazujeme k tomu, abychom aspoň přibližně pochopili, proč právě v Helladě smysl pro linii a formu a tudíž plastické pojmání přírody se ujalo a pole opanovalo.

Naopak tam, kde málo určitých a mocných forem oku se objevuje, na rovinných neb plochých březích, kde toliko měnivě osvětlení zraky poutá a k zevrubnějšímu pozorování vybízí, neb v krajinách mlhovitých, kde obrysy se stírají a duhovitá barvitost ovzduší začasté se jeví – jak v Benátkách, v Nizozemsku neb v Anglii – smysl pro barvu převládá, někdy až k těm mezím, kde všechna jen poněkud přesnější určitost obrysu mizí a přestává.^v

Mysleme si na konec krajinu věčným hebkým sněhem pokrytou, s oblohou ponejvíce jednotvárně šedou; tedy krajinu bez barvy a bez forem určitých a úmrtní spánek přírody bude příčinou, že též umění k nížádnému jařejšímu životu se neprobudí. –

A tak tedy ze všech podmínek vněšních – aneb případněji řečeno

na rozhraní mezi vnějšími podmínkami vývoje a oněmi, jež nitřními nazvati chceme – toliko jedna již zbývá ovšem velmi závažná, aby totiž důstatek uměleckých talentů se vyvíjel. Aby talentů takových vůbec bylo, závisí ovšem z podmínek fyziologických a myslíme, že jich v každém věku a v každém z národů nadanějších dostatek světlo světa uzří. Jedná se však o to, aby je uzřel v okolnostech příznivých a zároveň aby dary své záhy poznal a náležitě vyvinouti mohl. Dřívější věky posílaly k tomu konci mladé učně k mistrům již osvědčeným, a vznikly tím jednotlivé cechy a školy umělecké; my k týmž koncům zakládáme akademie^{vi}, kde praktické a theoretické části umění se pěstují, zakládáme musea a sbírky, v kterých by zvláště dospělejší umělci pobudky a vzory tvoření svého našli, posíláme vynikající síly mladší na cesty, aby názory a náhledy své rozšířily a vytríbily, podělujeme je cenami a podporami a staráme se uměleckými jednotami o odbyt výtvorů malířských a sochařských, aby tvořivé snaze i hmotné odměny a bezpečnosti existence se dostalo. Přece však značný počet uměleckých talentů nepřijde ani k poznání zvláštního nadání svého, pokud se všade a na všech učilištích aspoň nekreslí. Mocnější a všeobecnější ruch umělecký, jenž nyní i v Anglii a v Americe se zmáhati počíná, datuje se teprv od doby té, kde kreslení co předmět školního vyučování zavedeno jest, což ovšem – jak již poznamenáno – jen s ohledem na vyšší industrii se stalo, avšak i na umělecké poměry blahodárně působilo.

Přicházíme po úvahách těchto k podmínkám nitřním, již ne okolností vnějších než uměleckého tvoření samého se týkajícím.

Umění má býti zjevným výrazem a svrchovaným výkvětem doby své. K tomu náleží, aby umělec především dobu tuto pojal a podstatný obsah její sobě osvojil. V tom srozmumu žádáme na něm především důkladnou vzdělanost všeobecnou a vzdělání toto musí ovšem tím více v sobě obsahovat!, čím výše věk postoupil, čím větších pokladů duch lidský již nashlédal.

Příroda, dějiny, poesie ano i filosofie poskytují umělci myšlenky a podněty k zvláštní činnosti jeho; musí jich tedy znáti a to tím více, čím širší a vyšší obzor sobě vytknul. Vzdělání takové pak nezračí se vždy tak v předmětech, jakož v celém pojmání a provedení jejich.

Bez velikosti a vzletu takto nabytého zůstalo by umění i při vši technické dokonalosti přece jen obmezené, ba malicherné a titěrné. Žel, že o starších umělcích nemáme zpráv podrobných, avšak můžeme si mysliti, že Phidias, přítel Periklův a Anaxagorův, v každém ohledu nestanul na výši věku svého? Na prahu doby nové a v tom smyslu v popředí největších mistrů italských spatřujeme mohutnou královskou postavu Lionardovu; a nebylť velký tvůrčí duch tento též básník, hudebník, přírodozpytec, stavitel, sochař a při tom vzácný znatel celé staré a novější literatury, zahrnujíc v sobě takto všechny téměř vědomosti věku svého? Abychom pak jeden toliko příklad zde ještě vytkli, neznázornil nepřekonaný Rafael v nejvyšším výtvoru svém, ve škole Athénské vývoj, postup a úpadek, začátky, střed, vrchol, klesání a konec filosofie řecké na důkaz, _ žeť i ona mu nebyla cizí a že ve skvělé, mocné a všeobsáhlé tvoření své nejenom veškerý obsah věku svého a celou šířku života lidského pojal, než že i v hloubích a na výšinách jeho s toužou jistotou stanul a s toužou lehkostí a neomylností podstatu věci pojímal a způsobem nepřekonatelným ji vylíčiti dovedl?

Žeť i čelnější umělci všestrannou vzdělaností vynikají, co věc příliš známou zde nerozvádíme. –

Umění je jedno a totěž v podstatě a snaze své i poukázali jsme již v ohledu tom na přirozenou souvislost mezi architekturou, plastikou a malířstvím, z kteréž jde, žeť umělci v přesném srozumu slova znalost všech odvětví výtvarných je zapotřebí. Připomínáme, že Phidias byl nejen sochař výtečný, než žeť i v stavitelství a malířství důkladně se znal; velký Giotto, zakladatel umění národně italského, Lionardo, Michelangelo a božský Rafael byli zároveň architektky, sochaři a malíři, a gigantický tvůrce posledního soudu na stěnách kaple sixtinské vzklenul zároveň ohromnou bář svatopeterskou, nad místem, kde mocnému duchu druhého Julia vystrojiti chtěl náhrobek mramorový nejmohutnější a nejkrásnější ze všech pomníků podobných, jehož zbytky v úchvatně dojemné soše umírajícího jinocha a v démonické postavě Mojžíšově až podnes obdiv světa vyzývají. Co oni velduchové a mistři prvního řádu při všestranné činnosti své i výkonně provozovali, to záhodno, aby ostatní aspoň znali, ba každé umění monumentální, kde sochy a malby se podle povahy a slohu budovy řídí, toho nevyhnutelně

vymáhá.

Zvlášť pak v době tak reflektované jak naše jest, dále třeba, aby umělec též místo znal, jež snaha a směr jeho v historickém vývoji a postupu zaujímá. Dějiny umění nutné pro každého, jenž v záležitostech uměleckých se poněkud orientovati chce, pro umělce tím nezbytnější potřebou býti se objevují. Z nich zároveň architekt o plastice a malířství, malíř o stavitelství a sochařství, sochař o architektuře a malbě v ohledech velmi podstatných se poučí. –

Pak-li takto na umělci všeobecnou vědomost o veškerém objemu umění výtvarného žádáme, tož ještě více každý zvláštní směr jeho znalost přírody a skutečnosti samé vymáhá především v těch částech, jež do oboru tvoření jeho bezprostředně spadají. Nenáležíme k těm, již snad za to mají, že úkol umění podrobným opisováním holé skutečnosti se všemi nahodilostmi a nedostatky jejími je vyčerpán; a zajisté že obraznosti a svěžímu citu pro krásu a charakteristiku svrchovaný úkol při tvoření uměleckém přisuzujeme: avšak nejednáme zde přímo o podstatě nadání uměleckého, než toliko o podmínkách vývoje jeho, a tu jisto, že obraznost i cit musí se súrodniti a živým věcným obsahem se naplniti.

Nevypadávají i nejuvýtečnější a nejpohnutější sochy moderní proti skulpturám antickým přec namnoze nepravdivě, neživě a toporně? Čím to? Jsou snad nejpřednější sošníci věku novějšího méně nadaní, než umělci druhého a třetího řádu za dob tehdejších? Sotva! Avšak obraznost oněch starých mistrů byla naplněna krásnými těly lidskými, jež denně v tělocvičnách svých neoděná vidívali, a to ve všech jen možných postaveních a polohách. Odtud ta oživenost a pravdivost v každé části a v každém pohybu; odtud ta bezvýminečná téměř nejapnost každé restaurace surážených soch antických, pakli původní položení, zvláště okončin, jen poněkud pochybné bylo.

Kam vedlo zanedbávání přírody – za úděl d'ábla prohlášené – v prvních dobách křesťanských? Připamatujme si jen na př. malby pompejanské, ty krásné formy, ta pravdivá, nenucená postavení, ty ladné a živé pohyby osob tam znázorněných, a porovnejme tato celkem přec jen řemeslná napodobnění maleb řeckých s byzantinskými mosaikami z věku Justinianova. S antickým názorem světa též „pohanské“ zvyky byly vyhynuly. Již nespátrával umělec

krásná těla buď úplně nahá buď lehce oděná; všechny formy pod složitými, těžkými, barbarskou nádherou zdurmatělými rouchy byly zmizely, na místo živého hrdinného ruchu palestry askésa mnichů, intrika eunuchů a ceremonie dvorní byly vstoupily. Nikdo nestudoval více přírodu a skutečnost, každý napodobňoval již toliko výtvoř předchůdců svých; obrazy staly se oplesky oplesků napořád nepravdivějších a mechaničtějších a tak během několika století klesalo umění víc a více, až konečně všechny postavy jeho nemotorné, nesprávné a šablonovité se staly, a umělci mimo toporné vedle sebe stání a slavnostně prkenné posezení v řadách rovnoběžných nic jen poněkud pohnutějšího a složitějšího vypodobiti nedovedli.

Jemnější duše vytýkají rády genristům hollandským, žeť převážně život nižších tříd a to mnohdy způsobem až příliš jadrným nám vylučují. Avšak jaké studium, jaká pravdivost a jemnost pozorování ve všech podrobnostech u nich na jevo vystupuje. Nechceme všechna ta vypravování o umělcích, kteří tři dny držadlo koštěte malovali, aneb o jiných, kteří sami v držení krčem se uvázali, aby život hospodský náležitě vylíčiti dovedli, zde zcela doslovně brati, avšak pověsti takové jsou přece důkazem, s jakou svědomitou zevrubností v pozorování a provedení si výteční mistři tito počínali. Ona objektivnost pak, s kterou ve své předměty – a byť by i pouhému „klidožití“ náležely – se pohroužiti dovedli, je rovněž svrchovaným odznakem myslí skutečně umělecky rozpoložené. Jak ničemný je naproti tomu celkem ten idyllický a pseudo-bukolický genre copový! Jakkoli ve všem uhlazený jest, jakkoli směr a naladění vyšších stavů nám líčí, přec dávno zaslouženému zapomenutí propadl, kdežto jména mistrů nizozemských na všech ústech žijí; a propadl mu právem, jelikož čím dále tím více od přírody se uchyloval a na místo, co by o napořád obnovené studie dle skutečnosti byl se opíral, jisté ustálené stereotypní formy neustále opakoval a ohříval.^{vii} Takovéto opakování manýrou nazýváme. Vyvinujeť se nejsnáze u žáků velikých mistrů, jichž duševní převaha učně snadno samostatnosti zbavuje, tak že pak již ne tak přírodu jako učitele svého studují a napodobňují a s jistým počtem naučených forem a postavení operují. Z toho ta nudnost, suchopárnost a bezduchost, která se záhy ve všech školách

malířských tímto způsobem vzniklých objevuje. Avšak i ve vývoji největších umělců začasté dvě doby: studia a manýry rozeznávat! můžeme. V první z nich každý přírodu a skutečnost s neúnavnou pílí a zevrubností pozoruje a v ní podněty k formám a příběhům vyličeným vyhledává, v druhé na tom, co již seznal, přestává, z bohatství v první době nastrádaného žije a ze zásoby nabyté tvoří. Jisté postavy a motivy, skurcy a efekty světlové se napořád více opakují, původnost, přirozenost, vzlet a pravda pak čím dále tím více se vytrácejí. Dřív práce vždy znovu podstoupena a květ, pak šablona a úpadek! Podívejme se na dřívější a po nich nejedné pozdější výtvořky Rubensovy, ba patřme na strop Sixtinské kaple, po němž Michelangelo veškerou velkolepou krásu, původnost, mohutnost a velebnost ducha svého rozprostřel, a spusťme po té zrak na stěnu s tím titánským v mnohých jednotlivostech však přece již jen virtuosním posledním soudem jeho, na tuto „terribil via di Michel Angiol“, na tuto dráhu subjektivnosti a manýry, kteroužto sledující tak četné a vynikající síly na zmar přišly, aneb vstupme dokoná do pavlinské kaple ve Vatikánu, kde stárnoucí mistr „Šavlovo na víru obrácení“ a „ukřižování sv. Petra“ maloval, ježto svět římský již již s lhostejností přijal – a pravdivost toho, co jsme zde vytkli, jediným pohledem co nejpřesvědčivěji se objeví.

To, co umělec v přírodě užířel a co z ní pojal, má tužkou, štětcem, dlátem trvale předvést a upevniti. K tomu třeba, aby prostředky znal, kterýmiž toho co nejdokonaleji a nejúspěšněji lze docíliti, aby zvláštní techniku umění svého plně ovládal. Technika tato jest vymožeností práce dlouhověké a vzniká z nastrádaných zkušeností její. Pokud ona jisté výše nedostoupí, dopadnou pokusy i hlav nejnadanějších nedostatečně a nemotorně. Aelian vypravuje o počátcích malířství řeckého, žeť umělci nuceni byli, aby pod výtvořky své napsali: totoť jest býk, totoť jest kůň, totoť jest strom. Několik set let později slyšíme vypravovati o uměleckém závodu, jež Zeuxis a Parrhasios podstoupili a tu o hroznech Zeuxidových, po kterých ptáci klofali a o malované zásloně Parrhasiově, před kterou i oklamany Zeuxis zvolal: „Odestři ji, abych obraz tvůj užířel! Nechceme vše to zcela do slova vzíti, avšak jaký pokrok umění zvěstmi těmito je naznačen! A pokrok ten stal se právě zdokonalením techniky. I před Parrhasiem ano i při samém počátku

malířství bylo zajisté též duchů geniálně nadaných – neboť to závisí z toho, jak a ne kdy člověk na svět přijde – avšak pokusů bylo dosud málo, zkušenost nepatrná a prostředky chatrné.^{viii}

Přihlídněmež však třeba i k době naší.

Kdo roku 1869 mezinárodní výstavě umělecké v Mnichově přítomen byl, tomu snad na první pohled napadlo, jak mramorové práce italské a zvláště milánské skvělým způsobem od severních výtvorů se lišily a jména, jak Miglioretti s umírajícím Ábelem, Bernasconi s cizoložnicí ano i Tantardini se skupinou Fausta a Markéty, která ovšem poetičněji pojata, sotva však virtuosněji provedena býti mohla, zajisté každému trvale v paměti utkvěla. I nejzarytější opovrhovatel technikou, co pouze „řemeslnou“ částí umění, nemohl jí zde obdivu svého odepřít, zvláště kde ji též s koncepcí vskutku uměleckou spojenou býti shledal. Zajisté pak práce mramorová především dlouhé a nepřetržité tradice technické vymáhá, která v Itálii domovem jest a ježto i nejproslulejším umělcům severním scházívá. Znám, že v dílně slavného Thorwaldsena za doby květu jeho 24 sochařů vlašských pracovalo, a že italští „scarpellini“ to bývají, již modely francouzských, německých a anglických umělců v Itálii pracujících do mramoru přenášejí.^{ix}

Co pak novějšího malířství se týče víme, že velická část umělců německých s výše ideí svých dosti dlouho pohrdlivě na koloristickou dokonalost se dívala. Avšak že největší mistr německý Cornelius malovati neuměl, nezvyšuje zajisté slávu jeho, a pouť do Belgie a Francie, kterouž němečtí krajané jeho záhy davem nastupovali, podala důkazů nezvratných, žeť i v nich zviklalo se přesvědčení „jako by pro hloubku umění německého nevyhnutelno bylo, aby učňové z akademií vystupovali o náležitém užívání štětce a pravé povaze barev špatně ponaučení, neschopní, by čisté světlo a jadrný stín na plátno uvrhli a neobeznámení s výhodnými podmínkami vnějšími, jichž užívaje umělec, polovic technické práce a namáhání si ušetřiti může.“ Jediná akademie antwerpská, která, na platnosti opačných zásad jsouc založena, průběhem 10 let tehďáž 12.041 žáků čítala, všechny pochybnosti v ohledu tom rozptyluje.

Znamenitý úspěch akademie této zakládal se především též na tom, žeť samostatnost umělce nikterak v nebezpečí neuvádějíc,

aspoň za řízení Dyckmansova na to hlavní důraz kladla, čemu v přesném smyslu slova se naučiti lze, aby totiž učňové dle přírody a skutečnosti kresliti a malovati dovedli, aby materiálem malířským úplně vládnouti a každou technickou úlohu bez rozpaku a správně rozřešiti s to byli. Jak znalostmi takto nabytými nakládati chce, nikomu se nepředpisovalo, nikomu jakési šablony pro umělecké tvoření se nevnucovaly, na čemž především zlá pověst tak zvané „akademičnosti“ se zakládá. Umělec musí si zajisté vědom býti i jiných prostředků, kterými se umělecky působí – harmonie barev, výraz, koncepce a komposice před jinými sem náleží – avšak tu záleží především na vrozeném smyslu a nadání jednotlivce a dále na studiu příkladných výtvorů a mistrů vynikajících, při kterémž upozornění na zvláštnosti a přednosti jejich ovšem vydatně napomáhá, avšak přec jen co návod k samostatnému pojmání považováno býti může. Zde sbírky a musea co nutný doplněk akademie nastupují. To však již k poslední podmínce nás přivádí, o níž se tady zmíniti dlužno.

Pravili jsme svrchu, že jedině ustavičné studium před manýrou zachraňuje, avšak již tam jsme se ohradili proti tomu, jako by pouhé opisování přírody a skutečnosti již uměním slouti mohlo. Naturalismus leží historicky vždy na úpatí, nikdy však na vrcholi snahy umělecké.

Kdyby úkol umění pouhým napodobňováním přírody byl vyčerpán, pak by odlitek dle přírody stál výše nežli socha z obraznosti umělcovy vyšlá a Lysistratos, jenž odlívání v sádře vynášel neb aspoň využítkoval, byl by větší umělec než dřívější Phidias.

Avšak i odlitku schází ještě barva, a tak by tedy dokonalá figura vosková značila vrchol, k němuž umění tíhnouti má a může. Pakli však přece jej neznačí, pakli vylhaný život takový nás spíše mrazivým než povznášejícím pocitem jímá, a pakli tedy z nejuplnějšiho napodobňování přec nejdokonalejší díla nikterak nevycházejí, tož není napodobňování o sobě principem a účelem činnosti umělecké.

Co tedy?

Sochař má krásu neb velebnost, malíř snad povahu doby, národa neb jisté třídy společenské nám vylíčit.

Avšak: nejkrásnější člověk není ve všech částech stejně krásný, a všichni, kteří k téže třídě lidí náleží, nejsou pro povahu a ráz její stejně charakterističtí. Myslí snad někdo, že Phidias velebnou tvář Zeuse Olympického dle modelu vyvedl, a že to nebyla pouhá vidina obraznosti jeho; anebo že třeba jen Rubens všechny ty charakteristické postavy a scény sám užíval, jež nevyčerpatelná fantazie jeho na plátně zobrazila. Toť by bylo asi tak, jako kdyby někdo o Shakespearovi tvrdil, že on všechny ty osoby a charaktery, jež způsobem nepřekonaným nám vyličil, viděl a seznal a pak teprv do dramatu svých je přenesl.

Avšak zůstaňme u krásy! Co o ní platí, snadno na charakterističnost co druhý požadavek umělecký se přenesl.

Stvořila kdy příroda člověka ve všech částech stejně a dokonale krásného? Ptejme se i vlastní zkušenosti i umělců samých a oba nám řeknou, že nikdy. Tedy nestačí ku soše stejně a vyrovnaně krásné, aby jakéhos krásného člověka věrně napodobňovala.

Avšak ten má krásnou hlavu, onen krásný trup, třetí, čtvrtý snad zase krásné stehno neb lýtko. Umělec je sobě pamatuje neb nakreslí, a sestaviv je utvoří pak sochu ve všech částech dokonale krásnou?

Než hodí se snad každá paže ku každému trupu, každé stehno ku každému lýtku, každé předloktí ku každému záloktí, každá hlava ku každému tělu, pakli jen snad každé o sobě krásným nazváno býti může? Zkusme to a uvidíme, jaký nelad z toho vzejde; aneb ptejme se skutečnosti, jestli umělec takto tvoří a tvořiti může, zdali skládání tak mechanické s ústrojnou jednotou těla se srovnává?

Ještě více! Odkud víme, že tato ústa, toto předloktí, ta ruka, ta prsa, ta záda v skutku krásna jsou? To beze všech důkazů a reflexí jak pravíme „cit“ nám říká, při umělci ovšem bystřejší, uvědomělejší a smíme-li tak říci podrobnější.

Tak jsme tedy při druhém či vlastně prvotním a nitřním činiteli tvoření uměleckého, který vrozeností svou všechnu možnou zkušenost předchází a v tom smyslu třeba apriorním nazván býti může. Když Rafael obraz Galathey ve ville Farnesinské byl dohotovil, tož všechen svět římský v jednom souhlasu nejvyššího obdivu se shodoval. Koho vypodobnil a napodobnil snad veliký mistr Urbinský na obrazu tomto? On sám v dopisu na hraběte

Castiglione na to odpovídá, pravě: Jelokož dobří soudcové a krásné ženy řídký jsou, řídím se dle jisté idey, která se (v obraznosti) přede mnou vznáší.“ Abychom pak toliko jeden doklad ještě uvedli: Když Praxiteles sochu Aphrodity pro chrám Thespický byl shotovil, pravilo se, že milenka jeho, pro krásu svou proslulá Phryne, mu při tom modellem byla. On však vedle sochy bohyně též věrné vypočtení Phryny do chrámu postavil na důkaz, jak daleko i nejkrásnější žena a nejdokonalejší dílo přírody za ideálním výtvozem umělcovým poostává.

Proč však teprv po staletých pokusech umění k takovéto výši dostoupí?

Mluvili jsme již o pravdivosti co jednom z nejpřednějších odznaků antiky a poukázali jsme k tomu, že umělcové hellenští v tělocvičnách tolik nahých těl vidívali; dodáváme zde ještě, že tím zároveň „každá část a každý úd plastický smysl jejich vybízeli k posuzování a k porovnávání s ideálem, jenž dosud nevyvinutý u vědomí jejich spočíval.“ Umělecký cit jejich se takto napořád a do všech nejjemnějších podrobností tříbil, čím ideál lidské krásy, z počátku nevyvinutý a jen jakoby v obrysech na mysl vzcházející čím dále tím více se jasněl a na konec k určitosti tak podrobně dospěl, žeť s úplnou jistotou a způsobem nepřekonatelným jej zobraziti dovedli.

A nyní, myslíme, nahlídne zároveň každý tím zřejměji důležitost a význam, kterýž na konec i vzory výtečné co podmínku zdárného vývoje uměleckého do sebe mají.

Staletým procesem historickým a nepřetržitým postupem a pokrokem dospěje umění k jednomu z vrcholů svých. Má snad každý věk a to i za podmínek méně příznivých k začátkům se vrátiti, znovu tutéž práci podniknout!?

Nečiníme tak, nýbrž dle antiky kreslice a formy její v sebe pojímající osvojujeme sobě výsledky práce staleté. Vzory nemají ovšem původnost umělce udusiti, avšak nadání, cit a vkus jeho vytríbiti a zdokonaliti!. Každý jednotlivec musí ovšem jaksi znovu započítati, avšak co před ním dokonalého dosaženo, urychluje pokrok jeho a výtěžek práce věkovité pojednou mu skytá.

To platí především o vývinu ukončeném avšak i naprostřed každého vývoje je stupeň již dosažený důležitosti a hodnoty podobné. Lysippos jmenoval sochu Doryfora, v níž Polyklet výsledek

svých studií uložil, učitelem svým; a známá konservativnost umění antického – z níž jedině se vysvětluje, že po tolik století přece na výši tak ideální se udrželo – neznačí nic jiného, než že umělci vzorů jednou platně stanovených v podstatě se přidržovali, a že moderní bažení po originalitě za každou cenu jim cizí a neznámé bylo. Tak ovšem stala se zas antika sama vzorem, pro nějž i nejoriginalnější umělec moderní, Michelangelo, co jinoch dílnu Ghirlandajovu opouštěl.

Nedoznal pak i nesmrtelný Rafael, žeť vlivem téhož Michelangela novému způsobu pojmání a vyličení uměleckého se naučil, a nevykazuje vůbec umění italské od dob Giottových nepřetržitý postup v kresbě, v barvě, v kompozici a organický vzrůst jak v částech tak v celku svém?

Jak nedostatečné je přece u porovnání s mocnou krásou a uvědomělou ladností a jasností jeho všechno, co se soudobně na severní straně Alp vytvořilo. A přece tam bylo mistrů přenadaných a přece taktéž dle přírody a skutečnosti se kreslilo a malovalo. Nežil tam – abychom o jiných pomlčeli – Albrecht Dürer, o němž Melanchton zajisté případně dí, že „malířské umění jeho jen částí nejméně znamenitou při něm bylo, pakli se k způsobu a duchu přirovnává, s nímž věci vůbec pojímal a v sobě pracoval?“ Čeho se mu nedostávalo, aby souvěkým mistrům italským se přiblížil a snad i vyrovnal? Odpověď snadno se nabízí. „Kdyby tento Němec,“ dí o něm Rafael, se známou skromností svou, „u pohledu na mistrovská díla umění byl povyrostl, tož by nás všechny snad byl předčil.“ Nemáme práva, abychom výrok tento doslovně brali, avšak neodbytná důležitost vzorů uměleckých nemůže naproti všelijakým pseudogenialitám lépe a závažněji dosvědčena býti.

Rozumí se a vytkli jsme již, že opisování a padělávání jak přírody tak vzorů o sobě nestačí. Pravý střed a pravý vrchol umění ve stejné vzdálenosti i od naturalismu i od manýrovanosti se nachází.

Jsme u konce. Myslíme, že ve stručnosti a způsobem každému přístupným jsme objasnili, na čem tu záleží, rozhlížíme se ještě jednou po celé řadě četných těchto podmínek vnějších a vnitřních, z nichž zdárná produkce umělecká závisí a ptáme se, co z toho pro nás vyplývá, pokud a kterak ve směru tomto nám dále dospěti

možno.

Nechceme sobě lichotiti a sebe klamati, nechceme však též spustiti se naděje i v skvělejší vývoj umění našeho. Jsou velké, velké mezery u nás, avšak budiž nám to pobůdkou nikoli k netečnosti, než k vyplnění a docelení jejich.

Nač všude narážíme, to jsou neurovnané politické poměry naše. Pokud ony trvají, není naděje, plně opanovati pole činnosti vyšší a plodné a octnouti se v popředí snah a úspěchů uměleckých. Avšak máme tam vůbec ještě daleko; snažme se tudíž dostati se aspoň do řady druhé, a mějme na paměti, že mimo měnivou situaci politickou je velmi mnoho jiných podmínek předůležitých, bez kterých i ta nejúplnější svoboda a neodvislost pro zájmy umělecké neosožna jest a zůstatí musí. Přehlídněmež vše v krátkosti.

Zámožnost, uvědomění národní, ruch a čilost, to vše čím dále tím více se šíří a půdy trvalé sobě vydobývá; náš národní život je dosud zdrav, a jakkoli by nadšenost naše větší a povznesenější býti mohla, pocity u nás neutonuly dosud v prose, a nevšední doba též nevšední rozpoložení probouzí a udržuje. Jak úchvatně působil přece geniální náčrtek Svobodův ku krásné písni husitské! Nahoře ten spoutaný lev, jenž vycházejícím sluncem probouzen, s mocným řevem zloby se vztyčuje a vedle něho mohutná postava utýrané Čechie k zemi skleslá; dole pak ten dějepisec hluboce v bol mužného srdce pohroužený a oproti němu ten malý Sokolík, jenž před otcem stoje se zařatou pěstí a se zrakem hněvivě jiskrným vzhůru na obraz poroby vzhlíží! Tolik přemocných a přezáchvatných motivů a momentů je v minulosti a oživlo v přítomnosti naší; kdo je vylíčí, kdo s duchem tragicky rozechvěným odkryje velkolepou poesii jejich, kdo obdaří nás vznešeně uměleckým názorem osudu a bytosti naší, kdo jediným velkým obrazem grandiosně básnický pojatým a mistrně provedeným rozplaší vylhané zlověsti, jako by v nás nespočívalo nic, co na výši citů lidských, dojíhá a odznak světlejší hodnoty na sobě nese?

To vše vymáhá však nadání docela zvláštní a nechtěli jsme tím snad říci, že umění naše jen domácími předměty se zabývá má; v tom smyslu není ani francouzské ani německé umění za našich dnů národní. Nesmíme zapomenouti, že za horami našimi je také svět, a to svět – jak v přítomnosti tak minulosti své – veliký, přebohatý a

převýznamný. Ubylo sice uměleckému tvoření předmětů tím, že látky náboženské bez odporu duchu modernímu jsou mnohem méně příbuzné jak v době středověké aneb i renaissanční, a taktéž děje přítomné, v nichž význam jednotlivců se tratí a massy v popředí se trou, ne povždy pro umělecké vyličení se hodí. Za to však celý názor náš je širší a hlubší, i předměty časem a prostorem odlehle jsou teď každému přístupné, namnoze do podrobná známé, a celá civilizace evropská vzala na se ráz světový, kterouž i umění zapřítí nemůže a nesmí, pakli anachronismem býti a slouti nechce. Kdo tedy vzlet a nadání v tomto světovém směru v sobě cítí, ten ať uměleckou volnost svou ni žádným nezralým pojmem o národním umění sobě obmeziti nedá. Nutno oproti němu s důrazem opakovati, že nežijeme jen v Čechách, že žijeme také v Evropě. Jak u jiných národů tak i u nás není snad všechno zcela nepravé, co se nám vyčítá; pakli nám však „ultramontánů“ přezdírají, bud' me jimi v tom smyslu, a budiž nám to pobůdkou, abychom vskutku pilně „ultra montes“, i za ty hory naše pohlíželi, a mezi tím, co svět neustále ku předu kráčí, domácímú pohodlí se neoddávali. Jsme-li v nejedné věci pozadu, a pravá rozumná láska k národu káže říci, že pozadu jsme, tož káže nám povinnost především vnímati, co jinde se tvořilo a tvoří, a pravá hrdost národní záležit v předsevzetí a v snaze, abychom časem splatili světu nynější zápůjčku svou, k níž nikoli podřízenost nadání, než staletá poroba naše nás donucuje.

Lid náš touží po vzdělání, pokud toto prostředkům jeho se přístupno činí; kéž by stejnou měrou po vzdělanosti všeobecné a vyšší toužili též všichni, jimž Čas a prostředky v míře mnohem větší toho dovolují.

Obecenstvo takové zvýší ovšem též požadavky své, avšak tím líp. Má se snad lhostejně k tomu přihlížeti, když umělcové naši vycházejí z učilišť svých – do nichž již pro mládí své začasté s velmi chatrnou propravou byli vstoupili – beze vší jen poněkud dostatečné znalosti historie, z níž snad některá dáta sobe urvali, aniž by však o pravé povaze mohutného procesu dějinného jakéhosi tušení měli, když je opustili bez jiných než pouze nahodilých a kusých známostí estetických, nevědomí co do velkých zjevů literárních, jež povždy – jmenujeme jen Danteho – prostředně neb bezprostředně na umění veliký ba někdy i rozhodný vliv provozovali, když vyjdou někdy

aspoň – abychom o přírodě vůbec zde ani nemluvili – bez důkladných vědomostí anatomických, jimž Michelangelo dvanácte let v životě svém věnoval, ba neznajíce se jen poněkud hlouběji v dějinách vlastního umění, o němž snad jen ob čas se vykládá. Schází k tomu zajisté též prostředků hmotných; avšak tak jestže! vskutku a doslovně u nás: všechny mezery tyto musí umělcové naši sami vyplniti a to bez rady a bez pomoci, jež polovic času a namáhání ušetřuje a od bezcestí zachraňuje.

A což když nároky denního života a potřeby hmotné tomu nedovolují? Odkud pak umění vskutku veliké s výškou a hloubkou myšlenkového obsahu svého?

Ba věru že div jest, žeť umění tam stojí, kde prese všechno vskutku se nachází. A čas náš žádá na každém a tudíž i na umělci víc než kterákoli z dob dřívějších. Zde velké, vydatné, důstojné pole činnosti. Nechť ti, jichž se týče, dbají o doplnění vědomostí mladých a nadějných sil našich, běhy učební k tomu konci zřízení setkají se zajisté s vděčným uznáním a dobrovolnou pílí jejich. Samo se rozumí, že při nich nikde o neosožné podrobnosti, než ve všem o plodné myšlenky, o umělecké pojímání, o přehled a výši v celém vzdělání se jednati má a musí. Když ne se vším, začněmež s něčím a s tím nejnütnějším. Nikoli jak jinde: „Všchno nebo nic!“ než raději: „Lépe něco nežli nic!“ budíž zde rozumné heslo naše.

Avšak záměr náš musí' ovšem dále jíti. Zakládáme akademie obchodnické a nemáme z hlediště svého ničehož proti tomu, že z předu na ně se pomyslelo; zakládáme, aby se vyvíjel obchod náš, a aby obchod tento stál na výši dnů našich. Pravíme, že ničehož proti tomu nenamítáme, avšak uzavíráme z toho, máme-li, míti nezávislé umění domácí a má-li umění toto stati na výši věku našeho, musíme míti též akademii uměleckou nejen v technickém ale i v každém jiném ohledu zařízenou a opatřenou tak, aby umělec, který z ní vyjde, vyšel z ní co uvědomělý syn nejen národa, alebrž i celé doby naší. Vyslovili, jsme se proti tomu, aby akademie určitý směr činnosti umělecké předpisovali, a hájili jsme proti všelijakému receptování původnost umělce; avšak všeobecné vzdělání ji neničí, než uvědomělou ji činí, hlubších a podstatnějších základů jí dodává. Čas pak, který umělec na vzdělání své vynaložil, vynahradí se mu desetkrátě tím, že nebude pracně a matně po předmětech se sháněti,

aby konečně na leccaké titěře uvíznul, než že bohatost duševní mu sama jich přivodí, před všedností a trivialností jej zachrání a celé tvoření jeho do vyššího oboru povznese.

Neříkejme, že toho nelze podniknouti, mluvmе pravdu a říkejme, že to musí býti, a ostatně jak mnoho, nad čím moudré copy vrtěly, ukázalo se jen v posledních desíti letech být věci možnou, ba již i skutečnou. Ano pravda jest, že spíše malé podniky za své vzaly, a co velice, založeno, že vytrvalo, se zdařilo neb k zdaru dopívá. Avšak musí se chtít i před pokusem se nesmí zoufat!

Zde není místa věc tuto rozhodnout!, neříkáme tedy: Dostavujme aneb stavme, a to již dnes! Avšak snášejme kameny! Vzbuzujme účastenství, interes a porozumění a to nejen v Praze, nýbrž především po všech městech našich a obětovnost i prostředky se snadno najdou.

Odbýváme přednášky o věcech uměleckých, pojednáváme v nich o otázkách všeobecných neb zákony tvoření uměleckého do podrobná rozbíráme, ba předvádíme názoru i obrazy a sochy v počtu hojném a způsobem, jehož zdokonalení nákladu nepřilíš velkého by vymáhalo. Avšak přednášíme před obecnstvem skrovným, a řekněmež to upřímně před obecnstvem takovým, z něhož zase jen přeskrovná část s to jest, aby obraz neb sochu sobě koupila, neb podniky umělecké vydatně podporovala. Bylo snad prospěšno první pokusy takto obmeziti. Nutno však později věc vyvinouti. Něco větší místnost, něco větší náklad, něco větší snahu, a třeba zvaní též kruhů zámožných – a vykonáme čin skutečný, prospěšný a dalekosáhlý. Samo se rozumí, žeť třeba bude pak ohled vzíti i k formalnostem snad pouze vnešním, avšak dosud nikoli mimotním; kdo účelu chce, musí též prostředkům chtít; jsme sobě vědomi, že nesmíme ničím odpuzovat těch, jichž zapotřebí máme. Přijďeme tam, kde se o umění jedná vážně a slavnostně, vždyť předmět toho nikoli nedůstojný není.

Ctíme povždy i zevnějškem tu věc, o níž chceme, by jiní též jí úctu vzdali. Byli jsme dosud doma a po domácku; síly naše vzrostly, teď půjdeme ven a do světa. Ještě víc! Agitovali jsme dolů dost, bylo toho třeba a jsme teď v tomto směru u cíle, agitujme teď nahoru, chceme-li tyto kruhy pro sebe získat – a lze z nich dosud velmi mnoho získat – přispůsobme se jejich nárokům, nestěžujme si pořád

jen na jejich netečnost, podávejme jim, co by je vábilo, zvemež je k tomu. Nebudeme čekatí více, až hory k nám přijdou; jděmež k nim sami. Řekněmež otevřeně, jen malá část těch, kteří k nám se hlásí, ve veřejnosti naší podílu má, ba sotva v ní se ukazuje. Zkusme aspoň poměr ten změnit; musíme činiti tak, má-li věc ta na dál ku předu jít; chceme-li přes ty meze, k nimž jsme předce dospěli, musíme tak a konejme tedy svou povinnost!

To platí nejen o Praze, to platí všude, a nejen Praha má v ohledu uměleckém nároky a je tu polem plodným. Abychom pak k přednáškám zase se vrátili, ty se mohou též venku opakovat, mohou se vytisknouti, obrazy a přístroje se mohou bezpečně zaslati; a třeba se přednáška jenom čtla, bude-li obrazů dobře zvolených a provedených, stane se to svátečním dnem pro celé město a mocná páka živého účastenství ve směru tomto. I vstupné nikde neodstraší; koho věc zajímá, rád skrovnou obět přinese, ostatním zaručí to „vybranější společnost“, věc stane se módou, jež k „dobrému tonu“ náleží, z mody pak zvyk, ze zvyku potřeba. Tak všude jest.

Nemáme galerií, nemáme museí aneb lépe řečeno, máme sice něco, avšak je to příliš odlehlé, příliš nepřístupné, příliš kusé! Jen poněkud dostatečný přehled o vývoji uměleckém nemůžeme ani na Hradčanech ani v paláci Nosticově sobě získati, a pouhým díváním se na obrazy neb odlitky sotva též umělecké vzdělání širších kruhů valně pokročí! Schází celistvost, schází soustavnost! Mluví se sice sem tam o antice, o Vlaších o Nizozemcích, o moderních Němcích a Francouzích, avšak všude téměř jaká nejasnost, jaký zmatek v tom. Nevytýkáme to opět nikomu. Kde máme názorů nabyti, a kde se orientovati?

Přece je to aspoň z části možno; a opět: Lépe něco nežli nic! Není zde fotografie a není fotografováno téměř vše, čeho v ohledu tomto třeba znáti? I při obrazech výraz, kresba, koncepce a komposice, tedy i forma i duševní obsah se projevuje. Vystavíme jeden rok antiky, druhý rok Vlachy, třetí cos jiného povždy u výběru přesném, spořádaném dle posloupnosti časové, dle škol, dle mistrů, a od každého zase jen to, co k čelným pracím jeho náleží a směr jeho nejvíce charakterisuje. Vydáme k tomu katalogy, však nejen seznam jmen, než před ně též krátké úvody historické, stručnými slovy

povahu jednotlivých dob vyličující; a k jednotlivým výtvorům pak krátká upozornění na přednosti, vady a zvláštnosti jejich. Pravíme krátké, neb popisu nemusí býti, kde obraz je a zbytečnostmi nesmíme unaviti. Tyto sbírky nevystavíme pak jen v Praze, než ve všech čelnějších městech českých a moravských. Útrata bude kryta, sbírky zůstanou nám, snad akademií se dostanou umělcům co vzácná pobudka, a za deset let jaké to jiné obecenstvo, jaké to jiné porozumění a účastenství ve věcech uměleckých budeme míti! Pro obecenstvo znalců však též umělec jinak, s větší vážností a přísností, s povznesenější náladou tvoří a pracuje. Umění bude potřebou života, obrazy a sochy se budou kupovati, bude se jinak stavět než teď se staví a pokud jen prostředky hmotné k tomu dostačí, budovy naše též umělecky se vyzdobí a umění monumentální tak aspoň z části se povznese.^{xi} Na prostředky pak není takový nedostatek, jak ze zvyku se ještě sem tam nařikává. Jsme i v tom ohledu zcela jinde než před desíti lety; schází však rozšířené vzdělání umělecké, schází jen idea, jenž směr vytýká a činnost povznáší.

Máme na to naléhati, aby všude se kreslilo? Máme přání vysloviti, aby umělci nejen na sádrovém svalovci, nýbrž též v živém ruchu tělocvičen tělo ve všech pohybech a polohách jeho studovali, máme na galerii odlitků a kopií dle velkých mistrů pomýšleti, když originály přece již všude v pevných rukou jsou? Máme ponavrhnouti, aby jakýs umělecký Svatobor u nás se zařídil a s museem kopií snad tak se spojil, aby každý, kdo podporou spolku cestu podnikne, jistý vytknutý obraz mistrný pro něj kopíroval, tím sám se příučil a sbírku obohatil, která při dobrém výběru za dobu dosti krátkou vynikající representanty všech čelných směrů by nám skytala?

Než nechceme příliš mnoho najednou šíře rozvésti, nechceme též příliš do budoucnosti tady zasáhati. I v době nejbližší příští kyne nám úloha vděčná a veliká.

Část její zajisté též spolku připadá, jenž zvelebení českého umění za úkol sobě vytknul. V prvním desetiletí překonav nesnáze hmotné a poměry své moudře především pojistiv, vyvíjel již na sklonku doby té činnost i v oboru výtvarném důrazněji. Jest to obor ten, který nejvíce prostředků vymáhá.

Máme-li třeba středu své činnosti – a máme ho třeba – zde již bod

pevný nám se nabízí. Sem vstupme všichni; a je-li snad sem tam vad, budiž heslem oprava, ne vzdálení; Beseda uvnitř upevněná vystoupí pak z kruhu domácího na vnější větší pole činnosti, bude národu tím, čím dosud mohla býti namnoze jen členům svým; avšak národ musí snahu její též za svou vzítí.

Jak by ji nevzal? Ze všeho, co duši lidskou hýbe, je touha po zdokonalení a zušlechtění bytosti a života zajisté nejvyšší, a nejkrásnější výraz touhy té je umění.

Avšak nebojujeme především jenom za udržení života? Ano! Než tak, jak věci stojí, možno již jenom vyšším snažením na kruhy dosud nerozhodné přitažlivě působiti a šiky naše sesilovati a upevňovati. A k tomu tolik přece víme: Jen zevní události mohou zas způsobiti obrat nám příznivý. Ty nejsou v moci naší. Co však v tom boji o bytí a trvání rozhoduje, kterýž životem zveme, je přednost celé povahy, tudíž zdravot a pevnost života národního, vzdělání a s ním též umění. Zde neplatí pomoc vnější, zde především úsila a snaha vlastní brání, chrání a vítězí.

ⁱ Vždyť i v čase nejnovějším pro konečné založení musea Bostonského nebylo lze jinak všeobecnějšího účastenství vzbuditi, než poukázáním k tomu, že vytříbením vkusu především industrie americká získá, jež nedostatkem uměleckého vzdělání za evropskou nemile pokulháva.

ⁱⁱ Dověšení uvědomění toho byl především následek válek perských. Připojujeme k tomu, že války vítězné a národ nevysilující umění snadno nového vzletu dodávají, ovšem pokud i jiné podmínky vývoje v téže době se setkávají.

ⁱⁱⁱ Pocházejí z nich arciť sochy, jež za dob Winkelmannových za nejvrchovanější výtvořy umělecké platily. Tenkrátě přečeňovány došly později podčeňování tím nespravedlivějšího, pocházejícího namnoze z toho, že výtečnost umění vždy jen od politických poměrů závislou býti se pokládala. Avšak —jak již z dosavadního průběhu pojednání toho vysvitá — závisí zdar činnosti umělecké z podmínek velmi četných; a v době římské se jich velmi mnoho shluklo. Než to zde rozváděti nemůžeme; připomínáme jen, že výtvořy tehdejší i nejvýtečnejším sochařům renaissancním a moderním nedostizitelnými vzory zůstaly. Jestíť z toho zároveň vidno, kterak k věcnému a spravedlivému posouzení jednotlivých period v dějinách umění nutně zapotřebí, aby podmínky vývoje jednou v

celosti a objektivně se přehlídly.

^{iv} O kroji již ani nemluvě, jaký v pravdě barbarský dojem činívají i v domech nejzámožnějších příbytky, stoly, židle, skříně a nádoby naše. Pakli vůbec jakýsi sloh, tož všude téměř sloh copový a to obyčejně druhu nejhoršího.

^v Tak abychom jen jeden nejkrajnější příklad uvedli, u nejpřednějšího krajináře anglického, proslaveného Turnéra, na konec všechna předmětnost, všechny formy a linie se setřely a oko nespátřuje na výtvorech jeho téměř nic než ovšem harmonické sestavení barev jednotlivých. Pamatujeme se na jeden z obrazů jeho „Great Western Railway“ nazvaný a v National Gallery pod číslem 538 se nacházející. Nenašli jsme na něm z věcí kompaktních ničehož, než jeden oblouk viaduktu a poněkud nejasný předek lokomotivy. Jinak se po obraze již jen šírá mnohobarevná mlha rozprostírá. Při nejednom obraze anglickém teprv z podpisu se dopátráme, co vlastně na něm představeno jest.

^{vi} První akademii založili jak známo Caracciovév Bologni. Co do akademií moderních Mnichov Diisseldorf co nejznámější zde připomínáme. ^{liv} akademii ukázal se býti mocným a celkem rozpěšným. Jednotlivé vady snáze je vytknouti, ež instituce tyto lepšími nahraditi. .

^{vii} V portrétu ovšem — jmenujeme jen Latoura — i tenkrát na výtečné výtvory nedostatek nebylo; důkaz, že nescházelo i tenkrát vynikajících sil uměleckých, jež ovšem jen v tom oboru se osvědčiti mohly, kde povaha věci na skutečnost je odkazovala.

^{viii} Pokud technikou vyrozumíváme souhrn všech prostředků, kterými umění při vylicování předmětů třeba až k illusi působí, můžeme též perspektivu sem počítati. Jak dlouho to trvalo, než tato náležitě, ba jen obstojně se vyvinula? Staré obrazy egyptické, předměty, které za sebou se nacházejí, nad sebe kladlo; avšak i pompejanské obrazy v tom ohledu ještě patrnou nejistotu objevují.

^{ix} V jediné Carrare průmysl sochařský přes 4000 lidí zaměstnává.

^x Poukážeme jen k přednáškám jednoty matematiků českých. Vstupné dosti vysoké a předce hojná a snad právě proto vybraná návštěva. Kolik lidí tam bylo, jež člověk nikde jinde neuzřel. A nejsou přednášky umělecké zvláště s demonstracemi pro širší obecnostvo mnohem zajímavější? Ovšem, že by věc se musela „do rukou vzít“ a že by též zevní stránka nesměla se zanedbati.

^{xi} Nestaví se sice již tolik kostelů jako dříve a tím s jedné strany i míst pro sochařství a malířství ubylo. Za to však university, polytechniky, akademie, biblioteky, divadla, koncertní sítě, musea,

Slavíny, parlamenty, radnice, arsenaly, paláce, villy a j. umění modernímu přehojné příležitosti k uměleckému ozdobení ve slohu monumentálním poskytují.

Josef V. Sládek

U obrazu dítěte

Ty na obraze usmívavé dítě
S tou různou tváří, jasně modrým okem,
Jak často rok již proměnil se rokem,
Než zraky moje opět spatřily tě!
Ty dítě mé, jak jsme se rozloučili
A po letech jak zas se shledáváme;
Ty dosud ještě směješ se – to samé,
Mé oči však se pláči naučily.
A srdce bolí vzpomenu-li na to,
Jak tisk jsem rty k té desce skleněné,
Co chrání tě – a nyní chvíle tato?
Ochladím jen své čelo zžízněné.

Můj příteli, již nejsem, čím jsem býval,
Již děckem ne, co bratrem svým tě zvalo,
Po tobě hravé ručky rozpínalo;
Již švadly sny, jež s tebou kdy jsem sníval
A líto mi těch mladých dětských let,
A líto mi, že v světě žádný květ,
Jež neoderval života by příval.
Já sestárnul, vid', malý příteli,
A divíš se, že to tvůj kamarád?
Leč ze srdce ti odpouštím to rád;
Vždyť jiní dávno pozapomněli,
Co živi jsou, a ty's jen obraz kusý.
Však přec-li jich a tebe vzpomenu si,
Tu div, že bol mi srdce nedělí:
Jich mužem dost že být mi možno není,
Jenž bez bolu by nes to zapomnění,
A tebe zas, že času poletem
Mi nelze myslí ostat dítětem.

Proč budí člověk z krásného se snění,
Proč z temnoty, jež jemu světlem, září

V ten zásvit náš, kde pozná prv co tmění,
A tělo musí oslábnout-li v stáří,
Proč duši aspoň nelze uchovat
Tak věčně mladou, dětinnou a svěží?
A to bylo-li člověku dát s těží,
Proč neumírá, dokud ještě mlád,
Než na sny luzné sněhu napadne,
Než bujná mysl v ledy uchladne?

Proč člověk déle ohně duše žije
A s poslední spíš jiskrou nezmírá,
Jež vyprýskne těch temnot do číra:
To života, prostého poesie? –

Či náhradou života tisícletí,
Kde rychleji víc srdce nezabije,
Za jednu myšlénku, jež mozkiem letí,
Za jeden sen, v nějž kal nám nezasáhá,
Za pocit jen nezpytvaného blaha,
Za jeden úsměv, jednu slzu dětí?
Nač popele, kdy jiskra v něm dohárá –
Či život životem, kdy duše stará? –

Však marně, marně – všechno, všechno hyne
A vše ač rád by člověk uchoval,
Než čeho zví, je vše – i srdce jiné.
Můj příteli, já mnoho pochoval
A zbylo mi jen trpké vzpomínání
Toho, co bylo a co nyní je;
A loďka-li se plavci rozbije,
Kdo zazlí mu, že hyne u zoufání?

Slyš dítě mé, já trpěl velmi mnoho,
Než stala se, čím teď je, duše moje;
Leč neviň jako jiní mne jen z toho,
Vždyť také já se nerad spouštěl ráje,
Vždyť každý nerad ve propast se kácí.

Kdy ale hvězda po hvězdě se ztrácí,
A mraky jdou, kdo diví se, že tma je?
Mé hvězdy shasly mou i jiných prací.
Šel v svět jsem hledat, co mi vylákal,
Přes dálné moře loďka moje hnána,
Do vln jsem hleděl z večera do rána;
Leč ptej se plavce, třeba vyplakal
Si oči marnou touhou ze dne ke dnu,
Zda za tisíc těch perel voda slaná
Mu vydá stonulou tam perlu jednu?
A ptej se toho, kdo se v poušť uchýlil,
Zda nerovnal vše k svému životu
A nezaplakal v poušti, že tak pusté
I jeho srdce je, a v pralese,
Proč na rumech, jak v mrtvině té husté,
I v něm se život nový nevznese? –
A ptej se mne, zdaž léta mi a míle
Vrátily to, co jedna vzala chvíle,
A ptej se mne, proč co mi ještě zbývá,
Té choré duši nepostačí k míru? –
Kde jedna hvězda do noci se dívá,
Tam víc jen kolem vidět ve tmu číru
A mně kol duše, příteli, je temně
A děsí mne, že temněj ještě bude.
Co říkáš tomu? Usmíváš se jemně.
Nuž, směj se směj, -já hledím-noc je všude
A hlava klesá v závratném tom víru.